

Vikerkaar

2/1986

Hando Runneli, Johnny B. Isotamme, Aime Hanseni jt luuletused; Mihkel Muti «Kriitiku elu», Tõnn Sarve ja Aldo Roomere jutud; Kirjanike kongressi järelmõtteid; Pärt Lias Mihkel Mutist; rubriigid «Non omnis moriar», «Keelest keelde» ja «Psühholoogi pilk»; Andres Ehin ja Mati Unt; arvustusi ja G. K. Chestertoni põnevusjutu «Nool taevast» lõpp

Vikerkaar

ELKNÜ Keskkomitee ja ENSV Kirjanike Liidu ilukirjanduslik ja ühiskondlik-politiline ajakiri. Ilmub alates 1986. a juulist. I aastakäik.

August 1985. Nr 2.

Sisukord

- Mario Benedetti *Head sõnumid* 1
Aldo Roomere *Alasti* 2
Hando Runnel *Luulet* 12
Johnny B. Isotamm *Luulet* 12
Jaanus Järs *Luuletajad isekeels* 13
Ühiseelamu 16
Piret Viires *Mereannid* 19
Aime Hansen *Luulet* 22
Annes Ihoma *Luulet* 25
Tõnn Sarv *Andustus* 27
Ringo Ringvee *Luulet* 34
Mihkel Mutt *Kriitiku elu* 35
Kirjanike kongressi järelmõtteid 47
Jüri Ööbik *Noortekunst ja Rein Kelpman* 50
Kaasaegsete portreid
Pärt Ljas *Mihkel Mutt prosaistina: üks tõlgenduskatse* 53
Meie intervjuu
Nadežda Majevskaia *Planeet «Strugatskia»* 55
Dixi
Hardo Aasmäe 57
Non omnis moriar
Jaan Unt 58
- Keelest keelde**
Jüri Talvet *Püürideta sõna* 61
Gennadi Muravin *Kes tõlkis «Kolm musketäri» vene keelde?* 64
Psühholoogi pilk
Rimantas Kočiunas *Olla mina* 65
Vaatenurk
Toomas Liiv *Kvantitatiivpoetika võimalused* 68
Peep Ilmet *Liiving* 69
Kajar Pruul *Meie nägu meie noores eas* 72
Lugemissoovitus
Jevgeni Golikov *Vabaduseteede otsingul* 73
Vikerkaar
Andres Ehin *Salivoteraapia* 75
Semjon Altov *Eksperiment* 76
Aleksi Žukoviš *Muta matus* 77
Mati Unt *Paranoia* 77
Jurusaba
Gilbert Keith Chesterton *Nool taevast* 80
Kaleidoskoop 88

Kujundus: Jüri Kaarma
Fotograaf: Kalju Jõul
Esikaanel: Rein Kelpman «Suured puud silla juures» 1985 õli, lõuend
Fragment.

Tagakaanel: Rein Kelpman «Päevaeg»
1985 õli, lõuend

Head sõnumid
Mario Benedetti

Hispaania keelest Jüri Talvet

Nad tulevad tagant
kuid mis siis
uued ja tiivustavad on nad ikka

marx teadis shakespeare'i peast
ja che tundis tuikamas
ühte ja sedasama südametukset
marxis ja baudelaire'is

mis õnn et neil kahel hiiul
kes igaveseks ajaks meie hemoteeki
sisestada suutsid oma täieliku trotsi
oli aega
ja tahtmist
kindlustada oma tibatillukest
määratut raevu
hinge talvaga
tõele nii sarnase kohmetusega
hapra ja alistamatu
barrikaadiga

ALASTI ALDO ROOMERE

Kristiina avas silmad ja vaatas kohe kella. Jessas, juba pool üheksal! Ta ronis kiiruga voodist välja ning sibas hommikumantlit ümber võtmata vannituppa. Keeras lambivalges kiiskava dušikraani lõpuni lahti ja laskis jahedal veel üle öisest armastusest alles õhkavate rindade voolata. Keha läbistas mõnus värin, ta kükitas vannipõhja ja itsitas tasakesi.

Arne magas sügavalt, üks jalg teki alt väljas, vasak käsi tühjaksjäänud voodipoolel välja sirutatud, ja norskas viisakuse piirides. Naise minek polnud teda äratanud.

Kristiina tuli end kuivatades tuppa ja vaatles meest arvustava pilguga. Peeaegu kohe sügenes ta näole naeratus, mis näitas selgelt, et ülevaadatuga jäädi rahule. Siis avas ta laia riidekapi ukse ja kadus täielikult selle taha. Talle meenus, et Arne oli kord täpselt kuulmise järgi ära öelnud, mida naine parajasti selga paneb. Ta oli veel hirmsasti imestanud, et kuidas selline asi võimalik on? Siis oli Arne talle pikalt seletanud, et iga riidehulp teeb selga ajades isemoodi kahinat ja nii lühikese maa pealt nagu voodist kapini on see selgelt kuulda. Isegi sukad, oli naine üllatunud. Jah, isegi sukad ja isegi eriti, oli Arne irvitanud ja ta voodisse tagasi tirinud. Ja tal oligi seekord Pärnusse sõitmata jäänud. Ema oli kole solvunud. Kui ta veel teadnud oleks! Küll on hea, et isegi tema emal midagi teadmata jääb!

Nüüd on sellest sündmusest juba aastajagu möödas, aga nad kohтусid Arnega endise järjekindlusega iga nädal vähemalt kaks korda. Kristiinale oli mitu korda pähe turgatanud, et kutsuks teise õige päri-seks enda juurde elama, on ju selline lahe mees, aitab, kui aega leiab, askeldab meelsasti köögiski, on mitu korda teleka ära parandanud ning teab ja tunneb armukunsti saladusigi. Alati pärast temaga vee-detud ööd oli Kristiinal veidi kõhe baaris tööd alustada, käed tükslesid ja värisesisid veel tükk aega nii imelikult, ta oli mõnel korral isegi sort-sukese mööda valanud — täiesti uudne kogemus!

Kuid Arne ei teinud kapitaalsemast kooselust kunagi juttu, abielu-ettepanekust rääkimata, ning nii polnud nainegi tihanud teemat üles võtta. Mine sa tea, hirmuta veel mees sedamoodi ära, äkki ei annagi enam näole! Ikkagi kümme aastat noorem, sellist enam ei leiaks! Kuigi Kristiina oli oma neljakümne ühe eluaastaga etem palju-dest Arne eakaaslastest ja mehed vahtisid talle alatasa tänaval järele. Paljud olid teda ihaldanud, palju oli talle lubatud ja veel rohkem tege-mata jäetud. Seetõttu oligi ta muutunud ettevaatlikuks ja «pipraks», nagu mehed tavatsesisid väljenduda. Pärast lahutust oli ta seitse aastat

üksildusega kahevõitlust pidanud, mitmel aastal seda lihtsalt ignoreerides ja vabadusest rõõmu tundes, siis pikkamööda kõhklevalt midagi kahetsedes ja igatsedes ning lõpuks lausa ulguva tühjustunde ajal valmis tormama ükspuha millisesse seiklusse. Ja just siis nagu tellitult ilmus Arne. Istus paar tunnikest baarinurgas, vaatas Kristiinat kuidagi väga suurte silmadega ja väga otse, mitte nii nagu need teised. Ei naeratanud totakalt, ei pudistanud sigaretituhka ega nõmedaid komplimente. Lihtsalt vaatas, jälgis ja ootas. Kummaline, Kristiina tundis juba mitu tundi ette, et see mees temaga kuidagi seostub. Ta suutis vaevu oma rahade ja grammidega toime tulla. Kuigi ta ennast seespidiselt vaeseks vanaks tobuks sõimas ja veel hullematki mõtles. Ta isegi tundis, et punastab veidi, see poiss oli ju nii noor! Aga kuidas ta vaatas! See pilk haaras, kompis, embas, küsis, lubas, aheldas! Kristiina seisis kohvimasina taga, täitis veidi ebakindla käega tasse ja märkas häbelikult maha vaadates, kui tugevasti ta rinnad hingamisrütmis lainetavad. Ta loksutas paaril korral kohvi üle tassiääre, kogeles, õhetas ning tegi palju asjatuid liigutusi. Mehed pukkidel elavnesid ja alustasid traditsiooniliste hüüdlausestega. See sundis rinnad taas rahulikumaks ja käed-jalad kindlamaks. Kuid üks tundmatu neid oli temas end liigutama hakanud ja tahtis hirmsasti peeglisse vaadata. Tuligi vaba hetk, ta tormas tagaruumi ja seisis pisut hingeldades mõnda aega veidi tuhmi peegli ees. Ta huuled ümardusid, avanesid veidi ja vormusid peagi laiaks ja säravaks naeratuses. Hohoo! See naine polnud veel maha kantud! See naine alles hakkab elama!

Kui ta uuesti baarileti taha jõudis, jäid mitmedki mehed üsna vaikseks. Üks niheles pikalt, lõpetas kiiruga oma konjaki ja taarus kõhu õõtsudes minema. Ja nurgast vaatasid suured silmad väga otse. Ning tõmbusid siis veidi pilukile. Kristiina naeratas, siis pöördusid need silmad järsku kõrvale ja käsi tegi klaasiga äkilise jõnksaku. Kristiina kummardus nagu toimetades kõrge leti taha ja naeratas veel rohkem.

Sumin paisus jälle, oli jäänud veel väheke aega kinnipanekuni ning igamees võttis veel viimast.

Too poiss ei sobinud üldse siia, ta oli kusagilt teisest maailmast vist kogemata kohale eksinud. Kristiina ei osanud teda kusagile liigitada nagu oma kliente tavaliselt. Oli tal mingi mure? Õnnetust, üksildust, tühisust, ükskõiksust, teeseldud üleolekut, näideldud sõprust, täielikku tühjust — seda kõike võis siin iga päev näha. Ja veel paarikolme alalist kundet, kes vaikselt, sõnagi lausumata ja kellegagi tegemist tegemata võtsid oma sada, istusid, istusid, istusid, istusid veel ja lõpuks olid kadunud, justkui haihtunud, sest keegi ei pannud kunagi nende minekut tähele. Aga kui neid polnud, siis oli kuidagi imelik ja tühjavõitu tunne.

See poiss aga ärritas, ta oli nii teistmoodi ja kohaliku pildi jaoks sobimatut värvi, täiesti normaalse inimese nägu, isegi ilus, kui nüüd sedamoodi vaadata; mehine, ebaharilikult päikesepruun, ei vedelnud

toolil nagu sült, toetus vaid oma pikkade jäsemetega veidi hooletult, kuid kindlalt lauaplaadile ja põrandale. Käis ainult kaks korda tellimas, võttis oma ilmatu pikkade sõrmedega klaasi ja kohvitassi, silitas Kristiinat ühega oma tulikumadest pilkudest ja näitas siis talle oma sitket selga.

Kui kõik need mõtted jõuaks nüüd kohe kinni püüda ja üles kirjutada, siis saaks minust kirjanik, oli Kristiina tookord arutlenud. Ja ta oli mõelnud korraga nii paljudest asjadest, et ta ei suutnudki mõista, mis asjad need sellised kõik olid. Oli nagu linn udus, kui tead, et on väga suur linn ja kole palju maju ja kõik majad on erinevad ja kõrged ja hirmus huvitavad, kuid udu on nad kõvasti sisse mässinud, kohati vilksatab ehk midagi, aga see juhtub nii ruttu ja ootamatult, et nangun ei saa, kas oled õigel teel või eksinud. Ja veel oli ta imestanud, kust kohast ja kuidas talle sellised mõtted tulevad. Temal, kes tavaliselt ülepeakaela tegevuses — tassid, klaasid, grammid, pähkliid, kopikad, võileivad, numbrid, numbrid, numbrid. Sekka mõni meeldivam mehenägu. Ja näo koha peal võib ka üldse mitte nägu olla. Kusagil lihtsalt on üks auk, kust tuleb mingit häält ja halba lehka. Kurat, kas mina polegi inimene, et te mulle ei anna? Issanda loomaaed on ikka liiga suur, arvas Kristiina tihtilugu. Vahel kodus tulid talle ka kõiksugu imelikud mõtted pähe, kuid need olid kuidagi kurvavõitu või kallalekippuvalt hallid. Sel päeval aga tundus talle, et mõtete tavalisest mustvalgest on korraga värvipilt saanud. Kaugelt-kaugelt, lausa lapsepõlvest, ajast, mil teda tohutult köitis maalikunst, hõljus silme ette üks kirev, lõputut avarust kandev pilt mingi protsessiooniga. See pilt oli tüdrukutirtsus kurku nõõrivat vaimustust äratanud. Tundide kaupa oli ta isa toas kunstiraamatuid sirvinud, tekkis küsimusi, neid tekkis rohkem, kui ta ise jõudis meeles pidada, ja mõnele ei osanud, või koguni tundus Kristiinale, et ei tahtnud isagi vastata. Nüüdseks oli ta pildi nimetuse ammu unustanud, ähmaselt meenus vaid üks nimi — Brueghel.

See mees vaatas teda jälle. Oli vist pikemat aega vahtinud, kui teine oma mõtetega eraldi viibis. Kristiina pilku tabades oli tal vist natuke häbelik ilme, nagu oleks salaja võõras toas käinud. Siis ta tõusis, pilku naiselt võtmata, pigistas huuled kõvasti kokku ning otsekui rammis end, õlg ees, uksest välja. Kristiinas tuksatas midagi, ta tabas end mõttelt, et pole kunagi jälginud, kuidas keegi ära läheb. Kõik salajased kripeldused valgusid mööda ta keha laiali ning tekkis mingi kummaline rahu.

Viimased mõmised lahkusid nii sirgelt, kui seisund lubas, siis jäi veel kassa, pooltunnike sekeldamist ning võiski minna. Surin jalgades meenutas keskkooli lõpueksameid, ta hammustas kergelt huulde, söi end mõttes veelkord tobuks, lülitas valvesignalisatsiooni sisse, lukustas ukse ja oli vaba.

Keegi pikk kolge ajas kangialuses kinganinaga kivikesi taga. Süda läks vist korraks rütmist välja. Kristiina üritas hästi hoogsalt ja sõltu-

matul sammul mehest mööda astuda, kuid jalad tippisid kuidagi saamatult ja komistades, king libastus millelgi pehmel ja vastikul, ta pidi juba tasakaalu kaotama, kuid siis haarati tugeva käega ta küünarnukist ja ta kuulis üht lauset. Kõrvades kohises ja peas keerles karussell, ta ei saanud lausest aru, aegamööda aga muutus kõik jälle selgemaks ning jalad hakkasid kuuletuma, sõnad kajasid kusagil edasi ning jõudsid lõpuks Kristiinani: «Tere õhtust, mina olen Arne, kas teid saata tohiks?»

Käsi oli veel ta küünarnukis kinni, kuid haare oli nüüd pigem õrn kui jõuline. Naine vaatas pisut ebalevalt, uudishimulikult ja samas kergelt koketeerivalt mehe silmadesse, kehtas pisut häiritult või näiliselt häiritult õlgu ning arvas, et kui teisel targemat teha pole, et temasugust vanamoori saata, siis olgu pealegi. Arneks esitletu naeris seepeale üsna häälekalt, avaldades arvamust, et ilu ei vanane. Kristiina mõtles, et küll on hea, tänavavalgustus streigib jälle! Kuid need silmad vaatasid isegi selles hämaruses nii, et naisele tundus, nagu oleks ta alasti. See mõte pani ta õlgu väristama.

«Noo, kas nii soojal suveööl võib ka külm hakata?»

«Nüüd kohe rabab ümbert kinni,» vilksatas naisel peast läbi, «ja siis ütleb, et nii on soojem.»

Kuid noormees lonkis endistviisi rahulikult ta kõrval, käed vabalt külgedel, kuid mitte abitult rippumas, vaid lihtsalt puhkamas. Ja veel pani Kristiina tähele, et «lonkis» polnud õige määrang, teine astus vaid veidi hooletult, kuid samas kindlalt. Ta justkui pidigi siin olema, ja mitte kusagil mujal. Naisel oli äkki tunne, et see kõik juhtub kusagil mujal kellegi teisega, tema ainult vaatab pealt ega tea isegi seda, miks ta peab seda vaatamängu jälgima. Ta polnud ju kunagi läinud kinno, kui filmist ei hoolinud! Ja mida ta ülepea teeb siin öisel ajal keset linna vööra mehe seltsis? Tal hakkas veidi kõhe, kuid see väike hirmusuutäis ei tõuganud teda mehest eemale, see oli vaid uudishimulik etteehmatumus, et äkki osutub kõik jälle šablooniks. Kes teab, mida see kest endas varjab?

«Teil on väga ilus nina!»

See ei kõlanud kui kompliment, vaid nagu aksioom. Füüsikaõpetaja, kelle hüüdnimi oli Kukk, luges neile klassis samasuguse häälega igasuguseid jubedaid seadusi ette, tuli Kristiinale meelde ja ta suu läks muigele. «Kas midagi muud ilusat veel leidub?»

«Niipalju, kui paistab, on millegipärast kõik ilus,» kõlas vastuseks, siis uuriti teda tükk aega väga tähelepanelikult ning ta tundis, kuidas sisemuses jälle lainetama hakkab.

«Et kogu ilu kohta saaks hinnangu anda, tuleks ette võtta põhjalikum uurimus iga ruutsentimeetri kohta eraldi ja siis kokkuvõttes.»

«Kas teil on kole palju vaba aega,» usutles Kristiina naeruse häälega.

«Õilsa ürituse jaoks peab alati aega olema,» vastas mees ja vaatas katuseid. Ja siis — siis jäi ta nagu naelutatult seisma, haaras oma pik-

kade kätega Kristiina ümbert kinni ja suudles naist, nii et teine jahmatudagi ei jõudnud. See oli lühike tutvumissuudlus, korraks vabastasid need käed ta, kuid vaid selleks, et tugevamalt naise ümber põimuda, ning siis järgnes teine suudlus. Ta tundis vaid, et jalad enam maad ei puuduta, siis oli korraga öö ja päev ja tuul ja äike ja tüdrukutirtsu kilkamine karikakraid täis põllul ja esimene naisetunne ja kusagil oli vist tulekahju ja põles ja põles ja see oli kohutavalt ilus ning siis ta taipas, et see miski põleb temas eneses, aga kuidas ta seda näeb?, ja kõik need pildid keerutasid end metsikuks pööriseks, ja kui ta jalad jälle maad puudutasid, mõtles ta, et kuidas ma nüüd püsti seisan! Ta tahtis midagi öelda, midagi tuli ometi öelda, et mees temast tont teab mida mõtlema ei hakkaks, kuid ta ei suutnud, ei osanud midagi öelda. Kusagil sügaval temas oli kõik see ilusasti reas ja ära seletatud, kuid keelele ei kerkinud ainsatki silpi. Janu oli. Ja siis hakkas ta naerma. Naeris heledalt ja himuga, naeris välja kõik hinge umbsõlmed, naeris pisarateni, unustas kõik ümbritseva ja sündis kusagil maailmaruumi senitundmatus punktis uuesti. Ta kuulis kaugelt oma naeru ja siis kuulis ta vaikust ja siis samme. Need olid kõlavad ja rütmikad sammud, aga millegipärast tundus talle, et peaksid olema kahed sammud. Olid aga ainult ühed. Ta mõtles, et on vist peast segi läinud, ja taipas siis, et teda kantakse kätel.

«Issand, hull inimeseloom, pange mind nüüd ometi maha! Ma... ma olen ju raske!» Ta lausa kogeles ja hääletoongi oli vist veenmiseks liialt abitu, sest Arne hoidis teda veel ilmatuna tunduva aja süles, enne kui ettevaatlikult jalgadele pani. Jalad värisesid, oi kuidas nad värisesid! Hea, et mees teda toetas.

Kristiina üritas oma segasevõitu hingamist paar korda sügavalt õhku ahmides korda seada, kohendas võbeleva käega soengut, silus kohmetult kleiti ja pahvatas siis: «Vabandage, Arne, kui vana te ülepea olete?»

Mees vaatas talle muiates otsa ja vastas täiesti rahulikult, et kolmkümmend üks.

«Oo, te näete oma vanuse kohta väga kõbus välja,» oli naisel nüüd paras juhus teravmeelitseda.

«Jah, ega keegi mulle õiget numbrit ei anna küll. Ja ega teile ka keegi nelja kümnet ei oskaks pakkuda.»

Just nii ta ütleski. Nelja kümnet. Sõnad vupsasid ta suust nagu neli eraldi kümnerublast raha ja Kristiina tundis, kuidas ta jalad uuesti nõrgaks muutusid. Mis, kuidas, ta teab? Äkki tunneb kedagi mu tuttavatest, on kellegi käest välja nuhkinud?

«Ärge palun solvuge,» kiirustas Arne oma ütlemist õigustama, «ma... noh... kuidagi tajun inimese vanust alati üsna täpselt, ja lõpuks ei loe ju vanus, vaid inimene, ja teie olete nii ilus, et asjatuid komplimente pole üldse asjalik teha.»

See segane seletus ajas naise uuesti naerma, ta ei mäletanudki, millal viimati niipalju naerda oli saanud, vist oma pulmas?

«Aga kuidas on võimalik niimoodi vanust ära arvata?»

«Ah, ma ei tea isegi, ma lihtsalt tunnen seda mingitmoodi, vaadake, see ei paista pealtpoolt üldse välja, kui just verinoor või igivana pole, inimese välimus on ju tavaliselt üsna petlik, sisu reedab enam, ja liigutused, kõne, hoiak. Nii ma seda vist näengi, rohkem ringiratast ja seestpoolt.»

Kristiina oleks tahtnud protesteerida sellise sissetungi vastu, kuid otsustas, et on targem wait olla ja hiljem selle üle rahulikult järele mõelda. Mis mind reedab? Mis kohe välja paistab? Kuid need mõtted kadusid kohe, uued tulvasid peale, surusid eelmised kuhugi ära ja jäid ise järgmistele jalgu. Meenus, kuidas vanasti isakoju konteineriga briketti toodi. Briketitolmus täielikult oma originaalvärvi kaotanud särgis punase näoga autojuht tonkis roostes ja mõlke täis konteineriluuki tükk aega kangiga, enne kui see lahti prahvatas. Ja siis pudenesid briketid sealt just sellise laviinina nagu mõnikord mõtted ning paks ja kõhimaajav tolm mattis kõik mitmeks minutiks. Proovi siis sealt see kõige esimene väljakaranud briketitükk välja koukida! Täpselt samuti oli mõtetega, eriti nendega, mis head tundusid olevat.

Ta vaatas enda kõrval sammuvat meest ja püüdis arvata, mis sellest kõigest välja tuleb. Kujutluspildid olid sama seosetud kui «Tallinn-filmi» toodang. Jupp siit, jupp sealt. Nojah, nad olid oma jalutamisega Harju tänavale jõudnud, sealt siis need filmimõtted tulidki. Oh jumal seda inimese pead küll! Pole see aju vist parem kui üks keskmine prügikast, mida kõike sinna sisse ei topita! Huvitav, kas ma täna koju ka jõuan, mõtles ta siis ja vaatas vargsi mehe poole. See oli käed taskusse surunud ja kõndis mõtlikult sillutist silmitsedes. Ei tea, kas mõtles järele ja tahab nüüd lahti saada, aga ei tihka öelda? Tal vist nooremaid jalaga segada?

Mees tajus uurivat pilku, vaatas Kristiinale otsa ja naeratas. Kahtlused, lootused, illusioonid ja ootused segasid end jälle naises vahutavaks kokteiliks. No on seda nägu, et on armunud! Kellesse? Millegipärast tulid silme ette peeglid. Tohtu rida, nagu ühes Vilimaa balletis kunagi ammu. Oleks tahtnud nutta ja tantsida ja ära joosta ja. . .

Nii unistas-unustas ta nukralt edasi, seadis vägisi sassiminevat sammu ja soovis kogu aeg midagi. Midagi võimatut, olematut, hiigelhead ja soojalt embavat: ookeanilaineis ujuda, kaugele-kaugele-kaugele, nii et iseennastki enam näha poleks, kajakatega võidu karjuda, olla keegi, keda ihaldatakse, kelle järele lennatakse, keda sisse hingatakse, keda jumaldatakse.

Nad jõudsid väljakule ja mõtted pudenesid mööda tundmatuid tänavaid olematutel aadressidel. Aga elu oli korraga kuidagi väga konkreetset tunda. Samm muutus vetruvaks, sääre- ja reielihased kandsid oma rütmi puusadele üle ning panid need liikuma mööda lõpmatusmärgi trajektoori. Reaalsus või uni, unistus, segaduste segadus, mis on üldse reaalsus, kõik su tunded ja unistused on ju su enda omad, sinu jaoks reaalsed! Kas on see tänav, millel sa parasjagu

astud, reaalsem sinust enesest? kas ta on hinnalisem su unistustest? Ometi väidetakse, et just tänav on reaalsus ja unistused ebaoluline praht! Ah, kerige siis fantaasiamaailmast välja tänavaid pühkimal! Selle eest võib reaaltulu saada. Ja ilus on vaadata, kui tänavad on prahist puhtad.

Koduüksel jätsid nad võrdlemisi tõtlikult hüvasti. Kristiina oli nagu veidi pettunudki, et mees katset ei teinud. Aga samas oli see nii lummalavalt uudne ja mõnus surin tema sisimas jätkus. Ta tundis äkki kohutavat väsimust ning, tuppa jõudnud, tiris kähku riided seljast ja vajus lausa silmapilkselt sügavasse unne, huulil veel lahkumissuudluse maitse.

Arne ärkas ja talle oli kohe selge, et Kristiina on läinud. Selle kindlakstegemiseks polnud vaja silmigi avada. Varematel aegadel, kui ta veel ei teadnud Kristi töölolekupäevi, tajus ta juba enne baari sisenemist, kas naine on seal või mitte.

Nojah, täna pidi Kristi ju mingi sõbrannaga varakult midagi otsima minema, salapärased ja ebahuvitavad naiste tegemised. Ja tema jäeti siia magusasti põõnutama nagu tavaliselt, kui ta õhtuses vahetuses oli.

Ta vahtis tükk aega lage ja sirutas laisalt unesooje liikmeid. Siit päratu laiast voodist polnud tal kunagi tahtmist ühe ropsuga püsti karata. Ja kõik kohad siin olid Kristi lõhna täis. Ta tundis äkki teravat igatsust sooja naisekeha järele. Nii teravat, et oleks sobinud ka mõni teine. Kuigi need teised ei pakkunud kunagi sellist lendu ja kaalutust, kuid siiski ei raatsinud ta neist lõplikult loobuda. Tundus, et sellega oleks ka killuke Kristit kadunud. Ka naine teadis, et tal on teisi, lausa plikasid, ta oli paaril korral isegi pärinud, et kuidas sul nendega on, poisu, aga etteheiteid ei kuulnud Arne tema suust kunagi. Ta imestas tapeedimustrit silmitsedes veidi oma kummalise elu üle ja püüdis siis arvata, mitmeks aastaks veel Kristi ilu jätkub. Kümneks kindlasti, ehk kauemgi. Aga siis? Kui see võlu kaob, kas jääb veel midagi talle järele? Kas ta tunneb siis veel midagi, soovib veel seda naist armastada? Tal oli veidi häbigi oma mõtete pärast, kuid mõtte eest ju plehku ei pista! Ta oli mitmel korral, jalutades õhtuselt uimases linnas, näinud pealt vanapaaride omavahelist õrnutsemist ja iga kord oli see teda sügavalt hämmastanud. Huvitav, mida need kortsukotid veel teineteises leiavad? Ja siis turgatas talle pähe, et kunagi ja mitte eriti kauges tulevikus muutub ta ise samasuguseks. Kortsukotiks. Kas tõesti ka siis võib suudlemishimu kallale tulla? Noorukesi tahaks ju küll, aga või need enam sinust kõbist hoolivad! Tal oli väga raske end sellisena kujutleda. Kuigi, kui ta veel Heliga elas, mäletas ta nende viimasest kooseluaastast seda järsku tekkinud vananemistunnet, mis oli teda lausa kohutanud. Kuid nüüd oli sellest juba kolm aastat möödunud ja toonane probleem märkamatuks haihtunud. Heli oli ikkagi võimatult raske tüüp. Kaksikute tähtkuju, ussihinge dualism. Miks nad üldse

abiellusid — seda ei suutnud Arne siamaani mõista. Kas tõesti vaid seepärast, et kõik tuttavad arvasid, et nad hiigla hästi sobivad? Väliselt näis see kindlasti nii. Neil vähestel fotodel, kuhu nad koos olid mahtunud, nägid nad tõesti suurepärased välja. Nagu peategelased mõnest «Oscari» saanud filmist. Mis peitus aga pildinaeratuste taga? Kunagi ammu meeldis neile tõepoolest end koos näidata. Neid vahiti kõikjal ja varjamatult ja seda oli mõnus tunda. Ometi polnud nad kauaks õnnelikud, kuigi selleks olid justkui kõik tingimused olemas. Oli korter, korteriski üht-teist tarvilikku ja iluloovat, oli tasuv töö ja piisavalt aega teineteise jaoks. Lastetegemine pidi ootama, Heli tahtis veel mõned aastad elust rõõmu tunda, nagu ta ise väljendus. Ja ega Arnelgi rõõmude vastu vastumeelsust polnud. Ometi tekkis nende vahele midagi imelikku ja seletamatut. Erilise südamepuistamisega ei paistnud silma kumbki, nii hakkas teisel-kolmandal kooseluaastal signema sõnatuid õhtuid ja üksiti nohisevaid öid, nutetud silmi ja ohjeldamatuid vihapurskeid. Arne ise ei mõistnud siiani, mis oli viltu läinud, ta oli Helisse tollal juba tõsiselt kiindunud ja vaatas siira pilguga värvilisse tulevikku. Mõned juhuslikud, justkui kingiks saadud meele- tued ööd tugevdasid ta usku veelgi. Kuid sein nende vahel kasvas ja sõnad ei suutnud enam sellest läbi murda. Juba oli naisel keegi teine, märkamatu hakkas ta Arne elust kaduma, tükkaaval end teadma- tusse kandes. Algul see jahmatas, mees oli kohutavalt solvunud, kibes- tunud ja tajus endale tehtud ülekohut tohutu koormana turjal lasumas. Ta muutus tigidaks ja küüniliseks, seltsimatuks ja ümbruse suhtes üks- kõikseks, kuid ometi lõi see pärastlõuna, kui ta koju tulles Helit ega ta asju enam eest ei leidnud, ta sisemuse täiesti tühjaks. Ta istus paar tundi ümmargusel köögitauretil ja jõllitas sini-valgeruudulist põran- dat. Mingisugused mõtted justkui liikusid kusagil, siis hakkas ta millegi- pärast numbraid nägema ja vihastas enda peale koledasti. Numbrid liikusid edasi ja moodustasid Heli töötelefoni numbri. See ajas kumma- lisel kombel naerma. Siis mõtles ta veel, et nüüd peaks tingimata ühe korraliku litsi otsima. Otsiski mõnd aega, aga ei leidnud. Üks verinoor plika naeratas talle küll kohvikus kenasti, kuid ei, too oli liiga armas, et talle haiget teha. Ja ega ta sel õhtul muud poleks vist teha osanudki.

Ajapikku harjus ta tühja korteriga, ainult ööd tegid endistviisi valu. Põgusad tutvumised-magamised-lahkumised tõid valu juurdegi. Ja siis ei teinud ta umbes kaks kuud mitte kellegagi tegemist peale iseenda. Urgitses, arutles, mõtles, luges, magas vastu ootusi palju, avastas, et kõik pöörleb edasi ka ilma temata ja rahunes maha. Hakkas jälle inimestega peale «tere»-ütlemist juttu ajama, otsis üles vanad sõbrad, pidas maha mõned lustakad peod ja sai tuttavaks paari päris tulise tüdrukuga.

Ja nüüd vedeleb ta siin voodis nagu vana loru, vahib lakke ja mõnuleb oma mugavuses.

Ta sirutas end jõuliselt, nii et kondid naksatasid, silitas kämbelaga

hellalt üle Kristi padja ja vupsas voodist välja. Kassi saba alla kõik see minevik! Armastada tuleb vaid sel ajal, kui sul armsam kaisus on, ülejäänud tundidel olgu igamees oma tunnete peremees. Ta ei julgenud ega soovinudki tunnete vaba voli anda, võttis vaid, mis talle anti, ega jaganud midagi üleliigset. Teda ennastki hämmastas vahel, kui kerge oli mõningaid naisi vallutada. Kõigepealt vaatad, kuulatad, mõistatad, saad aru, kellega on tegemist, siis mängid silmade ja sõnadega, kuni leiadki kuldvõtmekese. Seesam avaneb ja rõõmud löövad üle pea kokku. Korraks unustad, siis tuleb jälle meelde ja on veel sandim olla kui enne. Aga mõned kuud võib sedamoodi isegi elada. Nüüd oli tal Kristi. See lugu tundus juba üsna tõsine, kuid siiski ei suutnud ta vahetevahel teisi vallutamast loobuda. Kristit ju enam vallutada ei saanud, teda sai üllatada, aga see ei tundunud iga kord päris võiduna. Ja mis on üldse võit? Loterii, kaardimäng, laadapull, autoostu luba, *love story*.

Tasakesi omaette ümisesed läks Arne vannituppa, keeras vee parajalt leigeks, võttis ühe Kristi lõhnavatest seepidest ja tegi käte vahel kuidagi enam-vähem kõlblikku vahtu. Siis määris ta peoga vahu lõuale ja kraapis habeme maha žiletiga, millega Kristi kaenlaaluseid raseeris. Ta oli mitugi korda mõelnud oma vanad habemeajamisriistad siia tuua, kuid mõtteks oli see jäänudki.

Telefon helises pikalt ja nõudlikult. Imelik, tavaliselt teadsid kõik Kristi tuttavad ja sõbrannad, kui teda kodus polnud. Ise ei helistanud naine Arnele siia kunagi. Vahel jättis vaid kirjakese, paar hüplevat sõna ja kõik. Arne kaalutles veidi, kas vastata või mitte, siis helin katkes. Ta lõpetas raskevõitu töö lõua kallal ja laskis vannivee voolama. Läks siis kööki ja piilus külmkappi. Söödavat oli seal kuhjaga. Ta naksas suitsuvorsti otsast paraja jupi, lõikas siis näritud otsa viisakalt ära ja pistis sellegi põske. Vann oli vahepeal täitunud ja mees ronis mõnust mõmiseses leigesse vette. Vann ise oli vanaaegne ja igavene põrakas, seal sai end lausa sirutada. Kristil oli üldse enamjagu asju teistmoodi kui tavalistel inimestel. Kuigi ei saanud väita, et ta oleks mingi asjade kummardaja. Ülearust nipsprahti tema korteris polnud, kõik oli kuidagi asjalik ja omal kohal. Ta lihtsalt hankis kõik vajaliku tunduvalt kergema vaevaga kui teised surelikud. Tema ametis olid ju soodsad tutvused peaaegu möödapääsmatud. Oli Arnegi koju tekkinud esemeid tänu Kristile. Jumalik armuke, mida sa hing veel igatsed, mõtles mees vees mulistades. Ja siis tekkis tal korraga imelik tunne, et ta on kuidagi üleaarne või pole eriti vajalik või tont teab mis. Kuidas võib hea tuju ära solkida! Ta üritas higiseks tõmbunud vannitoapeeglis endale silma vaadata, kuid seal oli ju näo asemel mingi udukogu. Allegooria, mõtles mees ja muigas parastavalt. Sa ei tea vist ise ka, mida tahad. Aga tahad küll. Kurat. Vanniserv oli libe ja ta oleks välja ronides äärepealt kukkunud. Mõtlemise kahjulikkusest eneseharimise ajal. Ja üldse on vist mõtlemine kahjulik, aga see oli juba ammu enne teda avastatud. Midagi oli tasakaalust väljas, ta kujutles kiigelauda,

mille ühes otsas istub laps ja tahab kangesti kiikuda. Partneri puudumisel on see üsnagi keeruline. Peab ise üles hüppama, aga see pole mingi mõnu. Lunapark oleks hea väljapääs. Jõle tottrad mõtted. Ta hõõrus end kõige karedama rätikuga ja tundis samal ajal tugevat nälga. Kohe saab ta kuivaks, sööb siis korraliku keretäie, kirjutab Kristile mõne armsa sõnakese, jätab paberitüki peeglilauale, sest nii oli neil kombeks saanud, ja laseb siis jalga. Imelik, alati, kui ta siit lahkus, tekkis tal trepil mingi seletamatu kergendustunne. Kuigi tagasi tulla tahtis ta siia alati, teinekord ei suutnud kuidagi tööpäeva lõppu ära oodata, vaatas tihedalt kella ning silmitses vaenuliku pilguga montaažil olevat aparatuuri. Ja milline rõõm oli lõpuks tehaseväravast välja tormata, teades, et on väga vähe mehi, keda nii kaunis naine ootab! Järgmistel päevadel aga võis tekkida tunne, et ta on ikkagi millestki olulisest ilma jäänud. Aga pole ju imelikumat looma kui inimene. Tee talle head ja tema keerab sulle sitta kokku. Või keerad ise kellelegi sitta kokku, aga too tohman ei tee sellest väljagi.

Ta võttis rohelise froteelina ümber ja tatsas kööki. Ühes potis oli eiline hartšoo, see sobis praegu suurepäraselt. Ta sättis poti elektripliidile ja uuris, kas õlut ka leidub. Leidus küll. Ta sai just pudeli «Ležaiskit» lahti, kui uksekell helises. Kõlin oli kohatu, kole ootamatu ja kumises vastikult kõrvus. Arne lausa kangustus. Kes, kurat. . . Ta tuli vaikselt hiilides köögist tuppa, alateadlikult mõnd riidehilpu otsides, kuid siis kuulis ta lukuaugus krõbinat. Asi läks õige huvitavaks! Mõtted jooksid sirinal-särinal, arvamusel ja oletused pidasid ajukurdudes välkkoosolekut. Ei, see polnud võti, mis lukuaugus ragises, see oli ilmselt ühe vilunud ja kindla kvalifikatsiooniga ametimehe tööriist. Kriigin oli nii tasane, et kõrvad hakkasid liikuma ja lõualihased krampi kiskusid. Hiirvaikselt liikus Arne elutuppa kamina ette, kus lebas väike matkakirves. Ta haaras otsustavalt külmast metallvarrest ja nii, alasti nagu ta oli, astus esikusse tagasi. Trepikojas sosistati midagi, lukuaugus prõksatas veel korra ning siis avanes uks aeglaselt ja hääletult. Arne seisis, ise veidi võbeledes, kirves võidukalt tõstetud paremas käes, naeratas kahele suud tõllakil vastujõllitavale lõustale oma kõige armsamat naeratust ja lausus sõbraliku häälega: «Astuge sisse, härrased, astuge sisse!»

HANDO RUNNEL

Kevvái
(Mulgi murden)

I

Äitsnep
õunap, visnap,
sarap, saarep,
toomep;

äitsnep
pihlap, osnap,
künnap, loidap,
kaalep!

II

Äitsnep
õunap — õuna-
puu;

äitsnep
loidap — lodja-
puu;

äitsnep
toomep, niinep, künnap,
kaalepuu!

Meremehed

Ennemuiste,
kui maa oli lame,
kardeti kukkumist
üle ilmamere ääre.
Siis tehti maa munajaks.
Minemisedki said tulemisteks..
Keegi ei karda enam
kadumist.
Pigem vastupidi.

JOHNNY B. ISOTAMM

k6

laulud läksid luusima
mööda maanteid matkama
oled yksi oled lapsik
vana rammetu ning nõder
pegasus on hammasteta
tukub tallis tõrkumata
tervis temalgi on põdur
varem hüppas nagu põder
hallid hundid hulguvad
ümber maja jättes jälgi
kriitikud ja literaadid
saamamehed grafomaanid
kisuvad su pärandust
kehva rauga varandust

keha pestakse seebi ja veega
 ajusid loputan yksindusega
 ning sulavad selles kui kuningavees
 kõik kinnismarsruudid käigud ja teed
 kohvikututtavad yheökallimad
 mõttetud matkad riiga või tallinna
 yksinda jään nii hea on see
 anduda vahel vaid enesele
 sygavamale syyvida hinge
 et kaoks et alaneks harjunud pinge
 ja jälle taas tõusta pinnale pea
 uute ning noorte sõprade seas

LUULETAJAD ISEKESKIS

JAAANUS JÄRS

Tuba oli lämbe, kuid ust ei saanud ka lahti teha, sest siis oleks tõmbe-
 tuul lumeräitsakad tuppa puhunud ja paberid laualt põrandale visanud.
 Õhk toas ei olnud loominguline ja luuletaja otsustas parem lugeda.
 Ta võttis riiulist nahkse järjehoidjaga raamatu rahvusromantilisest
 kunstist ja luges poolelijäänud kohast edasi.

Peatükk jutustas kunstnike rahvusvahelistest sidemetest. Silm vajus
 märkamatu kinni ja luuletaja nägi mehi, kes lähevad kuhugi, vedades
 enda järel kelku. Raamat nõudis järge, ta katkestas une nägemise
 ning luges edasi Münchenis ja Düsseldorfis toimunud näitustest.
 Tekst oli kuiv ja täpne, viited algallikatele järgnesid üksteisele ja
 read kadusid jälle silme eest. Keegi tigeda näoga mees seisis suure
 büroolaua ääres ja tahtis teist, kohkunud näoga meest kirjapressiga
 lüüa. Luuletaja ärkas uuesti. Ta hõõrus sõrmedega otsaesist ja lükkas
 ette järgmise lehekülje. Esimeste ridade juures kippus uni jälle peale,
 kuid seekord ärkas ta enne, kui silme ees midagi sündima jõudnuks
 hakata.

«Aitab!» lõpetas mees tulutu lugemise. Magama oleks ka narr
 minna olnud, sest kell näitas alles õhtuste uudiste aega ja pealegi magas
 ta eelmisel ööl une kuhjaga täis. «Lähem parem külla,» tuli pähe
 lahendus. Ta sikutas saapad jalga, mässis salli kaela ja vajutas mütsi
 pähe. Siis kustutas tule ja lukustas enda järel välisukse.

Väljas polnud just tuisk, kuid tuul keerutas langevaid helbeid oma-
 jagu. Neid kogunes kaabule ja mantlireväärیدهle. Luuletaja sammus

läbi tänavalaternate valgusvihkude ja vaatas paksu lumekatte all seisvaid autosid. Inimesed ootasid peatuses bussi. Luuletaja jõudis peatuseni siis, kui bussiuksed kinni nõksatasid ja peatusevahe tuli jalgsi minna. Nii oli ka parem, jalutamine võis närtsinud vaimu uuesti kosutada. Inimesi talle vastu ei tulnud, ta piilus üle plangu hoovidesse, kus lumi oli korralageduse kinni katnud, ja akendesse, kust paistis televiisorite sinakashall kuma.

Ta pööras munakivisillutisega tänavale ja libedatele kividele kogunenud paks lumekord tegi astumise kohmakaks ja ebajärjekindlaks. Õnneks ei olnud enam kaua minna. Siis pööras sisse ühte pimedasse tagahoovi, otsis pilguga tuttavat akent. Alguses tunduski, et kedagi pole kodus, ja luuletaja tahtis juba ringi pöörata, kuid siis taipas, et sõber on lihtsalt oma paksud külgakardinad ette tõmmanud ja tuld pole tänavale näha. Ta astus mööda värskaid jälgi ukseni, sirutas käe ja koputas. Pärast väikest pausi kostsid sammud, käis toauks, siis lükati välisuks lahti.

«Terel!» — «Ah sina oled.» — «Keda siis sina ootasid.» — «Ei oodanud kedagi, ma niisama.» Luuletaja läks esikust tuppa ja riputas oma riided laiale soemüürile konksu otsa. Mantli võttis ta uuesti konksu otsast ära ja rapsis esikus suuremast lumest puhtaks. Sõber, kelle juurde ta nüüd jõudis, oli samuti luuletaja.

Külaline hõõrus käsi, pühkis juuksetukalt veepiisad ja küsis: «Äkki sa pakud mulle teed?» — «Ma just panin tee tõmbama,» vastas sõber. «Vaata kui tore,» kostis esimene luuletaja ja astus kitsukesse kööki. Kõögiriulil seisis mitmevärvilised pudelid, mõnesse neist oli torgatud kuivanud taimeoksi. Kõige ilusamad olid hiina laternad, mis rippusid pudelist suhkrutoosi kõrval. Akna varjasid poolenisti kardinaid, köök oli soe ja hubane. Pliidil tõmbas tee ja levitas meeldivat lõhna.

«Istu,» ütles võõrustaja, «tee on juba valmis.» Nad istusid väikese laua taha ja hakkasid vestlema. Ilmast ei räägitud, kõneldi kultuurist. Paar nende tuttavat olid hiljuti kogu välja andnud, üks saanud preemia novelli eest. Mõnus oli vestelda käsilolevast tööst, siis läks jutt hiljuti kultuurilehes ilmunud artiklile, kus räägiti kirjanike tööttingimustest ja nende parandamisest. Muuhulgas arvati seal, et kirjanikele läheks kitsukeste olude parandamiseks uut paljukorterilist elumaja tarvis.

«Põnev oleks, kui selline paljulahtriline kuldnokapuuri tõepoolest valmiks. Viis korrust, viis trepikoda ja kõikjal kirjanikud. Piilub keegi naabrusest ja mis ta näeb — kõigis korterites korruga loevad kirjanikud uue teose peatükke abikaasadele ette,» ütles esimene. «Vaataks õhtusöögi ajal — kõik naised praevad kõõgis midagi, kõik mehed tipivad midagi kirjutusmasinatel,» lisas teine. «Konkurendid püüaksid treppidel üksteisest märkamatuks mööda minna,» ütles esimene. «Või siis vastupidi,» lisas teine, «kirjanikud koguneksid ühisesse puhketuppa ja vaagiksid koos, millise kangelasteo kangelane järgmises peatükis peaks sooritama.» — «Nii oleks alati selge ülevaade, mis kirjandus-

põllul idanema hakkab. Saaks kirjanduselu hästi suunata ja vajalikul tasemel hoida,» lõpetas esimene selle teema ja kallast endale uue tassitäie teed.

Mõnda aega istusid nad vaikselt ja sõid võileibu. «Viimasel ajal on mulle Händel üha enam meeldima hakanud,» ütles toaperemees. «Jah, ta on selline sädelev ja vaimukas,» lisis külaline. «Ma lasen sulle tema sonaate flöödile ja klavessiinile,» ütles võõrustaja grammofooni tööle pannes. Flööt kõlas pisut nukralt ja klavessiin rahustas teda kõrvalt. Mängitav pala oli mitmeplaadilisest komplektist, nii et muusikat paistis jätkuvat tükiks ajaks. Sõbrad tulid köögist tuppa grammofoonile lähemale. «Ma tõin sulle oma uue vihiku lugeda,» ütles küllatunud luuletaja ja võttis mantli põuetaskust klambriga kinnipandud lehed. Teine süütas seinalambi ja asus lugema. Esimese lehekülje järel katkestas ta lugemise, öeldes sõbrale: «Sa võiksid selle aja sees mu uut proosatõlget lugeda.» Võtnud lauasahtlist lehtede paki, asetaski ta selle sõbra ette. Siis läks lambi juurde tagasi, hakkas taas lugema.

Mõlemad said just loetavasse süveneda, siis aga kostis summutatud koputus. Toaperemees läks esikusse ja laskis sisse tütarlapse. «Ära asju esikusse jäta, seal on külm,» ütles ta sellele ja pani toaukse kinni. Taas oma kohale jõudnud, jätkas ta lugemist. Tulija võttis seljast lambanahkse poolkasuka. Selle all olid tal rahvarõivad. Tütarlaps läks vaikselt soemüüri juurde ja surus end seljaga vastu seda. Toas kõlas Händel, üks meestest luges tõlget, teine luuletusi.

Küllatunud luuletaja tundis end tõlke juures väheke ebamugavalt. Ta istus seljaga tütarlapse poole ja tundis, et peaks juttu alustama või talle mingil muul moel tähelepanu osutama. Nüüd oli olukord pisut imelik — muusika mängib, kaks vaikivat meest loevad toa eri nurkades midagi ja üks vaikiv tütarlaps surub end vastu soemüüri. Kõik jäi aga nii, nagu oli. Läbi muusika kostis ainult pööratavate lehtede sahinat.

Plaat lõppes otsa. Küllatunud luuletaja pani mängima teise samast karbist. Seda tehes kontrollis ta hoolega kõiki liigutusi, et need liiga kammitsetud ega ülearu sundimatud ei oleks. Ta oli küll seljaga tütarlapse poole, arvas aga millegipärast, et see teda salakesi jälgib. Ta püüdis ka lugejana oma luuletajarollis olla ja tundis uhkustki, et neiu näeb, kuidas luuletajast sõber huviga tema töid uurib. Pidulikult pööras ta tõlke krabisevaid lehekülgi.

Möödus palju minuteid ja muusika katkes. Külaline astus jälle grammofooni juurde ja võttis plaadi pealt. Tütarlaps oli seisnud hiirvaikselt, kuid luuletaja tundis, et flööt ja klavessiin ei olnud teda köitnud. Plaate lapates leidis luuletaja sealt Griegi «Norra tantsud». Siis lasi grammofooninõela plaadile ja läks kohale tagasi. Ruumi tulid varasemaga võrreldes valjemad helid. Voogavad orkestrihääled täitsid toa heliseva meeleoluga. Paistis, et tütarlapsele muusika meeldis

ja tema poolt tulnud pinge vähenes. Ikka surus ta end vastu soemüüri ja ei teinud häält. Aeg-ajalt kostis pööratavate lehtede krabinat.

Luuletustevihik ja tõlge hakkasid mõlemad läbi saama. Süitki katkes plaadi esimesel poolel. Et situatsioon huvitavam oleks, ei tõusnud külalisluuletaja oma kohalt. Pisut aega olid kolm inimest vaikusel, siis liigutas end tund aega ühe koha peal seisnud neiu, läks ja vahetas plaadi poole. Grammofoni juurest tagasi tulles peatus ta korraks teise luuletaja juures, kes oli luuletuse lugemise lõpetanud. «Ma lähen nüüd ära,» ütles ta, võttis oma poolkasuka ja lahkus luuletajate seltskonnast.

Muusika mängis edasi. «Ma ei oska su tõlke kohta eriti midagi öelda. Tekst on ladus, originaali pole ma näinud. Mõnes kohas võiks vaielda kiillausete kasutamise üle, aga see pole eriti oluline,» ütles üks luuletaja. «Kuidas sulle mu luuletused tunduvad,» lisas ta juurde. «Ma ei oska esimese korra lugemisega kõike täpselt arvustada, aga siin on päris toredaid asju. Ja ülesehitusel pole ka viga. Jätad sa nad minu kätte?» Teine viipas luuletustele. «Olgu peale,» ütles esimene. Ta hakkas end riidesse seadma. «Head nägemist siis,» jättis ta sõbraga hüvasti, et koju tagasi minna.

ÜHISELAMU JAANUS JÄRS

Pärast raamatukogu sulgemist oli Harald tükk aega sõbra pool istunud ja kellaosuti hakkas tasapisi kesköle lähenema. Nüüd sammus ta mööda tühje tänavaid ühiselamu poole. Selle talve pakaseilmad olid jäädavalt läbi ja saabunud soojalaine vallutas talvelt laikhaaval tänavate asfaltkatet. Vaiksel kõrvaltänaval kajatas purikate tilkumine. Kojamehe lahtitaotud jäätükid vedelesid maas nagu kihilised koogid. Talve vintsutustest pääsenud pardid ujusid ringi kohal, kust Harald nädalapäevad tagasi üle jõe oli käinud. Paplite kooretükkidega ülepuistatud rajal keelas vineersilt jõe ületamise, kuid mõned meetrid edasi mustendas juba vesi.

Suure ühiselamuhuone aknad särasid veel tuledes, mõnes toas vaadati televiisorit. Noormees ronis tänaväärsele porisele lumeval-lile ja läks üle sõidutee. Pead kuklasse ajades vaatas ta veel kord tuled kutsuvat kuma. Siis astus välisuksest fuajeesse.

Kõigepealt püüdis pilk suurelt teadetetahvlilt diskokuulutused. Seejärel märkas Harald, et järgmine uks on riivis. Lähenedes nägi ta läbi valveputka pleksiklaasist akna punapäist tüdrukut, kes hoidis kätt riivil. «Sisenemisel esita luba!» teatas silt. Harald teeskles loa

otsimist. Tüdruk vaatas teda uudishimulikult, oodates äkilist kavalust, mille abil noormees sisse pääseda üritab. Tüdruk oli kaelagi ootus-ärevalt välja sirutanud, jälgis tähelepanelikult poissi. Harald kohmit- ses kaua. Võttis põuest passi ja komsomolipileti, punase risti raama- tukese, ALMAVÜ ja spordiühingu «Kalev» liikmekaardid ning muud paberid, lõpuks ka ühiselamuloa. Tüdruk naeratas talle ja tõmbas riivi eest ära.

Liftid enam ei käinud. Harjumuse sunnil vaatas Harald üle oma nimetähe alla saabunud posti, kuigi oli seda teinud ka ennelõunal. Astmeid kahekaupa võttes astus ta teisele korrusele, pööras aga ringi ja läks alla tagasi.

Valveputka uks seisis paakil. Harald avas ukse ja astus kitsukese ruumi lävepakule. Tütarlaps pani raamatu, mida ta parajasti luges, lauale ja püüdis noormehe pilgu. «Kas helistada tohib?» küsis Harald. «Palun,» lükkas tüdruk aparadi tema poole. Noormees võttis toru, valis kettal suvalise numbri, ootas ja pani toru tagasi. «Kas ei vasta?» küsis tüdruk. «Ma ei tahagi kellelegi helistada,» ütles Harald. «Aga mida siis?» küsiti uuesti. «Tahtsin vaadata, kuidas sa siin valvad.» Tüdruk silmitses teda imestunud, kuid kelmika pilguga: «Eks istu siis ja vaata.»

Harald toetus pikale polsterdatud pingile, mille teisel otsal istus tüdruk, ja võttis mütsi peast. Siis istus ta tüdrukule lähemale. Tüdrukki nihutas end tema poole. Veel edasi nihkudes pani Harald käe ümber tüdruku piha ja tüdruk toetus tema najale. Harald vajutas tüdruku huultele pika ja himuka suudluse, tundis, kuidas selle peened sõrmed tema juukseid sasivad. Huuled huultelt võtnud, kuulis ta enda vastas kiiret hingamist. Hinge tõmmanud, küsis ta: «Mis su nimi on?» — «Angelika,» ütles tüdruk talle kõrva sisse, «aga sinu oma?» — «Harald,» ütles Harald. «Su valve hakkab ära lõppema,» lisas ta kella vaadates. «Natuke on veel jäänud,» ütles Angelika ja liibus jälle tema vastu. Nende ees mängis transistor. Poiss vaatas uuesti kella: «Nüüd peaks küll läbi olema.» — «Nüüd on tõepoolest,» ütles tüdruk. Nad korjasid laualt jutuka ja transistori, väljusid putkast. Trepiotsa juures tuli vastu järgmine valvaja, kes asjadega putkasse kadus.

Käed teineteise ümber, mindi ühte jalga trepist üles. «Mina elan päris üleval,» ütles Harald. «Minu tuba on lähemal,» ütles Angelika. Nad pöörasid paremale ja läksid peaaegu koridori lõppu. Pimedas koridoris nende järel kostsid vaiksed sammud.

Sektsiooniuks avanes õrna kääksatusega. Harald püüdis tuld põlema panna, kuid see ei süttinud. «Keegi on pirni ära keeranud,» nentis Angelika võtit lukuauku pannes, lükkas küünarnukiga ukse lahti, vajutas lülitit, mis asus väljas ukse kõrval. Pimedusest ilmus Angelika tuba. Harald seisis toalävel. Tüdruk võttis kapist riidepuu ja ulatas noormehele: «Pane mantel siia ja istu ometi.» Harald pani mantli kappi tüdruku kleitide kõrvale. Angelika võttis tal küünarnukist kinni ja talutas tooli juurde. Kätega õlgadele rõhudes vajutas ta poisi istuma.

Ise astus teise tooli juurde ja hakkas riidest lahti võtma. Toolileenilt võttis ta hommikumantli ja tõmbas selga. «Ma käin duši all ära,» ütles võõd sõlme sidudes. Angelika läks käteräti, seebi ja šampooniga duširuumi. Harald kuulis, kuidas vesi voolama hakkas.

Ta vaatas toas ringi. Voodi peal oli õhuke päevatekk. Öökapil vedeles mingi konspekt. Seinale oli kruvitud vanamoodne riiul mõne raamatuga. Eemalt paistsid «Kunstiraamat noortele» ja «Näkimadala» kolm osa. Harald vaatas tüdruku riideid toolil, siis aknakardina volangidega serva. Aknalaua triikraua kõrval tiksus äratuskell. Vaasis avanesid pajuurvad.

Dušš keerati kinni. Angelika astus tupp. Kohevad juuksed olid veel niisked. Tüdruk laotas käteräti radiaatorile, viis riided toolilt kappi ja istus laua taha poisi vastu. Toetas pea kätele ja vaatas nurrulööva kassi pilguga. «Kas sööme midagi?» küsis ta. «Sööme pealegi,» ütles Harald ja sättis pintsaku toolileenile. Angelika võttis eesriide tagant toiduasjad. Lauale ilmusid leib, sai, karp sulatatud juustuga, moosipurk, tassid. Angelika tõi kannuga vett, õngitses aknalaualt keeduspiraali. «Ole hea, pane seina,» ütles ta juhet Haraldile ulatades. Ise lõikas vorsti lahti, avas juustukarbi kaane, mõõtis tassidesse lahustuvat kohvi. Kui vesi keema läks, eemaldas Harald spiraali, kallas tassidesse vett, võttis Angelika eest noa ja uuris, kas tüdruk tahab leiba või saia. «Lõika mulle saia,» vastas Angelika ja nihutas moosipurki lähemale. Endale lõikas Harald leiba.

Nad sõid, nagu täidaksid mingit kombetalitust. Tõstsid pidulikult vorstiviile, määrisid hoolikalt juustu leivale ja moosi saiale. Segasid aeglaselt tassid suhkrut ja rüüpasid sõõmhaaval kuuma kohvi. Angelika loputas tassid kohvist ja täitis piimaga. Ta vaatas, kuidas Harald piima joob, siis jõi ka ise. Kõige lõpuks võttis endale lusikatäie moosi.

Pärast laua koristamist lülitati ukse tagant laetuli välja ja keerati lukuaugus võtit. Angelika hakkas voodi päevatekki kokku lappama, Harald võttis särgi seljast. Angelika tõstis päevateki lauale. Harald võttis püksidki jalast ja läks voodisse seina poole. Angelika päästis lahti hommikumantli vöö. Ta lähenes Haraldile, kergitas padjaserva ja võttis sealt öösärgi. «Milleks see?» küsis poiss. «Nii on tarvis,» vastas tüdruk ja vupsas poisi kõrvale. Ta põimis käed ümber poisi kaela ja kallistas teda kõvasti. Seinalamp kustus.

Koridoris liikusid hiilivad sammud. Keegi lähenes kuulmatult. Sektsiooniuks paotus ja kääksatas. Kogu tardus paigale. Mõne hetke pärast sisenes ta sektsiooni. Läks tasahilju toaukseni ja kuulatas. Tuba oli peaaegu vaikne, ometi teadis see keegi, et toas ei magata. «Kallis,» kostis läbi ukse. «Kallis,» vastas teine hääl. Kogu ukse taga ei liigutanud, kuulis veekraani tilkumist ja luges langevaid tilku. Siis vajutas lüliteid toaukse kõrval. Vaiksed jooksusammud kadusid pimedasse koridori.

MEREANNID PIRET VIRES

Kolm päeva oli sadanud ja nad olid istunud hommikust õhtuni köögis, murdnud hagu pooleks ja pannud pliidi alla. Öösiti krabistati pöönin-gul, pisikesed jalad sibasid üle laepealse ja ülevalt langes alla paberi-prahti. Ühel hommikul leidis Laura pesukausi kõrvvalt surnud hiire.

Väljas sadas. Loodetud puhkus kippus nurja minema ja neil kellelgi polnud muud teha kui vanu kapsastunud kooliraamatuid lugeda, saksakeelsest moelehest pildiallkirju veerida ja iga natukese aja tagant käia rehetoadst puid toomas. Edgar istus, triibuline tekk ümber, ja õppis prantsuse keele sõnu. Tema oli ka ainuke, kes midagi tõsist oli kavatsenud teha. Ülejäänud kolm olid kujutlenud mõnusat äraolemist rohkete jalutuskäikudega, supluste ja päikesevannidega. Ja nüüd istuti. Ainult istuti.

Ja loomulikult räägiti.

Sõnad, mis kusagil mujal oleksid jäänud tähelepandamatute ja väheolulistena õhku tiirlema, langesid nüüd alla, veeresid mööda põrandat seinast seina ja moodustasid lõpuks läbipõimunud keerulisi mustreid. Nad poleks iial ette kujutanud, et neil nii palju sõnu on. Sõnad tulid ootamatult, tulid igast keeleliigutusest, igast peapöördestki. Sõnu oli nii palju, et nad vahel lausa pelgasid. Aga neid tuli ja nad ei saanud midagi teha.

Mustrid olid aga imelikud. Näiteks sellised:

«Te arvate võib-olla, et ma pole iial midagi kirjutanud. Te eksite. Kui te lähete neljapäeva öösel nelja tee ristile ja vilistaksite, siis näeksite tuhandeid lehekülgi, kõik minu käe-kirjaga kaetud, nad tuleksid ja tuleksid ja lõpuks lämmataksid teid.»

«Ei, ma ei saa aru, mida see tähendab. Ta käib mulle juba praegu närvidele. Mis veel pärastisest rääkida!»

«Kui inimesed üksteist tappa ei tahaks, siis sureksid nad kõik välja.»

«Akvarellitehnika on mulle siamaani mõistatuseks jäänud. Küll olen proovinud, aga tulevad ainult mõttetud laigud.»

«Ma suudan välja mõelda ükskõik mida! Kujutlusvõimes on minu jõud ja selles peitub kõik!»

«Õppejõudu rosoljega visata pole ilus. Lisaks ei ole see ka üldse kasulik.»

«Ma õpetan teid. Te ei tohi teha neid vigu, mida mina olen juba teinud.»

«Kõige keerulisem on kirjutada läbimõeldud ja paljuütlevat telegrammiteksti.»

«Kui Anton oma romaani minu kätte tõi, ei osanud ma sellega algul midagi teha. Ta kirjutas lunastusest ja ootas, et ma midagi ütleksin. Aga mina ainult lugesin.»

«See sinu luuletus, Frants, selles on midagi eriskummalist. Ma tuletasin seda eile meelde. Aga kahest reast kaugemale ei jõudnud.»

Umbes sellised olid need imelikud mustrid, mis köögipõrandal maas lebasid, ja nad pidid liikuma ettevaatlikult, et sõnadele mitte peale astuda ja ornamente mitte sassi ajada. See oli muide üsna tülikas.

Ühel ööl huikas öökull ja Annabel läks koos Edgariga välja, et seda selgemini kuulda. Tagasi tulid nad vaiksete ja äraolevatena.

«Selgeks läheb,» seletas Edgar.

Ta võttis uuesti oma triibulise teki, aga Annabel seisis akna juures ja katsus vaadata midagi, mis läbi läikiva klaasi ei paistnud. Alles voodisse minnes ütles ta:

«Ma nägin vist Suurt Vankrit.»

Ja nii oli sadanud kolm päeva, aga lõpuks peab iga sadu järele jääma. Ka see vihm lakkas, Laura lõi välisukse lahti ja päike paistis sisse. Imelikud sõnamustrid hajusid, köögipõrand oli niisama sile ja puhas nagu ennegi, ainult siin-seal paistsid vanadest ja tolmustest põrandalaudadest roostes naelapead nagu väikeste pruunide seente pesakonnad.

Ükshaaval astusid nad õuele, ahmisid endasse niiskust ja heledat valgust, kohendasid taskurätte ja jopelukke. Frants pani luua vastu ust.

Nad läksid mere äärt pidi lõunasse, vahepeal ragistades roostikus, vahepeal astudes pehmel mättasel heinamaal. Nad lükkasid kapuutsid kuklasse ja võtsid käed taskutest. Nad keerlesid ja hüppasid vahel üles, et siis jälle pehelt maha langeda. Aga ainult äärmise ettevaatlikkusega, põlvi kergelt nõtkutades.

Kes oli julgem, läks põlvist saadik vette ja vesi polnudki nii külm ja ta polnud ka nii roheline, kui eemalt oli paistnud.

Kaugel oli hele majakatorn ja poole tee peal sinna seisis kalamees. Tal oli must kummimantel ja pikad säärikud, ta seisis vees ja viskas landi merre, et seda siis kindlaksmääratud tempoga tagasi kerida. Nad seisis neljakesi poolkaares veidi eemal ja jälgisid tähelepanelikult kalamehe liigutusi, et kõike hoolega meelde jätta.

Sest Frants ütles ju: «Ei või iial teada, kus midagi vaja võib minna.» Kalamees plaksutas oma valgeid hambaid.

Nad läksid edasi ja Laura korjas maast elektripirni, veidi roostes, aga täiesti terve. Kõigile meeldis see väga.

«Kas te arvate, et see ongi nüüd puhkus?» küsis Edgar mõtlikult ja silmitses Laura leidu.

«On,» kinnitas Frants veendunult ja teised ühinesid temaga.

«See ongi puhkus.»

«Näe!» hüüdis Annabel ja jooksis paar sammu edasi. Kiviklibul olid laiali sinised kütlevad suled ja nad korjasid õhinal kõik kokku, et neid siis maitsekalt kimpu siduda ja saadud lehvikut imetleda.

Nad istusid selleks lausa maha, sirutasid jalad pikalt välja, kallutasid seljad tahapoole ja andsid sulekimpu käest kätte. Aga just siis, kui Laura tõstis suled silmade ette, et väikesi säravaid litreid puudutada, tõusis Edgar püsti ja vaatas silmi pingutades piki randa edasi.

Nüüd nägid ka teised. Ta säras ja sätendas päikese käes ja läikis nii kutsuvalt, nagu polnud läikinud ei elektripirn ega linnusuled. Ta oli ümmargune ja lapik, meenutades kujult lamedat silindrit. Ja kirigi oli ta hõbedasel pinnal: «Atlandi heeringas».

Nad kummardusid maha ja vaatlesid. Karp oli veidi muljutud, siin-seal roostetäppidega kaetud. Paistis, et ta oli tükk aega meres ujunud. Edgar keeras ta ringi. Karp oli terve.

«Mõelge,» ütles korraga Laura ja läks seejuures veidi kahvatuks. «Siin on ju heeringad sees.»

Nad võpatasid ja vaatasid Laurat ehmunult. Aga nad teadsid, et tal oli õigus. Karbis olid heeringad sees.

Nad istusid tummalt ja masendatult, karp lebas nende keskel ja tundus, et tal on täiesti ükskõik, mis temaga toimub. Ta irvitas nende üle.

«Mis siis . . . nüüd saab?» küsis lõpuks Annabel kartlikult ja pööras ootavalt Edgari ja Frantsu kui ikkagi tugevama soo esindajate poole.

Edgar sikutas juukseid.

«Ma . . . ei tea . . .» pomises ta segaduses. «Kui me oleksime üksikul saarel ja näljas . . . siis me sööksime selle ära. Aga . . . me ei ole ju . . .» ja ta langetas pea.

«Kas sööksime . . .» kõhkles Frants.

«Kui ma kirjutaksin jutu, et me oleme üksikul saarel ja näljas ja leiaksime selle karbi, siis me sööksime ta kindlasti ära,» ütles Edgar kindlalt.

«Aga sa ei tea ju!» hüüdis Frants. «Me ei ole üksikul saarel. Ja me ei ole näljas. Ja kui sa sellise jutu kirjutaksid, siis peaksid sa kõigepealt teada saama, kas sa sööksid neid heeringaid, kui sa oled üksikul saarel ja näljas!»

«Ma võin ju seda kujutleda, kas ma süüa neid või mitte,» vaidles Edgar nõrgalt vastu.

«Ei,» väitles Frants. «Sa pead t e a d m a, mida sa kirjutad. Kogemus on primaarne, mingi suvalise väljamõeldisega ei suuda sa seda asendada. Siis poleks su jutt tõeline.»

Nad jäid jälle vait ja uurisid karpi. Siiski eemalt. Isegi Edgar ei puudutanud seda.

«Mingi lahendus peab ju olema,» ütles Laura lõpuks mõtlikult. Korraga Edgar naeratas.

«Aga küsimus on ka selles, kas ma kirjutan jutu, et me oleme üksikul saarel ja näljas ja leiame selle karbi!»

Ja lootus hüples ta näol.

Aga Annabel vangutas pead.

«Sa oled seda juba teinud,» ütles ta vaikselt.

Edgar jäi mõttesse. Ta mõtles tükk aega ja teised ei seganud teda, kui ta seal niimoodi istus, jalad konksus, käed kividel, ja mõtles, kas ta on juba kirjutanud jutu, kuidas nad on üksikul saarel ja näljas ja leiavad selle karbi. Ta mõtles ja vaatas karpi. See küsimus vaevas teda, pani peagi valutama. Aga ta teadis, et peab selle enesele selgeks mõtlema.

Ja siis oligi selgus käes.

«Jah,» ütles Edgar. Ta sirutas end, ta liigutused olid kindlad ja mõõdetud, ta sõrmed leidsid taskust noa ja avasid selle kerge klõpsatusega.

«Jah,» ütles Edgar. «Ma olen seda juba teinud.»

Ta tõstis karbi endale lähemale.

Teised tõmbusid natuke eemale, ja kui Edgar noa karbi sisse torkas ning läpatanud terav lehk õhku kerkis, pöördusid kõik kõrvale, katsudes mitte hingata.

Edgar avas ettevaatlikult karbi.

Siis sirutas ta käe välja ja vaatas sõrmede vahel rippuvat rohekas-sinakates toonides küütlevat heeringat. Ta vaatas seda juba veerema hakkava päikese, rahulikult mõnuleva mere, tumeroheliste laidude ja hallide kivide taustal. Ta pööras pilgu heeringalt ära ja vaatas seda kõike enda ümber. Siis tõstis ta silmad otse sinisesse taevasse.

«Sinu nimel, oo Kunst,» sosistas ta. Ja võttis esimese suutäie.

AIME HANSEN

*

Peegli taga
on kalade maa,
kalade jumala maa.
Õuele müüritud pimedad
jõgedeks saada tahavad,
kuid tulevad teised ja saavad.
Nad müüre puudutavad
ja müürid
tühjadeks peegliteks muutuvad.
Nad usuvad, et lunastaja
valgel aurulaeval läbi peegli saabub.

*

Talv. Sajab lund.
Väljadelt veerevad punased helmed
tuppa tule äärde kokku.
Kitsad mustaraamilised aknad.
Talv. Sajab lund.
Tuli võbeleb. Soengust kukub nõel
kilksudes põrandale.
Hirvejaht üle väljade,
läbi jääkristallides õhu.
Sarvehääl.
Lumi hääletult langeb.

*

Linn rebeneb,
sinine sära tulvab tänavale,
ultramariin, sädelev meri,
pihustub vahuks
valgetel küütlevail päevavarjudel.
Õhtul tantsusaalis tango,
väikese linna kohvikumuusikat.
Purskkaev. Aaloed.
Sahinal sammud tuhandeaastasel
kivirinnatisel.
Oota vaid, rebeneb
kahkjast hommik,
tuleb võimule päev,
siis tuleb sinine meri,
ultramariin.

*

Niudevöös kandjad
läbi tunneli viivad hõõguvat kivi.
Kuigi see näib võimatuna,
pimedus aina tiheneb eespool.
Ja sinna, pimedusetombu südamesse
jäetakse kivi ja pagetakse.
Aegamisi kohendan rüü hõlmu
ja seon vöö vööle.
Nikerdatud luust sauaga seinu kobades
lähen sinna, kus on kivi.

*

Puudesalus mererannal
ratsanik tume kappab,
venivad puude ladvuni
hobuse pöörlevad jalad,
kõrgel kui kilpi enda ees
mees hoiab kidalist kuud.

*

Kuldriietes naine
hirvi karjatab
metsalagendikule nad ajab
mägiallikasse astub siis
ja kaob

Alasti mees
oma riideid põletab
Kui mustad lipud
need lehvivad ta käes
Nüüd oma käe ta
tulle pistab
ja selle tuhaks põletab

*

Punane kuup läheb
beeži liivakasti mängima,
rombikujulist varju
raskelt enda taga vedades.
Liivas ta hullab,
kuni tuleb roheline kera
ja tapab kuubi ära.
Kera nimi on
Marylin Monroe.

*

Jälgi lindude lendu endas.
Pane kaks lindu lendama
ja sulata nad siis üheks
ja üks muunda parveks
ja parvel olgu juht.
Jälgi lindude lendu endas.
Salajasi jõujooni tunneb parv.
Järgne.

ANNES IHOMA

*

piimvalguse rõskus avatud ukse
sajust tilkuva kübaraga puhtakkaabitud lõua näppus lilledega
kasvab ta hallusest tumenevast tombust su lävepakule tüdruk
et küsida sinult teie tühiste mõrudate tulevaste
päevade aastate mis kuidagi ei taha minema hulkuda otsa
nüri parema ootuse päikeses pleekimise pragunemise
teie tulevaste laste nii surnult sündinute omade võõraste
lollide hullude vihkajate abitute soovimatute püüdmatute
mäletajate hülgajate vanematute pärandusetute nimel ta
näpud otsivad kohmetunud sõnu piki kübaraserva rännates
ikka needsamad käed millest on vähe et sind arusaamiseni
peksta mis siiski leiavad nurklikke tuimi sitkeid
eestpeitmata asju lõpuks ometi leides selle piisavalt terava
ora ootamise lõpetaja aga tolleks ajaks pole see tõesti enam
midagi aga enne peab ta nüüd ütlema paotama suu kõrtsivarjulise
pudelihuulelise sõnnikusõimulise nii tuttava kuid sul on võimalus
olla justkui ei tunnekski võimalus venitada kinni hoida seda hetke
mis on sinu elu võibolla tõesti ainus tähelepanuväärseim
mida seda enam tuleb hiljem kuipalju kordi unustada meenutada
ikka olla ära elada ainult selles hetkes varjuda põgeneda mis
kuidas kuhu küll jaksab nii palju neelata mahutada sellest
raskusest hoolimata kuulad langetatud pilgul tema sõnu
südames väike üleolek ta tuli ta ei saanud muidu ega edaspidigi
ning sa võid valida kuidas siis sa valid teed seda ega
vihm veel ei jäta ju oma joobunud sadu uksepiida raam tühi tõmmu
ui lilleke korjati nurmelt kõrreke katkuti maast peiarile
püksipõlvele näppude näperdada hambusse ilkuda aga sa
vaikid
oled vagusi sa tasa sõnatu keeletu meeletu

hää!

*

hommikul
justkui kuuldes või teab isegi kas
ilmute treppidest kõrvaltubadest
käigul riitudes riiete purjedes
hulpides takistatuna laperdades
ringutavaid käsi unekaameid vaateid

vastu sirutades sirgudes
avanevas valguses seal
virguses
tüdruk
seisatunud lävel
vaatab teist läbi

teie nõöpe kinnimudivad näpud
jahmatavad ei mõista
mida ta sellega
tahab öelda libisevad
kõheldes juukseid padjaroiust
kohendama pildiajakirju teadmata mida
pakkuda lehitsema tema kuid
ikka seisab ehk siis seksioonides
sariraamatuid tapeetkuldkirjades
margi märgi muid kogusid korjandusi
ukuleele piltpostmeened
tema kuid
paisatud pilgust haarate kahhelkivide
sügavkülmutuse öötaldade pärestlõunamaskide
muruvaipade salongihõbeda killkristallide
natüürmortide kataloogide katakombide kombite
kohvi ja köögikalkulaatorite lillepottide kassipannide
plaadivahetajate telekombainide sisse
välja ventilaatorite tsentrifuugide mis ta
ometi öelda ümber pakite alla üles keerate
ketipomme kella kägude kukku kõrina kukku
silmad rõõmuvalla käsi kokku plaksutades plahvatades
kukku kilgate kooris kukku lagistate kukku
kukku ja kukku kukku kukku kukkkkkkkkkkkkk kkkkkkkkk kkkkk kk u
tüdruk
lahtisel ukisel
justkui kuuldes või
isegi mõistmata
milleks peatunud
seisatunud
naeratab
ja läheb teist läbi

ANDESTUS TÕNN SARV

Mees oli naisega jälle tülitšenud. Õieti polnudki see mingi tüli, vaid sedasorti närvidemäng, millega juba mõnda aega teineteist pinge all hoiti ja mis aeg-ajalt pinnale kerkides jälle lahvatama läi. Juhtum oli seda kibedam, et viimastel päevadel olid nad üle hulga aja taas rahulikud ja head suutnud olla, nõnda et mehele oli peaaegu juba hakanud tunduma, et nende abielu võib kõigest hoolimata siiski üsna talutav ja meeldivgi olla.

Lugu oli muidugi naeruväärne nagu ikka. Mees oli proovinud veidi kirjatööd teha. Ta ei teadnud õieti isegi, mis sellest tuleb, kas luuletus või niisama mõtisklus, kuid talle oli selge idee või õigemini algusread, mis ta öösel tasahilju üles tõustes oli jõudnud paberile panna. Heas meeleolus oli ta tagasi magama läinud, lootuses, et järgmine päev teda kuidagi jätkata aitab.

Ta oli end muidugi mõnevõrra ülehinnanud: eilne meeleolu polnud küll päriselt kadunud, kuid polnud ka enam kaugeltki nii selge ja täpne, nagu ta oli lootnud. Ometi oli kirjapandu alles ja oma pisukeseks imestuseks ei tundunudki see talle lausa küündimatuna nagu nii mõnelgi varasemal korral, mil õhtul geniaalseina tundunud read järgmisel hommikul tühjalt olid vastu vahtinud.

Ta nautis esimese rea mahedalt kõlavat algriimi ja teise rea kujundit, mis talle eriti meeldis õnnestunud seose tõttu nähtava ja kuuldava maailma vahel. Ta proovis jätkata riimide ajal, kuid see ei rahuldanud teda enam nii nagu algus. Siiski jättis ta selle alles, et hiljem tagasi tulla. Ta püüdis edasi minna, tundes, kuidas öine meeleolu taas lähemena hakkab, kuidas toosama õrn ja peaaegu juba vaibunud meeleolu uuesti selged ja sõnastatavad piirid omandab.

Samal hetkel oli naine sisse astunud ja alustanud oma tuttavalt, pisut ärritatud toonil juttu sellest, kuidas tema peab kogu aeg üksipäini rahmeldama, samal ajal kui mees. . .

Mees rohkem ei kuulnud. Ta oli tundnud, kuidas tal kõrvus kohisema hakkas. Ta oli suutnud vaid paberid kokku lükata, püsti tõusta ja sõna lausumata välja minna.

Ei, oli ta mõtelnud, nõnda see enam kaua kesta ei saa. Üks kahest: kas muutun ma lõpuks samasuguseks alandlikuks ja sõnakuulelikuks kuldapasandavaks eesliks nagu paljud mu tuttavad abielumehed — või tuleb mul see abielu tunnistada lõppenuks, olgu sel siis tagajärjed millised tahes. Või hakata jooma või minna hulluks. Ühekski neist võimalustest polnud ta tegelikult veel valmis. Kuid nähes, kuidas naine ta oma silme all muutub üha ülbemaks ja üleolevamaks tema-

suguse suhtes, kuidas naise jaoks saavad üha enam oluliseks labased materiaalsed huvid, kuidas ta üha enam kaugeneb kõigest sellest, mis teda mehega kunagi ühendas, — mees teadis, sellele kõigele peab kunagi tulema lahendus, olgu see siis milline tahes.

Nüüd hiljem võis ta juba peaaegu rahulikult toda olukorda vaadata. Naist oli ärritanud, et mees laua taga konutab ja naine peab majapidamise eest hoolitsema. Naine elas lihtsalt teises maailmas. Ta oli mehe tegemist võtnud kui tühipaljast ajaraiskamist, millest mingit tulu ei tõuse. Mees muidugi oleks pidanud seda teadma. Ta oli püüdnud sellest mitte välja teha, varjata oma katsetusi, tegelda nendega vaid öötundidel, kui kedagi segamas polnud. Seekord aga oli ta end lihtsalt ettevaatamatult lasknud petta viimaste päevade suhteliselt rahulikust õhkkonnast ja keset päeva laua taha istunud. See kõik tuligi talle seetõttu üsna ootamatult ja jõhkralt, ehkki, ta mõtles, oli ta ju ise ka selles süüdi. Poleks ju olnud vaja naist nõnda ärritada.

Ja ometi, mõtles ta, kas polnud mul seejuures siiski ka veidi õigust loota heasoovlikkusele? Kas poleks naine võinud end kuidagi teisiti väljendada?

Õhtul, pärastpoole, tahtis mees siiski naisele seda kuidagi öelda, kuid ei suutnud leida sobivat viisi. Õigupoolest kartis ta, et naine hakkab ennast jälle õigustama ja tema luuletamist või muidki tegemisi halvustama, sellega veel rohkem haiget tehes.

Ja siis sai ta korraga aru, et mingi temapoolne selgitamine ei mõjuks naisele kuidagi. Küll aga talle endale. Juba see, kui ta ütles naisele, et too talle haiget tegi, teeks talle endale uuesti haiget. Mitte naisele. Sest naise meelest on naisel ikka õigus ja ta saaks meest ikka haavata. Ta ei suudaks naisele midagi teha, küll aga naise kaudu iseendale.

Sest ta oli naisele tahtnud öelda umbes nõnda, et «sa tegid mulle haiget», või midagi taolist. Nüüd mõistis ta, et sellisel ütlemisel poleks olnud vähimatki mõtet. Naine ei oleks sellest üldse aru saanud. Küll aga oleks ta sellise ütlemisega iseendale kinnitanud, et ta tõepoolest haiget sai. Muud midagi.

Jah, mõtles ta omaette, meil on olemas kõik relvad iseendi haavamiseks ja mitte ainsatki, millega teist liigutada. Ükskõik mida me ka ütlesime, igal juhul toimub sel hetkel meiega midagi. Neile, kes meid kuulevad, ei pruugi meie sõnad midagi tähendada. Nad ei saa neist arugi, õigemini, saavad neist aru omamoodi.

Õeldud sõna ei saa tõesti tagasi võtta, palu, kuidas tahad. Ja põhjus on väga lihtne: sa ise oled ennast temaga juba sidunud. Õeldud sõnaga oled sa sõnastanud ja materialiseerinud ühe osa oma vaimust, mis seni oli veel vaba ja sõltumatu asjade maailmast, kuid mis väljaöelduna on muutunud kõigile kättesaadavaks.

Mida me õieti teame teistest inimestest? küsis ta endalt. Ainult seda, mida nad suvatsevad meile oma sõnade abil teatada. Kõik muu on kaudne. Žestid, ilmed, rõivastus, välimus, ümbrus, asjad — kõik

nad on petlikud. Mida me usaldame? Ikka ja alati seda, mida teine ise on ütelnud.

Nõnda polnudki ta naisele rohkem midagi öelnud. Hiljem, kesköö paiku oli mees veel korraks välja pidanud minema, et läbisõitva rongiga kiri ära saata. Ta jalutas tagasi kodu poole. Öö oli soe, tänavad olid tühjad ning mees tundis ennast jälle olukordade peremehena.

Meest sõnast, härga sarvist, mõtiskles ta, milline tobe kõnekäänd! Nagu saaks kuidagi sõnast lahti lasta! Just sõna ongi see konks või sarv, millest sind välja tiritakse — välja sinu koopast või teokarbist.

Kas saabki siis üldse valetada, mõtles ta üllatunult. Talle meenus kunagi kuulnud sotsiaalpsühholoogiline fenomen: kui kedagi sunnitakse korduvalt väljendama mõtteid, millesse inimene ise päriselt ei usu, siis hakkab see inimene lõpuks seda ometi uskuma. See on ju seesama, mõtles ta. Vaimu sunnitakse muutuma mateeria järgi, kusjuures see mateeria, need sõnad, on sellesama vaimu poolt loodud!

Ammu teada: kui tahad mõtteid selgeks saada, siis katsu neid sõnastada — kirjutades või kellegagi arutades või lihtsalt kõneldes selle teadmisega, et kusagil on kõrvad, kes seda vähemalt kuulevad, kelles su mõtted materialiseeruvad. Alles sõnastamine muudab mõtte haaratavaks, nähtavaks, kombatavaks. Alles sõna öeldes annad sa ühe osa endast välja, mida võidakse ka muidugi sinu vastu ära kasutada. Jah, mida sa võid ka enda vastu ära kasutada. Ja mitte ainult et võid, vaid sageli ka oled selleks sunnitud. Sa ise kruvid ennast üles omaenda sõnadega ja viid enda lõpuks sinna, kuhu sa ei tahtnudki jõuda. Kõneleja erutub. Kuulajad üksnes võivad erutada, kui viitsivad.

Jah, mõtles ta, see on autosugestioon — kõige võimsam kõigist sugestioonidest. *Keep smiling*: naeratage, ja te oletegi õnnelik. Teistele see ei pruugigi mõjuda. Ei peagi mõjuma.

Sest kes need teised siis õigupoolest on? Ainult vahendid iseenda loomiseks, varikujud, peegelpildid. Teistes näed sa ju eelkõige iseennast. Armastus tähendab eelkõige enesearmastust — jälle üks neid mõtteid, mida nii palju kordi on kuulnud ja mis ühekorraga järsku selgeks saavad.

Meie egoism on ju totaalne, mõtles mees hääletut tänavat samm-sammult seljataha jättes. Kõik teised eksisteerivad vaid meie jaoks. Nende peale me nagu valaksime välja oma viha, nendele me justkui avaldaksime armastust, aga mis tegelikult toimub? Nad on ju ainult ettekäänetekks meie vihapursetele või armuavaldustele. Tegelikult suhtleme ikka ja alati üksi iseendaga. Iseendisse kuhjame viha või armastust. Mis läheb see teistele korda, mida me endiga teeme! Mis tähtsust on teistel meie tunnetest! Nad ise on ju samal ajal pidevalt hädas oma tunnetega, oma vihkamiste ja oma armastamistega. Ehk ainult siis, kui enesetunded kuidagi ühtivad või juhuslikult kokku sobivad, ehk üksnes siis võib mõnda aega kesta pettekujutelm, et armastus või vihkamine on tõepoolest vastastikune, suunatud tõepoolest teineteisele, mitte iseendasse.

Milline mõttetus: tee teistele seda, mida sooviksid endale, või: ära tee teistele seda, mida sa endale ei sooviks! Sest see ju ongi nõnda, milleks veel see soovimine, nagu alles tulevikus ehk võimalikuks saav!? Teistele saad sa midagi teha ju üksnes siis, kui teine seda ise tahab, kui teine selle vastu võtab, sind uskuma jääb. Aga uskuma jääda võib ta ainult siis, kui ta juba ette seda usub, kas või natukenegi. Või loodab. Või kardab.

Ta oli jõudnud kodu juurde. Aknad olid pimedad — naine oli juba magama läinud. Mees otsustas veel mitte sisse minna. Ta istus trepile.

Jah, mõtles ta rahulikult, näiteks armuavaldus. Naine võtab mehe armuavalduse vastu ju ainult sellepärast, et ta tunneb selle iseendas ära. Ainult sellepärast, et see kuidagi vastab tema ootustele ja lootustele. Naine ei taha ju üldse teada, kas mehel tegelikult on tõsi taga või mitte, teda ei huvitagi, mida mees tegelikult tunneb. Teda huvitab vaid see, et mees kõneleks talle oma armastusest just nõnda, nagu ta ise seda endale ette on kujutanud. Asi polegi niivõrd armuavalduse lootmises või ootamises ja just nimelt sellelt mehelt kuivõrd naise valmisolekus seda endas ellu äratada. Oma armuavaldusega toidab mees tegelikult ju naise enesearmastust, kinnitab naisele seda, mida naine kõige rohkem tahab teada ja mida ta südamepõhjas kõige rohkem usub — nimelt seda, et tema, naine, on üldse võimeline armastama, et ta on armastuseks suuteline, selle vääriline. Mees on ainult selle elluäratajaks, selle ajendiks, selleks objektiks, millele naine saab oma tundeid suunata.

Aga mis see siis on? imestas ta edasi pimedusse vahtides. Tuleb ju välja, et tegelikult petavad mõlemad. Teineteist ja iseendid. Kogu lugu on ju üksnes arusaamatus, muud ei midagi. Naine kujutab endale ette, et mees teda armastab — sest talle meeldib seda ette kujutada ning mees annab talle selleks oma sõnadega piisavalt alust. Mees aga toidab omal viisil omaenda enesearmastust, väites selgesõnaliselt ja kuuldavalt, et tema, olge lahked, on armunud. Mida rohkem ta seda väidab, mida tungivamalt ta seda väljendab, seda rohkem talle see meeldib, seda rohkem ta seda ise uskuma hakkab ja seda palavamaks tema tunded muutuvad. Aga ta kõneleb seda ju kogu aeg ainuüksi iseendale. Mis see siis on? See pole ju midagi muud kui vastastikune arusaamatus, mis paarikese õnnelikuks teeb. Vastastikune arusaamatus, mida nad ise muidugi imestunult teineteisemõistmiseks nimetavad.

Imelik, imelik. . . Kuidas siis üldse on võimalik, et inimesed ennast kuuldavalt sõandavad väljendada? Sest see kõik on ju ammuilma teada. Kuidas on võimalik, et inimesed ei karda sõnu, et nad räägivad, lobisevad, avaldavad arvamusi. . .? Seejuures vähimalgi määral arvestamata, kuidas teised nende sõnu endi tarbeks kasutavad, mida teised nendega tegema hakkavad. Hea küll, teised, mõtles ta. Aga mida need-samad sõnad väljaöelduna inimese endaga teevad?! Kui nii võtta, siis ei tohiks inimene ju tegelikult üldse midagi öelda, või kui, siis üksnes

kõige hädavajalikumaid ja möödapääsmatumaid fraase. Veel parem — vaikima täielikult.

Mees tõusis püsti. Ta otsustas sisse minna. Tuld süütamata, käsi-kaudu läks ta magamistuppa. Naine magas rahulikult. Mees riietus lahti ja heitis naise kõrvale voodisse. Too ei liigutanud ennast. Mees ei tahtnudki, et naine tema tulekut kuuleks. Ta lamas selili, käed pea all, silmad lahti, ja laskis mõtetel edasi kulgeda. Talle meenus üks varasem seik mõned kuud tagasi.

Ta oli sõitnud öise rongiga. Kõrvalkupeest oli kostnud ränga joomingu hääli ning ta polnud magada saanud. Räuskajad olid olnud üsna noored poisid. Ja siis oli ta mõtelnud, et vähemalt kunagi, abielludes, satuvad noist lällajaist ehk mõnedki korralike naiste kätte, muutuvad ehk enam-vähem korralikeks pereisadeks. Sest naised, nii oli talle äsja keegi rääkinud, võivat siiski saada täiskasvanuks — sünnitades —, meestele aga polevat sedagi võimalust antud. Nõnda siis lootkem nende laamendavate poiste tulevaste abikaasade peale, mõtles ta.

Kuid seejärel oli tulnud teine mõte. Kogu aeg ju kirutakse naiste emantsipatsiooni. Ühiskond mutistub. Ei ole enam meesõpetajaid. Poistel pole enam kellestki eeskuju võtta. Isad lähevad minema. Juuakse ja laaberdatakse.

Ja siis oli ta korraga taibanud. Mida enam kirutakse ühiskonna naiselikuks muutumisega kaasnevaid hädasid, seda suuremaks need hädad tegelikult lähevad. Sest just see kirumine, just see naiste halvustamine annabki tegelikult igale algajale joodikule kätte alatise õigustuse ise samuti teha: naisi kiruda, mitte hoolida, edasi jaurata. Nõnda kaob, oli ta kurvalt mõtelnud, seegi lootus, et neist poistest tulevikus siiski midagi saada võib.

Sinna ta mõttekäik tol korral peatuma jäigi: ei saa naistele veel suuremaid õigusi anda, et nad oma manduma kippuvaid mehi paremini vaos hoiaksid, sest sellega suurendatakse ühiskonna üleüldist femini-seerumist. Ning ei tohi eriti kõva häälega kiruda ka naiste üha kasvavat võimu, sest sellega antakse joodikutele täiendavaid õigustusi.

Nüüd unetult hämarat lage silmitsedes meenus talle tollane mõttekäik ja tekkinud dilemma lahendamatus. Ja ta sai järsku, suure selgusega aru: teha pole midagi. Veelgi enam: teha ei tohigi midagi.

Sest ükskõik mida ka öelda või kirjutada ükskõik kus või kellele, ükskõik kui suur su autoriteet või mõjuvõim ka poleks, tulemus halvendab igal juhul olemasolevat olukorda. Sest selles olukorras hakkab üks või teine pool tingimata kasutama sinu väiteid iseenda õigustamiseks ning sellega kaevab olemasolevat konflikti lihtsalt veelgi sügavamaks. Ning — see on eriti tähtis — mida suurem on su mõju ja autoriteet, seda võimsamalt see mõjub.

Ja see kehtib kõikjal. Ei saa näiteks arvustada kehva lavastust, sest kriitika annaks rivaalidele ja ülemustele õigustuse veelgi enam kärpida tolle lavastaja võimalusi, kusjuures just ebasoosing võiski

olla lavastuse nõrkuse põhjustajaks. Ja see pole ainus pähetulev näide.

Ei tohi ka kedagi kiita, sest sellest saaks teine jälle jõudu juurde, tema eneseusaldus kasvaks ning ta võiks hakata tegema midagi sellist, milleks tal muidu südidust poleks jätkunud. Iga tegemine on aga igal juhul kellegi või millegi vastupanu ületamine. Igale argumentile on ka vastuargument, igale seisukohale oponent. Ühele poolele jõu lisamine kutsub paratamatult esile ka vastumõju suurenemise. Sõnast tuleb sõna, teost tegu, vägivald sünnitab vägivalda ja nii edasi lõpmatuseni.

Näiteid võiks tuua hulganisti. Igal pool on konflikte ja iga konflikti puudutamine annab võimaluse selle süvendamiseks, õigemini ongi juba selle süvendamine.

Piltlikult öeldes: ümberringi möllavad tulekahjud, sinul aga on vaid vaat bensiini.

Sest mida tehakse? mõtles mees. Ega siis seda ei kuulda, mida sa ise öelda tahad või mõtled. Kuuldakse ikka ainult seda, mida kuulda tahetakse. Otsitakse, loodetakse, oodatakse ainuüksi kinnitusi omaenda mõtetele ja soovidele. «Ta mõtleb õieti — nii nagu meie,» meenus talle kellegi aforism. Kuuldakse ju tegelikult ainult seda, mida juba teatakse. Sind ennast võetakse üksnes kui varikuju, kui puuslikku, ainult kui vahendit, millega end edasi õigustada. Sa oled nende jaoks ainult peegelpilt, milles nad tahavad iseendid kõige paremast küljest näha.

Õudne, mõtles mees. Ta uni oli täiesti läinud. Naine ta kõrval nohises rahulikult. Mees tõusis vaikselt üles, pani hommikumantli selga ja läks kööki. Elektrivalgus äratas kärbseid. Nööril kuivas pesu.

Aga kui nii, mõtles ta laua taha istudes, mida siis üldse tohib teha? Iga sõna, mis sa ütled, võib kusagil kurja teha. Kas mitte sellepärast ei olegi kõigi aegade targad nii sageli eelistanud vaikida? Aga kui sa ka vaikiksid, hakataks sinu ilmeid ja žeste tõlgendama. Tõsi, see pole enam nii ohtlik. Ilmed ja žestid on enamasti mitmeti tõlgendatavad. Neid ei saa nii kergesti edasi jutustada. Aga ometi — lõpuks tuleb ju ikkagi välja, et ei tohi üldse mitte midagi teha. Iga tegu on kuritegu. Isegi sinu väikseim liigutus võib kuidagi kellegi poolt kasutatud saada.

Talle meenus: hea kõndija ei jäta jälgi. Jah, aga kuidas? mõtles ta. See kõlab küll ilusti, aga kõndimine lihtsalt jätab jälgi, see on juba kõndimise olemuses. Ka sisaliku tee kivil jätab jälje, meenutas ta, kuigi me seda ei näe.

Mis siis üle jääb? Ainult eraklus kusagil inimtühjas kohas? Aga seegi ju üksnes siis, kui keegi sellest midagi ei tea, kui oled täielikult unustatud. Sest juba see, kui üksnes teatakse, et sa oled läinud üksildusse, võib kellelegi jälle mingil moel kasulik, see tähendab, mingis mõttes ikkagi ohtlik olla. Enesetapp? See ei tuleks üldse kõne alla.

Ometi oleks see ainus mõistlik lahendus. Juba olemasolemine ise on kuritegu, sest olemas saab olla ju ainult kellegi arvel. Ja selles pole süüdi üksnes inimesed, vaid kõik elusolendid. Pole olemas ühtki

olendit, ei looma ega taime, kes oma olemasoluga ei teeks kõigile ülejäänud olenditele kurja!

Mees tundis, et on jõudnud ummikusse. Ta pilk libises mööda tuttavat ruumi, kusagil pidet leidmata.

Ainult lahustuda, mõtles ta, sulada ühte, muutuda märkamatuks, olematuks, tähtsusetuks, täiesti sarnaseks oma ümbrusega? Teha ainult seda, mida sinult oodatakse, olla üksnes nõnda, nagu teised seda ette aimavad? Huntide keskel ulguda, lammaste keskel määgida? Ollagi see, kelleks sind niikuinii peetakse: peegliks, puuslikuks, varjuks — ning peegeldada, paista läbi võimalikult nõnda, nagu seda oodatakse ja loodetakse? Jätta endast ainult selliseid jälgi ja ainult sellistesse kohtadesse, kus neid näha tahetakse, kus neist puudust tuntakse? Ja võtta nõnda enda peale vastutus kõigi inimeste ja kõigi olendite olemasolu eest, kõigi tegude ja sõnade, kogu maailma paratamatu kurjuse eest?

Jah, mõtles ta vapustatult, aga nõnda see ju ongi. Nõnda me ju elamegi. Iga meie sõna ja iga meie tegu just nõnda võetaksegi. Me ju teemeги ainult seda, mida meilt oodatakse ja loodetakse. Me ei saagi midagi muud teha kui üksnes toita kõigi lootusi ja ootusi. Iga meie tegu ja iga meie sõna ongi lunastuseks kõigile elusolendeile. Sest nad seda usuvad. Ja loodavad. Ja ootavad.

Lõpuks, mõtles mees, mida ma siis täna õieti tegin? Tegin täpselt seda, mida mu naine minult ootas: lõin aega surnuks, nagu ta seda kogu aeg uskunud oligi, samal ajal kui tema pidi tegelema majapidamisega. Ja kui ta mulle seda meenutama tuli, tegin jällegi täpselt vastavalt tema lootustele: vihastusin nagu ennasttäis egoist ja jooksin välja.

Ma päästsin ta ära kurjast, mõtles mees.

Ta kuulis, et naine magamistoas on üles ärkanud. Köögiuks avanes ja silmi kissitades vaatas unine nägu mehele otsa.

«Mis sa siin teed?» küsis naine.

«Uni läks ära,» vastas mees.

«Juhtus midagi või?» tahtis naine teada.

«Ei,» ütles mees. Ta tõusis püsti. «Kõik on korras.»

RINGO RINGVEE

*

pilved mäe kohal
mägi pilvedel
tuul liigutab lehti
kõikjal vaikus
pimedus saabub
saabub ka valgus
hommikupäike särab mäel
mägi pilvedel

*

tumihunane vihm kõigutab õuel oksid
sinisilmne veekala lendub maapinnale
oksid murduvad tema raskusest
kauneid laule ei kosta enam kuskilt
prints joob nektarivaadi tühjaks
ja lahkub vilistades vilespilli
vihm
vihm
vihm

kala lõpused on ammu kuivanud
ta lebab liigahtamata rohusamblal
kõikjal rohetavad puud
tumihunane vihm kägistab käo

*

Kuu langetab oma sinivalged ripsmed
üle maa
seal on ka Suur Vaikus
Lindude lend läbi valgusjoonte
on hääletu
Hääletult kukuvad ka
tormi näinud puud
kuid kannud jäävad
nendele korjavad hõbelinnud
oma pesad

*

Põdevad boddhisatvad lähevad mägedesse
põristades hiiglasuuri trumme
Lumesäbralised mäed võtavad neid vastu
kui kaua kodust olnud lapsi
Mäed ja boddhisatvad
 boddhisatvad ja mäed
Kõikjal on Suur Vaikus
Isegi hiigeltrummide põrin
 ei kostu

*

Õues sajab vihma
 piisasäbrud kiiskavad aknal
 kui hõbejuuksed
 õrnpeened
 õrnõhukesed
ja ääretult jaunid
meeleolu tuleb ja läheb
kohvitassis olev teevaim
 jätab mu
mina lasen pliiatsil kukkuda.

KRIITIKU ELU

MIHKEL MUTT

IV

Hardi kõndis mööda vanalinna kitsukest tänavat, astus ettevaatlikult, sest kivid olid lugematutest jalajälgedest libedaks lihvitud ja sillutis ebatasane. Korda paar oli ta siinkandis juba põia nikastanud, seepärast. . . Korraga kuulis ta end kõnetatavat.

«Vabandage!» hüüdis mahe hääl tasaselt, ent tungivalt ja keegi, keda ta polnud ilmselt äsja tähele pannud, kui too tema juurde oli astunud, kõndis talle nüüd järele ja püüdis küljepealt uuesti läheneda. «Vabandage!»

Hardi peatus võpatades. Ta polnud harjunud, et võõrad teda tänaval oma tähelepanuga austavad. Aga praegu — võta või jäta — nägi ta enda vastas tundmatut tütarlast. Neiu võis olla tudengiealine, ehkki kes see teadis, sest Hardi enda elu hakkas varsti sinnamaale

jõudma, kus kõik naisterahvad tunduvad nooremad, kui nad tegelikult on. Blondi piiga palged pisut tedretähniliiste silmaaluste all roosatasid ja pruunikirjud silmad — millest üks natuke kõõrdi vaatas, ilma et see oleks rikkunud näo üldilmet — kiirgasid erutust. Ta polnud just iludus, aga igal juhul mitte peletis. Ainult väga kõrget kasvu, Hardist pikem, kuigi too andis keskmise eesti mehe mõõdu korralikult välja.

«Kas teie olete Hardi Maaler?» küsis neiu häbelikult. Kõigest paistis, et ta tahab endast meeldivat muljet jätta.

«Jah, see ma olen,» vastas Hardi lihtsalt.

«Vaadake,» lausus neiu, hakkas aga samas nii häbenema, et ei saanud sõnagi suust — ainult kõhatas, püüdes end koguda.

«. . . ma oleksin tahtnud. . .» lõi ta pilgu uuesti maha.

Hardil hakkas koitma. «Te tahtsite mulle midagi näidata? Luule-tusi?» julgustas ta tüdrukut. Too noogutas innukalt. Nüüd haaras sele-tamatu erutus ka Hardit, aga et tüdruk paistis ikka rohkem ja rohkem närvi minevat, polnud Hardil raske end valitseda, sest ta tundis, kui-das teise kohmetus talle endale hoopis kindlust juurde andis. «Astume natuke kõrvale,» tegi ta ettepaneku. Tõepoolest, nad seisid väga käidava koha peal ja juba mitu möödujat olid nende otsa põrkudes pahaselt mühatanud. Nad jäid seisma remonditava apteegi trepijala-mile — päris lähestikku teineteisele. Neiu tundis end oma pikkuse pärast ilmselt ebamugavasti. Võib-olla ta leidis, et mehest, kelle sõnal on tema tuleviku suhtes kaalu, ei sobi pikem olla, igatahes lasi ta põlvist nõtku. Hardi seevastu tundis oma tähtsust üha kasvavat, sai väarikust juurde ning asetaski parema jala uljalt trepiastmele. Nii oleks nagu tasakaal jalule seatud.

«Te olete ju luulekriitik ka olnud. . .» kogeles tüdruk. «Äkki te oleksite nõus? Ma tahaksin teada, kas mul üldse on mõtet. . .»

«Ma mõistan,» lausus Hardi — liigsete emotsioonideta, nagu oleksid algajate säärased pöördumised tema jaoks igapäevane asi, aga piisava tähelepanelikkusega, sest ta suhtub neisse sellele vaatamata heatahtlikult ning täie vastutustundega. «Astuge tuleval nädalal meie toimetusest läbi,» lausus ta. «Te ikka teate, kus see asub?» Neiu noogutas innukalt. «Peale. . .» Hardi mõtles viivu, «peale kella nelja. Sobib?» Neiu noogutas ja paistis üliõnnelik. Hardi kummardus lahku-mise märgiks endalegi ootamatu galantsusega.

Pärast kella nelja, arutles ta Draamateatri poole sammudes enda-misi, on Urve ja Ilumets tõenäoliselt läinud või vähemasti hakkavad minema ning Kaie ei tule arvesse. Aga see veel puuduks, et too esseist juures passib, kui tema hakkab noort poetessi juhendama! Ta rikuks kõik ära, isegi siis, kui ta vait oleks. Hardile tundus, et kui Ilumets toas viibib, ei saa ta ühtegi normaalset sõna suust — kõik, mis ta endast vaevaga pigistab, kukub välja hale ning naeruväärne. Eh, oleks tal juba rutem see omaette kabinet. . .

Igatahes oli Hardi meeleolu nüüd üsnagi ülev. Ta pidas tütarlast heaks endeks. Küllap ei jää suurejoonelised ümberkorraldused tema

elus siiski tulemata. Ta samm muutus kindlamaks ning lõug tõusis rõõmsalt kõrgemale. Ja kui ta nägi Kunstihoone sammaste vahel luuletaja Kuntselit kutsuvalt viipavat, siis ei piirdunud ta paarisõnalise tervitusega, vaid jäi juttu puhuma, lõpuks aga koguni soostus laskuma keldrisse tassikest teed jooma. Seda küll vastu oma tavasid, sest ta ei armastanud kunstiklubi, tundes end seal liigsena. Aga Kuntsel oli väheseid tõepoolest häid luuletajaid, kellega teda sidusid soojemad suhted, ning et too teda nii südamlikult kutsunud oli, siis Hardi mõtles, et küllap on seegi hea enne, viidates pöördepunktile tema ligemas elus. Lõpuks — kes teab, kui ta positsioon tähtsustub, pole võimatu, et tal tuleb ka siia keldrisse hoopis sagedamini ronida küll välismaalaste, küll muidu külalistega.

V

Saalis oli hämar, algul ei seletanud silm laudade taga istujate nägusid. Vaimudena ebamäärased kujud sumisesid nagu mesilastaru. Päris vabu laudu polnud ja nad istusid mehe juurde, kes üksinda enda ette põrnitses, silmaalused kottis ja juuksed sassis. Kuntsel tundis teda. Viie minuti pärast mees tõusis, raputas rusikaid ja kuulutas, et nüüd ta läheb ja teeb selle tüki ära. «Mine koju,» manitses Kuntsel. «Sirje ootab juba kindlasti.» Nad ajasid Hardiga mõnusalt juttu, sest Kuntsel oli poetide seas harvu erandeid, kes kriitikuid austas, tunnistades, et temal lihtsalt pole nii palju mõistust, et kõigest aru saada, mida nad kirjutavad. Ta kiitis parajasti üht noort, proosadebüütide sarjas äsja raamatuga väljatulnud autorit. «Üle pika aja ometi keegi, kes proosat oskab teha. . .»

«Jaa,» venitas Hardi kaalukalt, «tal on lause nagu olemas, sedan'd küll, aga. . .» Samas vankus neist mööda luuletaja Kohiramm, samm juba üsna raske, aga pea püsti, pilk nagu kedagi otsimas. Kuntsel viipas talle kutsuvalt.

«Toeta maha, polegi sind ammu näinud!»

Kohiramm veetis suurema osa ajast üksikul saarel ja käis linnas paar korda aastas, kasutades neid käike ühtlasi enda väljaelamiseks. Ta tuligi nende laua juurde, maigutas suud, jõllitas Hardile häbematault otsa ning teatas siis tähtsalt, et tema kriitikutega koos ei joo.

«Mis sa praalid,» kurjustas Kuntsel. «Võiksid sedagi näha, et meie üldse ei jool!»

Lõpuks Kohiramm istuski, aga Hardi mõnus meeleolu oli nagu peoga pühitud. Talle oli ta ametit järjekordselt nina peale visatud. Vanad surud ja ängid tõstsid pead, vastandlikud emotsioonid ristlesid ta mõtetes. Ühelt poolt teadis ta kindlalt, et Kohiramm oli teisejärguline poet, igal juhul kehvem kui Kuntsel. Ta ei olnud praegu moes, polnud seda õieti kunagi olnud. Viiekümnendate lõpul oli ta esile kerkinud, siis oli teda kiidetud, täheldatud värskust ta looduspilptides ja vormiotsingulisust, aga rohkem suurt midagi. Ehk oli seegi kiitus kurjast olnud, mehele kärbse ilmaaegu pähe pannud? Sest nüüd-

seks oli Kohiramm mitukümmend aastat samal tasemel värsse treinud. Aeg oli temast mööda läinud, luule triviaalsüsteem teisenenud, aga tema ei paistnud seda märkavatki. Või oli ta lihtsalt võimetu ennast muutma? Temaga oldi lepitud kui paratamatusega, sest olnuks tööpoolest mõttetu nõuda, et ta veel vanaduse lävel uue ameti selgeks õpiks. «Vähemasti teistel on, kellega end võrrelda,» oli Ilumets kunagi Kohirammu aadressil teravmeelitsenud.

Samas Hardi teadis kindlalt, et heast kriitikust on kultuurile enam tulu kui kehvast luuletajast.

Ja ikkagi, pärast Kohirammu torget kriitikuga ühe laua taga istumisest valdas teda lohutu alaväärsustunne nagu ikka, kui kohatakse kedagi andekamat, tugevamat või muidu paremat, kelle üleolekus vaevalt kahelda saab. Sest olgu Kohiramm pealegi keskpärane, saagu ta pealegi kriitikute käest sarjata kui reликт ja enesekordaja — ta esindas siiski teist tõugu, kelle hulka Hardi vähimalgi määral ei kuulunud. Ta oli luuletaja, loovisik, kelle värk käis läbi jumala, kelle jaoks oli inspiratsioon, *licentia poetica* ning muu seesugune.

Hardi ei kavatsenud siin enam kaua istuda. Ta juba tõstiski silmad väljapääsu poole, kui nägi oma üllatuseks Ilumetsa sisse astuvat. See oli ootamatu. Mis tema siin teeb? Kes ta sisse laskis? Kohe tabas teda uus üllatus: selgus, et ka Kuntsel tundis Ilumetsa, ning juba ta viipaski tolele kutsuvalt. Hardile see eriti ei meeldinud. Esiteks ta tundis midagi kadedusetaolist, sest kuigi teda ei koheldud siin päris võrdväärseks — ja õigusega! —, siis ometigi oli säärases seltskonnas istumine kõrvust kergitav. Aga kui siia lauda veel üks kriitik tuleb, viib see seltskonna taseme alla ning hävitab tema positsiooni erakordsuse. Teiseks ei mahtunud talle hästi hinge, et säärase au osaliseks saab nooruk, kel pole kirjanduse ees veel piisavalt teeneid. Oodaku aga oma järjekorda! Kolmandaks ta kartis, et Kohiramm, kes vaatamata riiakale algusele oli end edaspidi Hardi suhtes rahuldavalt ülal pidanud, võib noore ja kaitsetu mehega suisa norima hakata. Tsunftiau päästmiseks peaks Hardi siis Ilumetsale appi asuma, aga see tähendaks ka ise poetidega nägelusse laskuda ning muudaks ta seisundi kahe-mõtteliseks. Ent siis Hardile meenus, mismoodi Ilumets oli talle päeval absurditeatrit nina alla hõõrunud (nüüd oli ta selles täiesti kindel), tahtnud teda alavääristada. Talle meenusid kõik Ilumetsa suuremad ja väiksemad, avalikud ning varjatud ülbitsemised ning Hardi halastus kustus. Tulgu mis tuleb, tegi ta otsuse. Las saab oma vitsad. Paras talle!

Ilumets läheneski vähimagi kohmetuseta, noogutas Hardi hämmelduseks mitmele poole tervituseks, tegi peatuse vastaslaua juures, suudles seal mingi naisterahva kätt ja laskis kellelgi prillidega mehel — vist skulptoril — endale õlale patsutada. Mille eest? mõtles Hardi kadedalt. «Terekest!» võttis Ilumets lõpuks nende lauas istet. Nagu teeks t e m a meile seda au, turtsus Hardi endamisi. Oota-oota, küll sa varsti saama hakkad, parastas ta. Ent noormehe nahutamine paistis

end oodata laskvat, sest Kohiramm oli seltskonna poole külje keernud ning vestles rinnaka daamiga kõrvalloožist, talle midagi peopesa varjust kõrva rääkides, mille peale daam punastas ja Kohiramm naerda hirnus. Aga varsti ta tüdines daamist või daam temast ning ta võttis uuesti frontaalse asendi, jäädes kuulama, millest teised räägivad.

«Kas teie olete Ilumets?» küsis ta ootamatult, lootes efekti saavutada. Ilumets noogutas vähimagi pugemisvarjundita. «Ma olen teie kirjutisi lugenud,» lausus Kohiramm tähtsalt, oodates, mis mõju ta sõnad avaldavad. Ent Ilumets ei teinud teist nägugi, üksnes kergitas viisakalt kulme, lausus «Ah nii!» ja jätkas vaidlust Kuntseliga. Jutt keerles elava klassiku viimase raamatu ümber. Varem puhtaid riime ja kõlavaid kujundeid harrastanud, palavaid armulaule, isamaalisi hümne ja filosoofilis-ironilist mõtteluulet loonud luuletaja oli hiljuti kõikide üllatuseks avaldanud kogumiku tekste, mis rida rea järel kirjeldasid objektiivses vormis autori igapäevast elamist, fikseerisid tema meeleseisundeid hommikust õhtuni, pildistasid maastikku, mida ta aknast nägi, ning peatusid pereliikmete askeldustel. Tekstid olid küll vormistatud stroofideks, aga laadilt rõhutatult igavad ning argised. Kuntsel tundus olevat isiklikult nõrдинud ja õnnetu, et tema hea sõber ning ametivend on minetanud kõrgpoeesia ideaalid.

«Mina olen igatahes pettunud,» kuulutas ta häälekalt. «See ei ole luule, see on juba proosa. Pealegi halb proosa. Niimoodi võib igauks kirjutada, selleks pole vaja olla luuletaja!»

«Jaa,» möönis Ilumets. «Kahtlemata on teil õigus selles, et iga normaalne inimene eeldab, nagu peituks kunstniku hinges midagi erakordset kui mitte ebanormaalset. Ta võib muus elus olla hädavares, kuid ühel teataval lainepikkusel on ta hiiglane. Tema ala on elamuste läbielamine ja nende väljendamine. Seal olgu ta meister! Vastasel korral poleks teda vaja. Kui iga inimene oskaks tunda nagu Under ja mõelda nagu Tuglas ning suudaks oma hingeainest sama peenelt väljendada, siis kaoks vajadus kunstnike kui spetsialiseeritud kunstielamuste tootjate järele sootuks.»

«Vot!» patsutas Kuntsel teda liigutatult õlale. «Sa oled ikka maru poiss, Ernst, et sa ka nii mõtled. Mina arvan täpselt sedasama, ainult ma ei oska seda nii teaduslikult välja öelda. Sina oled ju ka meister! Ja tead, missugune? Sina oled kriitiliste mõtete väljendamise meister, teooria-sepp, noh! Ausõna, sa andsid mulle kohe tuge juurde!»

Hardi oli Ilumetsa jutuga üldjoontes nõus, ainult ta ei mõistnud, mis selles nii originaalset leidis, et Kuntseli heldima pani. Kust küll pärines müüt Ilumetsa tarkusest, millel rajanes tema vaimsure-nimbus? Miks peeti arukaks kõike, mida ta kuuldavale tõi?

«Ent,» tõstis Ilumets nimetissõrme ja tegi tähendusrikka pausi, «asjal on veel teine aspekt! Me peame võtma kõnealust kogumikku sama autori eelnevate kogumike taustal. Kunstniku elulooming on ühtne protsess. Iga teos asub oma kohale, kui me teda selle terviku

suhtes vaatame. See, mis mõne algaja puhul tundub lihtsus ja primitiivsus, mõjub praegusel juhul kontrastina autori eelmiste kogude keerulisusele ja lihvitusele. Veel enam, just sellel taustal omandab ta nüüd kahekordse tähenduse ja muutub nauditavakski.»

«Mismoodi?» küsis Kohiramm agressiivselt. Läheb lahti, ootas Hardi põnevusega.

«Saage aru,» pöördus Ilumets Kohirammu poole, «autor oleks ju võinud vanas laadis jätkata, samal tasemel värssse juurde produtseerida. Ta ei ole veel tühi! Aga ta teeb teisiti! Ja see teadmine, selle topeltvõimaluse tunnetamine mängib meiepoolses vastuvõtus pidevalt kaasa. Autor on nagu gasell, kes võib joosta auto kiirusel, aga selle asemel lamab selili ja siputab laisalt. Ta etendab naivismi ja primitivismi, aga mitte sellepärast, et viinamarjad on hapud. Ta on pööranud teadlikult selja kõrgpoeesiaale, sest tema eluhoiakud on muutunud ning ta on liiga aus, et seda varjata. Temale on igav ausus lubatud. Me teame, kes ta ise on ja mis ta väärt. Debüteerida niisuguse koguga loomulikult ei saa. Sest ma kordan: kirjandus on kumuleeruv nähtus. Kõik, mis luuakse hiljem, projitseerub varemloodu taustale. Aga taust peab olema.»

«Aga kui ma pole tema varasemaid kogusid lugenud, mis siis?» teeskles Kohiramm lihtsameelset. Hardi ümises heakskiitvalt.

«Oma viga,» kehtitas Ilumets õlgu. «Siis te lihtsalt ei saa tema viimasest kogust elamust ja jääte selle võrra vaesemaks. Sest kes saab rohkem elamusi, on ühtlasi ka rikkam, kas pole?»

«Ilusti öeldud,» nõustus Kuntsel, «aga. . .» Ta ei saanud lõpetada, sest Kohiramm kukkus lärmama.

«Vaata aga vaata, või mina olen vaesem? Kas te üldse teate, mis naudingu mina saan sellest, kui ma ise luuletan? Kuidas te võite seda võrrelda kellegi teise luuletuse lugemisega? Te ei ole ju ise luuletaja. Mis te siis targutate luulest, kui ise kirjutada ei oska?»

«Kas sul häbi pole, Valdek?!» hüüatas Kuntsel ehmunult.

«Ma usun, et teie nauding luuletades on pöördvõrdeline minu omaga teie värssse lugedes,» peatas Ilumets teda viisakalt. «Aga te pöörate asjad pea peale. Teie teete värssse, see on õige. Te olete nagu siidiuss, kes produtseerib hinnalist ainet. Aga te teete seda sama poolpimesi, sama loomusunniliselt kui siidiussidki. Poeetid on nagu lapsed. Geniaalsed küll, aga siiski lapsed. Mõtestada te ennast ei oska. Tõeline teadvus on meil,» tegi ta ebamäärase liigutuse enda kohal, laiendades seda siiski ka Hardi suunas. «Alles meie hakkame teid seletama ja anname teile tähenduse. See on tõeline kultuur.»

«Eh-heh-hee,» naeris Kohiramm pilkavalt, kuid palju väiksema bravuuriga kui enne.

Hardit valdasid jälle kahesugused tunded. Ühtpidi talle meeldis, et kriitikute tsunftiau rõhutati. Teisalt ei tundunud päris viisipärane, et seda tegi nii noor inimene. Poisikesed kaitsevad mind, tudikest, mõtles ta kibedusega. Ometi peaks see olema mu enda kohus — vastu-

lööki anda. Ja lõpuks, kuigi Ilumets on öelnud «meie» nende mõlema kohta, vihjates neile kui tõelise kultuuri kandjatele, kelle võimuses on ka vaimust vaeseid poeete ära seletada, tundus Hardile ometi, et teda Ilumets nende hulka päriselt ei loe. Ta oleks tahtnud midagi ka omalt poolt ütelda, ent oli juba hiljaks jäänud — nagu alati.

«Ma ei saa nüüd aru,» kurtis Kuntsel Ilumetsale. «Algul sa ütlesid, et peab olema erakordne, peab olema elamuste-meister, teinekord aga rääkisid sellest, noh, kontekstist, justkui see vabandaks geeniuse puhul kõike. Kuidas siis ikkagi päriselt on? Ütle otse, kas see viimane kogu meeldib sulle või ei?»

«Täpselt,» kõhatas Hardi. «Kriitikul peavad olema kindlad kriteeriumid ja selged hinnangud. Ta peab alati midagi kaitsma ja midagi ründama. Ilma veendumusteta ei saa. Need on meie ametis nagu majakad. Muidugi ei kujune nad üleöö, vaid tiheda töö käigus. Noored alles otsivad, kompavad enda ümber. Aga loodame, et nendegi tõekspidamised aja jooksul kristalliseeruvad.»

«Häh,» viskas Kohiramm õelalt. «Noori võib veel mõnikord lugeda. Neil on vähemasti huvitavaid mõtteid ja oma nägu. Aga sinusugused heietavad kõik ühtemoodi ja nii igavalt, et uni tuleb lugeses peale. Teie olete kõige ehtsamad parasiidid kunstitegijate seljas!» Nõnda sai Kohiramm oma viha Hardi kallal maandatud ning lahkus nüüd efektiga.

«Ah, ärge pange teda tähele,» lautas Kuntsel vabandavalt käsi. «Ta on täna väheke nii... Aga muidu on ta väga tore poiss,» ruttas ta kinnitama.

Kuntseli jaoks on kõik toredad, mõtles Hardi irooniliselt. Kohiramm on tore, Ilumets on tore, tema, Hardigi, on võib-olla tore. Ta tundis, kuidas see väikene lumm, mis klubi küllastamisega alati kaasnes — tahtis ta seda endale tunnistada või ei — hakkas tasapisi haihtuma. Ta istus moepärast veel kümme minutit ja tõusis siis.

«Vaadake, et te endale liiga ei tee,» lausus ta Ilumetsale õpetlikult. «Homme tuleb minna kartuleid võtma, ärge seda unustage!» Noor mees, kukub veel pummeldama, nii et maa must!

«Misasja?» võpatas Kuntsel, nagu oleks midagi üleloomulikku kuulnud. «Sina?! Kartuleid võtma?!» pöördus ta uskumatult Ilumetsa poole, otsides tolle näolt eituse märki. Tohoh, mõtles Hardi kibestunult, mis püha lehm see Ilumets on, et seesugune asi tema puhul ahhetama ajab. Aga meie, teised, muudkui tuhnigu mullas? «Kartuleid jah,» kordas ta kurjalt.

«*Noblesse oblige,*» lautas Ilumets esmalt Kuntseli suunas käsi, siis naeratas Hardile julgustavalt: «Ärge muretsege, šeff, ei juhtu minuga siin midagi!» Ja irooniasäde välgatas ta silmis nagu alati.

VI

Hardi ronis trepist üles, tõusis hämarusest päevavalguse, õigemini küll juba õhtuhämaruse poole. Ta ei teadnud, kuidas uksestrepit

avada, ja püsis selle kallal kaua. Ta poleks riivi võib-olla lahti saanudki, kui väljast poleks hakatud sisse tungima. Seal seisid kolm inimest ja viimasena koperdas üle lävepaku keegi, kelle nägemisest Hardi suu ammuli vajas. Mauno! Mis see pidi tähendama? Mida tema siin tegi?

«Lähed juba ära või?» küsis Mauno lihtsameelselt, nagu oleksid nad siin mõlemad igapäevased külalised. «Ma mõtlesin, et kui sa ei lähe, siis sa võib-olla jääd siia ja me oleksime võinud. . .» alustas ta oma tavalises laadis, kuid Hardile oli küllalt, ta ei suutnud seda ebaõiglust — sest nii see talle tundus — kauem taluda, ta mühatas «headaega» ning lõi ukse mürtsuga kinni.

Hardi seisis Kunstihoone ees. Tuju oli sandimast sandim. Ta õnnetute silmade vaade langes Jaani kiriku kellatorni. Veel polnudki hilja, ta oli napilt kaks tundi all istunud. Pole midagi, julgustas ta ennast. On hullematki üle elatud. Ja ta parastas: said nüüd, ära tüki mängu, jää oma liistu juurde! Järsku tekkis tal idee minna kõrvale kunstisalongi. Ehk see puhastab hinge. Seal oligi näitus nagu alati. Seekord graafika ühes ja keraamika teises saalis. Viimane ala polnud Hardit iialgi huvitanud. ta ei suutnud taibata, kellele ja mille jaoks on mõeldud mitmesuguse kujuga saviplönnid ning miks neid kunsti pähe eksponeeritakse. Ja siinsetele kohmakatele lauanõudele eelistas ta kindlalt Kaubamajast ostetuid. Graafika köitis teda märksa enam. Iseäranis äratas temas imetlust, kuidas autorid on suutnud suhteliselt väikesele lehele nii palju igasugust kribu-krabu ära mahutada ja jätta seejuures veel mulje, nagu valitseks selles kõiges mingi süsteem. Ta käis saalid läbi ja lahkus tublisti paranenud enesetundega.

VII

Jõudnud koju, asus Hardi viivitamatult laua taha nagu patukahetseja ning kraamis Ansomardi ühes ta «Elupudemetega» kotist lagedale. Töö, töö lunastas alati, seda teadis ta omast käest. Vana laua pruunikas-must poleer ja kääksuv tool, nikerdatud musta puujalaga lamp, roosiõiekeseid kuplil, mis siia poissmeheümbrusse hästi ei sobinud, ent ajapikku ometi nii armsaks saanud, paberilehe helendus ja pliiaatsijoonte mustjashall rägastik — kõik nii ammusest tuttav, nii palju kordi kogetud. Ja kui ta siis sõnade maailma süvenes, tehes kahest lausest ühe või vastupidi, muutes sõnajärge ning reguleerides lauserütmi, leides üha paremaid vasteid oma mõtetele, siis ta tundis, kuidas pinge järele andis.

Hardi armastas sõnu seada. Vahel oli ta mõelnud, et ehk ongi see peamine põhjus, miks ta üldse kirjutab. Tal olid oma lemmikkeelendid. Näiteks kasutas ta meeleldi assonantsi ja alliteratsiooni ning ta lugudes võis sageli kohata moodustisi nagu «perepesa», «lavallapp», «ehehall», «pakilt ja palavalt». Vahel ta kombineeris värskemaid ühendeid nagu «uhivastne» või «igiürgne». Need lisasid keelele ilu. Pepsi-koola asemel kirjutas ta alati «pepsijook». Niisugused teisendu-

sed andsid ta meelest tekstile inimlikku dimensiooni. Mõistagi ei tohtinud sääraсте keelenditega liialdada ning mingil juhul poleks ta nõustunud nimetama säärast keelepruuki esseistlikuks sugemeks.

Lihvimine ja silumine oli tore. Aga algul läks kirjutamine tõepoolest ebainimlikult raskesti. Ta ei kujutanud ette, et oleks loo kohe masinasse lõõnud ja hiljem korra pliiaitsiga üle käinud, nagu väitsid tegevad mõned, muuhulgas ka Ilumets. Harva, kui ta terve lõigu või lausegi kohe valmis sai. Harilikult kirjutas ta oma mõtted eraldi paberilehekestele, igale üksnes ühe lause. Siis ta viimistles neid sealsamas lehekesel, umbes nagu maaliija vajalikku värvitooni segab. Seejärel asus ta pabereid reastama. Ta ladus nad ketti, kleepides lehed pikaks lindiks. Tihti tuli lint katki lõigata, midagi ringi tõsta või lisada. Kui lint valmis sai, kirjutas ta selle suurtele kahe poolega joonelistele lehtedele puhtalt ümber. Ent lugu polnud veel kaugeltki valmis. Nüüd võttis Hardi pliiaitsi ja asus lauseid omavahel seostama, lisas kiile, täiendas ja täpsustas. Kui mõni koht liiga kirjuks läks, kirjutas ta selle puhtale paberiribale ja kleepis vanale kohale peale. Ent harva rahuldadas teda seegi variant ja käärid ning liim läksid veel palju kordi käiku. Vahepeal jättis Hardi loo mõneks nädalaks kõrvale. Pärast laagerdamist tuli alati uusi mõtteid ja mõned vanadest tundusid juba liigsetena. Liim ja käärid aitasid jälle. . . Nii mitu korda. Tõttõelda oleks ta võinud oma lugusid lõpmatuseeni parandada. Talle tundus, et mida kauem ta saab mingi asja kallal istuda, seda paremaks see muutub. Ta oleks meeleldi ka oma vanu, juba mituteist aastat tagasi ilmunud lugusid edasi nikerdanud. Tänu lõpmatutele kleepimistele olid Hardi käsikirjad toimetusse tuues tavaliselt nii paksud, et neid oleks võinud servapidi seisma panna. Mõni ime siis, et ta oma lauseid armastas ja vihastas, kui keegi neid muutma kippus.

Poolteist tundi sai mööda ning Hardi nõjatus puhkuseks toolileenile. Mõte pöördus tagasi päevasündmuste juurde. Meenusid Ilumets ja raamat absurditeatrist. Kus see noormees praegu võis olla? Jõuab ta hommikul tõusta või ei? Hardit valdasid Ilumetsa suhtes kahesugused tunded. Ühelt poolt ta leidis, et kultuuri järjekestvuse huvides tuleb olla valvas, hoolitseda, et noor kaader ei laaberdaks, vaid tegeleks eneseharimisega või puhkaks, laeks ennast. Samas pidi ta endale tunnistama, et tal poleks midagi selle vastu, kui Ilumetsaga täna öösel midagi juhtuks. Sest siis ta kompromiteeriks end ja tema väljavaated Hardi rivaalina asetoiimetaja kohale väheneksid. Seda enam, et Imant ise pidi homme platsis olema ning võib oma silmaga näha, kuidas pohmelusest uimane Ilumets vagude vahel tuiab. See oleks õieti erakordne vedamine, sest ülemus polnud kunagi varem põllul käinud. Asjalugu oli järgmine.

Sügisesteks põllutöödeks nõuti nende toimetusest kolme inimest nagu ikka. Järjekord oli Hardini jõudnud. Ilumets kui kõige noorem töötaja pidi niikuinii minema. Aga keda panna kolmandaks? Mauno pidi just homsest minema mingile konverentsile delegaadiks, Faag

oli haige, Deniss komanderingus. Erlendiga olid omad lood, nii et mehi õieti polnudki. Oleks võinud minna mõni neiu, näiteks Urve, aga too väitis, et tal on kõrge vererõhk, nii et vao vahelt koogutamast tõustes iga kord silme ees mustaks lööb. Ei peibutanud teda seegi, et Ilumets kaasa sõitis. Juba arutati, keda võtta vanematest naistest, kas jälle Kaie, kes pea iga aasta tõrkumata seda kohustust täitis, kui korraga teatas Imant, et läheb ise. Keegi poleks talt seda oodanud — ka siis mitte, kui kõik toimetuse naisterahvad oleksid üheskoos dekreedis või meditsiiniõdede täienduskursustel. Vastutavat töötajat peab hoidma keskusele lähemal, sest tal on palju asjaajamist. Ülemuseks tõusmise momendist peale oli Imantist saanud automaatselt mitmesuguste komisjonide esimees, seltside juhatuse liige, ühingute sekretär, volinik, kuraator — ühesõnaga — ülimalt hõivatud isik. Miks ta otsustas siiski kolhoosi sõita, arutles Hardi. Demokraatia mõttes? Vahelduse pärast? Või et oma alluvaid paremini tundma õppida? Ükskõik, las siis tuleb ja õpib, mõtles Hardi mõnuga.

Kell kaksteist keeras ta kella tavalisest varasemaks helisema ning ronis asemele. Enne uinumist kerkis ta silme ette vibaliku linalaka kuju, kes ta ees häbelikult põlvi nõtkutas.

Õösel aga nägi Hardi ebameeldivat und: toimetuse teadetetahvlil valendab paber. Rahvas on kogunenud selle ümber ja loeb. Hardi astub ligemale. See on käskkiri, millega Ilumets on määratud peatoimetaja asetäitjaks. «Kui ilus allkiri,» ütleb Kaie ta kõrval võlutult. . .

VIII

Unenäole vaatamata ärkas Hardi hommikul reipalt. Riided oli ta õhtul ettenägelikult toolile valmis pannud, vanad sõrmkindad tuulepluusi taskusse torganud ja kummikud tolmust puhtaks pühkinud. Rinnataskus krabises poolik tahvel šokolaadi — igaks juhuks, nagu ka tükk nõõri, tikud, väikene nuga ja rubla raha. Ta seadis end kähku valmis, lukustas hoolikalt ukse ja katsus igaks juhuks veel linkigi. Jõudnud tänavale, heitis aga pilgu üles, et veenduda, kas õhuaken sai ikka kinni.

Suhteliselt hilise tõusjana tekitas tööle tõttavate hulkade nägemine temas nüüd meeldivat erutust ja ta liitus nende vooluga. Kus oli ikka väge! Naised murelike, mehed enamasti mornide nägudega, suud tahtejõuliselt kokku pigistatud. Mõni tütarlaps kõndis veel nagu unes, silmad kokku kleepunud, aga noored poisid naersid kambakesi ja lükkasid mütsid viimse võimaluseni kuklasse. «Peaks ka hakkama varem tõusma, muidu magab elu maha,» turgatas Hardile kioskisabas seistes ning sellest väljavaatest muutus ta nii ülemeelikuks, et otsustas täna priisata ja ostis koguni kaks ajalehte. . .

Kolhoosi buss pidi seisma vana postimaja juures ja seal ta ootaski, inimesed ümberringi, kes üksi, kes salgakesi juttu ajades. Algul ei tundnud Hardi paljusid ära, sest tööriided muutsid kolleegide välimust. Ta teretas igaks juhuks kõiki. Imantit polnud veel näha. Küll

aga seisis eemal ajaleheputka kõrval Ilumets ning vestles kahe oma-sugusega. Teatava pettumusega pidi Hardi täheldama, et tal ei paistnud midagi viga olevat — märgid eelmise õhtu korratustest puudusid. Vastas asuvast majast jooksis bussi juurde naine, kes polnud sedamoodi riides, nagu kavatseks põllule sõita. Tal oli käes mingi leht ja ta lausus bussijuhile paar sõna. Too käivitas mootori ja ajakirjanikud hakkasid bussi ronima. Kui kõik olid istet võtnud, asus naine nimesid kontrollima. Imantit polnud ikka veel. Hardi oleks tahtnud Ilumetsa käest tema kohta küsida, aga kartis, et too võibki teada, mis oleks tähendanud, et ta on ülemuse teeradadest paremini informeeritud kui tema, võib-olla juba usaldusaluseks saanud. Aga siis nägi Hardi aknast, et bussi poole jookseb nende toimetuse sekretär. Hardi istus päris ees ja kuulis, kuidas ta kontrollija-naisele teatas, et ärgu nad Imantit oodaku, sest teda olevat öösel kutsutud erakorralisele nõupidamisele ning ta tulevat mõne tunni pärast järele.

Ja nad sõitsidki. Juba jäid linnamajad seljataha. Oli selge sügisilm. Metsad kirendasid eemal nagu peredvižnikute pildid, mida Hardi oli näinud Vene Muuseumis, või nagu dekoratsioonid ooperiteatri laos, kuhu ta kord noorpõlves mingi komisjoni protokollijana oli sattunud. Tuul tuhis aknapiludest, Hardi surus mütsi sügavale pähe ja hingas ettevaatlikult värsket õhku.

Sõita polnud väga kaugele. Buss keeras peagi asfaltteelt kehve-male, siis päris põlluveerde ja peatus. Rahvas valgus välja. Mõne aja pärast tuli vilgas vanamees ja vehkis sauaga. Lailipudenenu inimesed kogunesid uuesti. Vanamees naljatles linnainimestega vilunult ja mõõ-tis üks-kaks-kolm kõikidele nende tükid kätte. Hardi ja Ilumetsa löi-gud sattusid nagu kiuste kõrvuti. Kusagil müdises juba vagude lahti-ajaja.

«Näis, kas tuleb teine ka,» pani vanamees käe silme ette. Aga teist ei tulnud — oli läinud hoopis kaugemale põllule, nagu keegi teadis rääkida. Nii et kiirustada nad ei pruukinud. Masina peal istus noor poiss, tema laskis Hardi juurest ruttu läbi, et jõuaks teise otsa, kus rohkem naisi ja tüdrukuid koos. Talle ilmselt meeldis, kuidas nood upakil küürutavad. Seal sai lõõpida kah.

Ühe säärase puhkepausi ajal umbes kaks tundi pärast tööpäeva algust istus Hardi tühjal vakakastil. Hea oli niiviisi istuda, nagu vastu päikest, šokolaaditükk põses sulamas, ja mitte millestki mõelda. Ent kauaks seda mõnu! Silmanurgast nägi ta varsti Ilumetsa lähenevat. Siingi tuleb tuju rikkuma, muutus Hardi pahuraks. Ilumets toetas ka ennast kastile ja süütas sigareti. Hardi ei teinud teda märkama. Või veel! Ilmselt ei maitsenud suits puhtas õhus nii nagu linnas, sest Ilu-metsa koni sai tavalisest pikem — igal juhul pikem Hardi enda viimas-test kümme-aastat tagasi — ja valendas juba mõne minuti pärast mustal mullal nagu priske vagel. Sõtkuks vähemalt jalaga, põlastas Hardi. Korruga kõitis miski kauguses Ilumetsa tähelepanu ja ta osutas käega eemale maantee poole.

«Näel»

Hardi vaatas. Seal kihutas «Volga». Nende laagriplatsi juurde jõudes aeglustas auto käiku, keeras vasakule ja suundus otse põllule. See oli ülemuse auto. Masin sööstis vagude kõrval, tolmupilv taga, peatudes seal, kus vedelesid kastid ja algasid poolikud vaod. Imant hüppas kergelt autost, elegantne lampassidega spordidress seljas, jooksukingad jalas, ning haaras esimese ettejuhtuva tühja korvi. . .

Lõunaks toodigi keskusest suurte termostega suppi. Hardi ja Ilumets said esimeste hulgas jaole ning viimasel hetkel jõudis Imantki nende juurde. Peagi said nende *venter*'id täis ja nad ladusid kausid auto kõrvale pappkasti. Mis edasi? Ilumets ütles, et on siin kandis varemgi olnud.

«Kas ehitusmalevas?» küsis Hardi. Ta ei tahtnud, et Imantile jääks mulje, nagu poleks tema ja Ilumetsa suhetes kõik korras.

«Mis te nüüd,» muigas Ilumets üleolevalt. Ta vidutas alevi suunas silmi ja tegi ettepaneku poodi minna. Hardi ei öelnud midagi, oodates, mida arvab Imant. Too kaalus sekundi ja oli õhinal nõus.

«Lähme otse,» pani Ilumets ette. Nad läksid üle tühja kartulipõllu, Ilumets kui rajaleidja kõige ees, nemad peaaegu kõrvuti järel. Põlluservas, seal, kus kasvas tihe lepavõsa, jäi nende teele väikene kraav, millele kaks kitsast lauda purdeks asetatud. Ilumets sammus ettevaatlikult üle, Imant seevastu tundis nähtavasti kohustust oma sportliku väljanägemise ees ja hüppas. Ta hüppas ilusti, kunstipäraselt ja sirutas õhus isegi natuke pöida. Hardigi aimas, et ülemuse hüpe oli tehniliselt hea. Aga kahjuks oli see suunatud pigem kõrgusse kui kaugusse, nii et Imant potsatas kraavi. Õnneks polnud seal vett. Imant vehkis meeleheitlikult kätega ja suutis vältida halvimat, kuid pidi end siiski hetkeks maha toetama ja ta käed said mullaseks. Seda ei võinud varjata, sest muld oli hiljutistest vihmadest märg ja pehme ning kleepus sõrmede külge, nii et Imant pidi käsi paar korda vastamisi rapsima. Samas piilus ta ümberringi, kas keegi nägi tema äpardunud kargamist või ei. Hardi oli just sellel hetkel purdele astunud ja nägi paratamatult kõike. Tema aus kriitikusilm registreeris toimuva silmapilkselt. Ja ta viivitas pea ärakeeramiseiga murdosa sekundist, nii et tema ja Imanti pilgud viivuks kohtusid ning Imant nägi, et ta näinud oli. Hardit läbistas ebameeldiv judin nagu esimene külmavärin enne palavikku. Kõledat ahastust kallas hinge. Mis ta oli ometi teinud! Meeleheitliku lootusega vaatas ta Ilumetsa poole — äkki oli too ka näinud?! Kuid ei, Ilumets läks kümnekond meetrit eespool noore mehe lõdval muretul sammul ega olnud talle kuklasse kirjutatud, mis nägu ta samal ajal oli. Seal ta läks, eest ära, kaugenes — uutesse vaimsetesse kõrgustesse ning parematesse kabinettidesse. Korruga Hardi peas välgatas, et küllap on säärases minekus midagi esseistlikku. Ta pöördus, vaatas tuldud teele, lepavõsale ning eemal söögiauto juures suurte putukatena askeldavate inimeste poole. Ta ohkas, surus hambad kokku ja käed rusikasse ning astus taas purdele. Ja ta läks — oma maa ja rahva poole, läks lauluga, läks lauluga, läks laulu-ga. . .!

KIRJANIKE KONGRESSI JÄRELMÖTTEID

AADO LINTROP

Kui teise kongressipäeva õhtul tehti ettepanek sõnavõttud lõpetada (selle poolt hääletas vähemus) ja loeti ette nende sõnasoovijate nimed, kes veel järjekorras, polnud nende seas ühtegi NAKi esindajat. Saalisviibijatele võis jääda mulje, et noortel autoritel polegi mingeid probleeme ega muresid, millele vabariigi kirjanikkonna tähelepanu juhtida. Nojah, see kurikuulus kirjanduslik järelkasv, mida tuleb poolvägisi kultiveerida. . .

Tegelikult oli olukord järgmine: NAKidele jagus kümme kongressikutset (5 Tallinna ja 5 Tartusse), kirjalikult teatasid sõnavõttu-soovist viis noorautorit (1 Tallinnast ja 4 Tartust). Kuigi saalis olid äsja kõlanud laused avalikustamisest, tõe rääkimisest, sõna ja teo ühtsusest, ei peetud vajalikuks nende viie nimede kandmist sõnavõtjate nimekirja. Loomulikult ei õelnud keegi, et poisid, teile me sõna ei anna, aega on vähe ja rääkida tahtjaid palju, kannatage järgmise korrani. Lihtsam oli vaikida. Alles pärast kirjaliku protesti ja suulisi läbirääkimisi õnnestus kahel neist kõnepuldi pääseda. Tartu NAKi esimees Enn Lillemets alustas nii: «Ma ei taotlenud seda sõnavõttu nii visalt mitte edevuse pärast, vaid selleks, et pärast jälle ei räägitaks noorte passiivsusest.»

Nüüd veidi sellest, mis kongressilt meelde jäi. Osa muljeid on juba ajakirjanduse läbi toetust saanud, osa saab loodetavasti edaspidi, mõned asjad ununevad ja mõned unustatakse. Eriti Andres Langemetsa sisutihedat ja kompaktset luuleettekannet, mis mõnes osas (noorem luule) minus ka vastuväiteid tekitas, loodan kunagi terviklikul kujul lugeda. Sõnavõttudega on asi halvem. Mõjuvatena tundusid Jaan Krossi, Aivo Lõhmuse, Arvo Valtoni, Jaan Kaplinski, Hando Runneli, Paul-Eerik Rummo, Mats Traadi, Lennart Mere ja Enn Lillemetsa pöördumised. Kuna viibisin elu esimesel kongressil, polnud kuulnud millegagi võrrelda. Lootsin tuleviku peale ja konspekterisin jõudumööda. Hiljem, lehitsedes märkmeid, «Sirbi ja Vasara» viimaseid numbreid ja viis aastat vanu ajalehti, avastasin enda jaoks mõndagi huvitavat. Kuigi uhke pealkirja all «Sõnadest ja tegudest, avalikusest ja tõest» refereeriti viimase kongressi sõnavõtte väiksemas mahus kui viis aastat

tagasi (14 veergu 17 vastu), oli neid arvuliselt rohkem (42 contra 37). Eelmise kongressi sõnavõttud võeti kokku selliste teemade alla: eesti proosapilt, kirjandusse astuv uus põlvkond, laste- ja noorsookirjandus, eesti praeguse näitekirjanduse probleemid, kriitika suhe lugejaga, kirjandusteaduse probleemid, ENSV Kirjanike Liidu vene sektiiooni tegevusest, tõlkeasjadest, kirjastamisprobleemidest, kirjanduse ja kirjaniku kohast praeguses kultuurisituatsioonis, organisatsioonilistest ja eluolulistest probleemidest. Viimase kongressi sõnavõttude refereeringud aga koondati viie teema alla: ühiskond ja kirjandus, bürookraatia, Kirjanike Liidu autoriteedid, humanitaarkultuuri tasemest, raamatutegijad ja lugejad. Kõrvutamise tundus algul lubavat mingeid järeldusi, siiski otsustasin neid mitte teha, kuna ei tea, mida lisaks avaldatule räägiti Toompeal 1981. aasta märtsi lõupäeval.

JUHAN HABICHT

Kirjanike kongressil jutuks olnust on räägitud-kirjutatud päris palju, märksõnad ja kavapunktid on välja toodud, ei tahaks neid siinkohal üle kordama hakata. Sest oluline oli ju peaaegu kõik. Tuletaksin aga meelde Aivo Lõhmuse ettepanekut kõik kongressi materjalid avalikustada. Küllap kajastub konstruktiivne osa ka kongressi otsuses, siiski on see kokkuvõte, millest raske välja lugeda, kui suurt osatähtsust üks või teine punkt kongressi käigus omas. Ja otsuski on ju tööplaan. Esialgu on vaid tunne, et paljust vajalikust kõneldi, aga kas midagi ka tegelikus teiseseneb — seda näitab aeg.

Mingis ideaalis seostub Kirjanik minu jaoks rahva südametunnistusega. Kas südametunnistusel on õigust nõuda endale privileege? Minu arvates mitte. Kas Kirjanikul on õige pretendeerida mingile abstraktsele keskmisele elatustasemele? Saab ta sel juhul veel olla südametunnistuseks? Mäng keskmistega on igal juhul spekulatiivne: Eesti keskmine, Nõukogude Liidu keskmine, maailma keskmine — kui on teada, et keskmine Tšaadi kodanik ei saavuta kunagi meie praegust elatustaset jne . . . Seetõttu ei saanud ma

päriselt kaasa minna Jaan Krossi vaimuka mõttekäiguga, kui ta võrdles kirjaniku ja ametniku elu- ja tööttingimusi. Või laiendades sõnavõttudes esinenud ettepanekuid mõttes ka kirjanduslikule järelkasvule: kui KL liige saaks täiendava õiguse liikumiseks kõigis piiritsoonides, kas võiks NAKi liige seda siis teha ühes või kahes? Kui see ei ole privilee-gide nõudmine, mis see siis üldse on?

Kui vaadata kongressil toimunut alles kirjanduse piirimail seisjate poolt, siis oli kainelt asjalik, «pidupäeval argiasjust» mee-leolu väga õpetlik. Et neil, kes seisavad «pro-fessionaliseerumise teelahkmel», oleksid silme ees mitte ainult plussid, vaid ka kirjanikuks-olemisega seotud raskused ja kompromissid.

PEETER OLESK

Kongressil räägiti väga palju sellest, mida kõike oleks vaja teha. Oleks vaja rohkesti pikemaid esseid/ lühemaid monograafiaid üksikuist kirjanikest eraldi ja kogu kirjanik-konnast tervikuna. Ja tõesti, sari «Eesti kirjamehi» — ehkki meie kirjanike käsitle-mine ei pea olema sugugi ainult selle sarja ülesanne — on ilmselt märksa vähempro-duktiivne kui omaaegne seeria «Keel ja kir-jandus», kus ülevaated kirjanikest olid üksnes üheks sektoriks tervest keele ning kirjanduse ringist. Oleks vaja Valtonit uurida (T. Liiv). Tõepoolest, groteskse kujutamisi viisi läbi-murre 1960. aastate keskpaigast 1970. aastate keskpaigani märkis nii olulist pööret, et seda uurimata ei mõista me ennast ka väljaspool groteski. Ega mõistagi — viimased aastaküm-ned meie elus osutuvad kirjutistes, kus noid kümnendeid üldse vaadeldakse, väheusutavalt sündmustevaeseks. Kuid oleks vaja senisest arvukamaid ja korralikumaid sissevaateid eesti kirjandusse üleliidulise ning teiste rah-vusvabariikide lugejaskonna (teeksin selles suhtes väga olulist vahet, sest lätlane või armeenlane näeb eesti kirjandust sootuks teisiti kui moskvalane või siberlane) — nagu muidugi ka meie oma vabariigi venekeelse lugejaskonna — tarbeks. Seegi on tõsi. Kui meie kirjandus on äärmiselt dünaamiline, siis on lootusetu tutvustada selle hetkeseisu — ja minevikku tema kontekstis — viisteist aastat tagasi (1971) ilmunud ning paarküm-mend aastat tagasi valminud käsitlusega, mil-le representatiivsus oli juba tollal väga küsi-tav.

Ent ei juhtunud kuulma mitte ühtki põ-gusast viitest kaugemale minevat arutlust sellest, kes nimelt kõik need asjad kord ära

teeb ja mida on siis siiani tegelikult ära teh-tud. Ma ei ole sugugi väga kindel, et pärast nendele kahele küsimusele vastamist läheb pilt meie kirjanduslikust kultuurist ja filoloogilisest kultuurist kirjanduse osas tugevasti helgemaks. Aga ma olen suisa veendunud, et jonnakas mõödavaatamine kummastki kü-simusest jätab jutud teemal «mida kõike oleks veel tarvis» ilma sellest konstruktiivsusest, mille abil, mille läbi need soovitud asjad teoks saaksid.

Kes kõik need asjad ära teeb, seda me praegu muidugi teada ei või. Kuid me võime teada ja peamegi teadma, millisel hulgal on meil praegu pädevaid filolooge, kes nad on, mida nad teevad ning missugune on nende perspektiivne koormus. Paraku, just seda me ei tahagi teadmiseks võtta. Tõestusi? Palun! Kui meil on umbkaudu 40 aktiivselt või tõsiselt kirjanduse ja rahvaluule uurimise vallas töötavat 20—50 aasta vanuses filo-loogi (või filoloogilise orientatsiooniga humanitaari), mis alusel siis räägitakse hu-manitaarse kultuuri üldisest allakäigust? Kas selle põhjal, et neid on siiski vähe? Või selle põhjal, et nende ettevalmistus jätab soovida? Või selle põhjal, et nad ei tee nii palju, kui oleks vaja? Minu arvates ei millegi põhjal. Räägitakse tunde järgi.

Kust ma selle arvu 40 võtan? Kui vaa-data, kelle artiklid ja uurimused on viimase kahe aastakümne jooksul oluliseks saanud ning valida neist ealdasa vanimaks Enn Soo-saar, noorimaks aga Rein Raud, siis jääb nende vahele umbes viis rühma autoreid. Esimene rühm: Enn Soosaar, Jaan Kaplinski, Linnart Mäll, Igor Černov, Pärt Lias, Jaak Rähesoo, Mati Sirkel, Toomas Liiv, Jüri Talvet. Teine rühm: Mall Jõgi, Rutt Hinri-kus, Andres Langemets, Joel Sang, Helle Metslang, Rein Veidemann, Mihkel Mutt, Peeter Torop, Heli Laanekask. Kolmas rühm: Jaan Unt, Mihhail Lotman, Linnar Priimägi, Toomas Haug, Udo Uibo. Neljas rühm: Sirje Olesk, Epp Weinrauch, Rein Kruus, Kristiina Ross, Andres Heinapuu, Sergei Stadnikov. Viies rühm: Tiit Hennoste, Kajar Pruul, Jaan Undusk, Rein Raud. Veel ei ole 40 täis. Ent ärgu unustatagu Arvo Krikmanni, kelle tööd on ammugi pälvinud rahvusvahe-list tähelepanu. Nagu ärgu võetagu sedagi hoiakut, et kuni noorimatel, äsja ülikooli lõpetanud või parajasti just lõpetavatel filo-loogidel pole suuri monograafiaid lauda käia, seni pole põhjust nende töö vastu huvi tunda. Tunnen kümmekonda niisuguseid filolooge, kellel praegu veel silmapaistvad artiklid ja uurimused puuduvad, aga kes on end juba ilmutanud ning kellel on käsil tõsised, meile kõigile olulised tööd (näit Toomas Help, Margit Sutrop, Kadri Peebo).

Muidugi, nendest ei jätku. Ajaloolise raamatuteaduse vallas ei ole vabariigis ühtki aktiivselt töötavat noort filoloog. Bütsantinistika on meil täiesti puudu. Filoloogilise distsipliinina vajaks skandinavistika meie vabariigis vähemalt tosinat spetsialisti — on aga vaid muuhulgas tõlkijad. Ei oska nimetada ainsatki folkloristika või kirjandusteaduse haru, mille puhul võiks usutavalt kinnitada, et selles on uurijaid küllalt ja vajalikult pealegi tulemas.

Ent see ei anna minu arvates mingit õigust vaadata kas või loetletudki filoloogide tööle nõnda, nagu oleks see vähem tähtis kui kõik too, mida me veel tahame. Minu arvates saame me midagi konstruktiivselt tahta alles siis, kui me teame, mis meil tegelikult on. Nagu öeldud, kahjuks me ei taha seda teada. Ning see asjaolu sunnib mind kongressilgi kuulnud kõnelusi teemal «mida kõike oleks vaja teha» võtma enam kui skeptiliselt.

PRIIDU BEIER

Kirjanike kongressist Toompeal meenub imeplik ängistus ja hirm. Saal oma pidulikkusega rõhus pisikese noorkirjaniku maani maha, vaikselt ronisin nagu hiireke rõdu tagumistesse ridadesse peitu. Kogu kongressil viibimine seisnes minu jaoks põhiliselt enda varjamises ja mööda nurgataguseid hiilimises. Tundus ju kõik mingi arusaamatuse või naljana. Kõik muudkui tahtsid südamealt ära öelda. Üks kord viie aasta tagant.

Istusin enamiku ajast külgrõdul ja sõnavõtjaid ise ei näinud, jälgisin neid teleriekraani kaudu, vaatasin nagu televisiooniülekanet, mida ometi ei toimunud.

Miks need kirjanikud küll selle kirjanduse pärast nii südant valutavad? Mis see üldse nende asi on, mida või keda trükitakse ja kuidas seda tehakse, nemad ju selle eest ei vastuta, võis ju mõni vanameelne ametimees mõttes pahandada. Tõesti, veider lugu: ühed teevad, aga ei vastuta, teised ei tee, aga annavad vastust. Kõige mõnusam ongi mitte midagi teha ja siis selle eest vastutada. Eriti näotud tundusid sellisele mentaliteedile vast noorte tunnustamata aatlejate tribüünileronimiskatsed, nagu «Sirbist ja Vasarast» südantkosutavalt luggeda võis.

Ise elasin juba poolteist aastat luupainaja all, mida võiks nimetada toimetamis- ja kirjastamisprotsessiks. Nagu süüdistusakti ettelugemisele eelnev vaikus, mis närve sööb. Ei julgenud need poolteist aastat enam isegi luuletada, et tühjust tüli ei tõuseks. Tulemus ilmus teisel päeval letile. Otsin kohe viisteist tükki. Olin nii rõõmus, et oleksin vist mõnda

sel hetkel väga veetlevat kirjastuse daami spontaanselt põsele suudelnud või mingi muu rumalusega hakkama saanud. Siiski kuuendal katsel. Ei suutnud enam oma naeratust varjata. Viha lahtus. Jäigi nägemata, kas U. Laht ikka loovutab oma liikmepileti. Häbenesin nüüd nii kangesti, et pidin põgenema. Reede õhtul Tartusse. Öösel kell 1.23 juba magasin.

Vabandan igaks juhuks ka nende muljete ja hingeliste läbielamiste pärast.

JELENA SKULSKAJA

Juba Antiik-Kreekas oli mõiste «autor» vältimatult seotud mõistega «autoriteet»...

«Raamatukaupmehe kõnelus poeediga» ei alanud sisuliselt 1824. aastal Puškini värsidest, vaid palju varem. Vahtusid dialoogi tegelased, muutus aeg ja teisesid nende repliigid. Need kõnelused moodustavad kokku terve dokumentide, proosateoste ja luuletuste varamu.

Keegi ei saa autorile keelata kirjutada seda, mida ta tahab, kuid teel lugejani võib tema käsikirjas paljugi muutuda. Võib muutada üks rida, aga võib lõppeda ka ajastu, millesse käsikiri kuulub.

Kirjanike kongressil räägiti väga tähtsatest asjadest: ridadest ja lehekülgedest, mis on käsikirjast välja jäetud, ning ridadest ja lehekülgedest, mis on ajaloost maha tõmmatud.

Ma olen solidaarne kõigi nende sõnavõtudega, aga kui ka neid kuulasin, sosistas mingi paharet mulle siiski kõrva:

Kunstiteos ei sünni sel hetkel, kui ta ilmub sajatuhandelises tiraazis läikivate kaante vahel, ja koguni mitte siis, kui neid tsiteerivad seda pargipingil oma armsamatele. Ei, kunstiteos saab inimkonna vaimse kultuuri objektiivseks tõigaks kirjutamise hetkel. Ja lõppeks elab ta kõigist sõltumatult ja kõiki mõjustades nagu loodusseadused, mis ei ole veel õpikutes oma kohta leidnud.

Tundub, et pole midagi veenvamat kõrbest — vaikumise kõrbest, kuid kõrbes kangastuvad miraažid, mida ei saa matta liiva alla. Sest nad peegeldavad perspektiivi, mida varjab tänase päeva silmapiir.

Bulgakovi romaan ilmus veerand sajandit pärast autori surma. Ilmus ka seepärast, et kõik need aastad oli see olnud nende inimeste vaimuelu faktiks, kes teadsid, et romaan on pandud kalevi alla. Rohkem kui kuuskümmend aastat tagasi visati kirjandusest välja Nikolai Gumiljov. Kuid praegu avaldatakse tema luulevalimikke, valmistatakse välja andma tema raamatut ka seepärast, et poeedi luuletused ei surnud ega ole unustatud.

Jah, kunst ei saa jagu oma ajastu eksi-
arvamustest, kuid ka eksiarvamused ei suuda
sundida elama kunsti oma tahte järgi!

Kuid... kujutlegem hetkeks, et saalis,
kus ma kuulsin tolle pahareti häält, oleksid
istunud Mihhail Bulgakov, Mihhail Zoštšenko,
Daniil Harms, Andrei Platonov... Kui
piinlik oleks olnud nende tragöödiat teades
tolle pahareti hääle pärast! «Käsikirjad ei
põle», kuid — tule jumal appi — nad võivad
ju kalevi all ära pehkida!

Ja siiski-siiski. Siiski jäid mu hinge mõ-
ningad kahtlused. Jäi tunne, et kongressil
räägiti tähtsatest asjadest, koguni väga tähtsa-
test asjadest, kuid mitte kõige peamisest.
Sest tõde «raamatukaupmeeste» kohta on

tõde üksnes «raamatukaupmeeste» kohta.
Ning tõde mineviku kohta on kõigest tõde
mineviku kohta. Kunstnik ei ole alati kuller
teatega oma aja kohta. Seda teadet ei ole
iga kord meeldiv kuulda ja ta ei pruugi ka
lohutust pakkuda, selles peitubki kulleri mis-
siooni «ebamugavus». Kuid see teade tuleb
leida, määratleda ja läbi tunnetada ning viia
ta kätte elavatele, kanda tulevikku. Muidu
oleme määratud sihitult hulkuma aja keeri-
ses — surnutena keset oma elavaid kange-
lasi.

On olemas nii ilmselgeid asju, et nad
ununevad hõlpsasti. Mul on kahju, et kong-
ressil räägiti vähe kohtumõistmisest, mida
kunstnik toimetab end a j a o m a a j a üle.

NOORTEKUNST JA REIN KELPMAN

JÜRI ÖÖBIK

Viimasel ajal on palju kõneainet andnud oma-
pärane ja andekas iseõppija, maalikunstnik
Rein Kelpman (1960). Ta alustas esinemist
noortenäitusel Tartus 1981. aastal ja osales
edaspidi juba vabariiklikel kunstinäitusel.
Käes on 1984. aasta Kunstnike Liidu noorte-
koendise maaliseksiooni aastapreemia. Koos
Epp-Maria Kokamäega on võidetud mulluse
Baltikumi noorte kunstnike triennaali pea-
preemia.

Et ERKI teistelt erialadelt saab maali-
kunstnikele väärikat täiendust, on muutunud
reeglik. On aga kurdetud, et meie kõrgema
kunstihariduseta noortel jääb puudu profes-
sionaalsetest oskustest konkureerimiseks dip-
lomeeritud kunstnikega. Rein Kelpmani näol
tuli siiski hea näide, et alati ei pruugi see
nii olla. Täna juba ENSV teeneliseks
kunstitegelaseks tõusnud Priit Pärn on kordu-
valt rõhutanud, kuivõrd raskem on iseõppi-
jal kui professionaalil omal käel nii kujutavas
kunstis kui filmis läbi lüüa. Iseõppija peab
pingutama tunduvalt rohkem.

Niisiis kerkivad praegu eesti kujutavas
kunstis esile ainult üksikud andekad noored,
kuid pole uenduslike suundade ega ka uute
avangardistlike ilmingute aeg, mida on ikka-
gi oodatud. On aga ootustel mõtet? Täna

ei seo tugevalt individualiseerunud ANK'64
liikmeid kunstis enam miski, kuigi nad rõhu-
tavad oma kokkukuuluvust tänapäevaliste
ühisnäitustega. Kas praegu, mil suhteliselt
rohkem võimalusi ennast harida, ongi vaja
teha kunsti suure kambaga? Omal ajal oli
ANK grupeeringuna vajalik avangardi sisse-
murdmiseks meie tollasesse kunsti. Hiljemgi
on kunsti tulnud mitmekesi või paarikaupa...
Aga millest täna rühmitusena läbi murda?
Kas tõesti äärmuseni lihvitud kaasaegsest ees-
ti kunstist? Mis uut või paremat tuli avangar-
di lammutuslikust tegevusest mujal maailmas?

Kurdetakse, et just nooruslikkusest jääb
noortekunstis puudu. Tahaks tsiteerida Evi
Pihlakut, kes kirjutas: «Ka tööd, mis ei pruugi
olla kaugeltki halvad, ei ole ometi noorus-
pärased selle sõna tavalises tähenduses. Noor
kunst oleks juba ette nagu väsinud. Enamik
töid on üllatavalt staatilised, justkui paigale
tardunud. Isegi tööde koloriidis näivad eelis-
seisus olevat mingid hallikalt sumbed värvi-
kombinatsioonid kuni mustjate toonideni väl-
ja. Näiteks R. Kelpmani justkui õhtuhäma-
ruses kangastunud maalivisioonide taga ei
oskaks esimesel hetkel kuidagi aimata tõeliselt
noort kunstnikku.» («Natuke sombune ke-
vadnäitus», SV 4. mai 1984)

Aga miks mitte hoopis kiita Rein Kelp-
manit varatarkuse eest? Tal on juba väga

omapärane mõttemaailm, ta pole epigoon, vaid rikastab ise maalipilti, millest allpool juttu tuleb. Kui noortel kunstnikel midagi nõuda, siis vahest intelligentsust, iseseisvust ja nõudlikumat (kõrget) maalikultuuri. Seetõttu ei tuleks vastandada üldse vanu ja noori. On kultuuri järjepidevus, mida on isegi meeldiv tõdeda. Meidugi ei tohiks noored lausa kopeerida vanemate maalimislaadi, mõttemaailma, kujundeid, nagu ajuti on tehtud. Aga siingi pole võimalik reegleid anda. Peab lubama otsingujulgust. Ei aita, kui kriitika või ametlikud nõudmised käivad kunstista eespool ja panevad märke maha. Võib-olla toimib kriitika rohkem vaatajaisse. On tõesti vajalik, et see oleks heal kunstiteaduslikul tasemel, mis harib vaatajat. Kainet ja täpset analüüsi vajaks eelkõige noor kunstitarbija, et kunst hakkaks mõtleamiseks rohkem ainst pakkuma. Ei saa kiita kirjutisi kunstnikest ja nende näitustest, kus kirjutaja hakkab iseennast hasartselt ja ilukirjanduslikult välja elama. Näiteks Piret Pukk «Kohtumistes Rein Kelpmaniga» («Noorus» nr 12, 1985) läheb liialt lüüriliseks. Mõeldes Kelpmani maalidest, kirjeldab ta sihukest tundelist teekonda äärelinna, et... Paratamatult hakkavad noored legejad kõike seda, mida Piret Pukk silmitseb, haistab ja millest unistab, Kelpmani loominguga siduma — kõrvutama. Aga mingit seost võib-olla polegi! Vahest jalutas ajakirjanik vales rajoonis? Igatahes mitte seal, kus kunstnik ise on maalinud, kõndinud, mõtisklenud. Piret Pukk annab märku, et Rein Kelpman on jututõrges, mängib peitust. Siis oleks ju piisanud ametlikest andmetest ning kunstniku enda kirjelidest, mis siiski avasid ta kinnisust. Tulnuks lisada rohkem ja suuremaid pilte, eelkõige nende noorte tarvis, kes originaale näha ei saa. Selle asemel on ajakirja tagakaanel lavastatud foto, mis kunstnikust ja tema loomingust õiget pilti ei anna.

«Noorte Hääles» kirjutas Kelpmani isiknäitusest Jaanus Järs («Naiivsevõitu mälestustega...» NH 12. märts 1986). Ta leiab: «Rein Kelpmani tegelased on pisut kohmakad nagu nende ümbruski. Nad on siirad, tulvil mitte päris lõpuni äraaimatavaid mõtteid.» Nii see tõesti on. Aga sellega küll ei nõustuks, et «Kelpman toetub mälestustele, mis seostuvad vaataja või tema vanemate lapsepõlvkodudega, kas või lapsepõlves jonnistatugagi». Ju siis neis piltides endis ikka midagi kummalist on: mingi lummus, mis ergastab fantaasiat, paneb seletama...

Maalib ta mälestusi, unistusi, kujutlusi või hoopis tänast eluproosat — mine võta kinni! Rein Kelpman ei tahagi, et temast endast või tema piltide sisust avalikult räägitaks. Niipaljukest siiski: noorte triennaali peapreemiaga pärjatud pilt «Elumaja» on

maalitud Koplast. Nii mõnigi teine maal kõneleb oleviku kasuks. Iga vaataja võib selles ise veenduda, kui uitab süvenenult Kopli kandis. Siinne arhitektuur ja küllaltki pitoreskesed tüübid ei kannatakski välja fotorealismi ega vist üldse mingit teistsugust vormikäsitlust kui üldistavat kunstilist deformeeringut. Ongi näide sellest, kuidas saab luua kunsti elu kopeerimata. Koplis, endises leivapoes, oli kunagi Rein Kelpmani ja tema sõbra kunstnik Vello Trelli ühisateljée. Varem tulid nende pildidki üsna ühtemoodi. Viimasel ajal on Kelpmani väljendusviis ekspressiivsem.

Kui veel natuke norida, siis miks Jaanus Järs nii avalikult manipuleerib Kelpmani võimalike eeskujudega? Teiste kunstnike juures ju konkreetselt näpuga ei näidata — see jutt käib rohkem kuluaarides... Kelpmani näitust võrreldakse, «ehkki poolvägisi», Kunstisalongis vahetult enne seda esinenud Gruusia kaasaegsete kunstnike maalidega. Hea küll, osa Gruusia väljapanekust mõjus küllaltki internatsionaalselt. Kelpmani otseseks eeskujuks seab Jaanus Järs meie Peeter Mudisti, kelle maalide kaudu olevat Kelpman õppinud ilmailu nägema. Jällegi küsiks: kust Järs teab, kellelt Kelpman õppis? Ta toob detailselt rabavaid paralleele veel Niko Pirosmanni, Marc Chagalli ning Paul Klee maalidega. Kes enam usuks, et eestlane pole välismaalt šnitti võtnud, või et kellelgi saaks olla isiklik ilutunne? Aga võib-olla meeldivad Rein Kelpmanile hoopis teised mehed laiaist kunstimaailmast? Seda ta tunnistab ise allpool. Üks on selge — lapsejoonistustega (loe: naivismiga, millele vihjab mõtlematult ka Piret Pukk) pole Rein Kelpmanii küll mingit pistmist. Paul Kleed ta hindab, aga Pirosmanni ei tunne hingesugulust. Rein Kelpman maalib oma akti natuuri, aga ajalehes öeldakse, et Pirosmanni eeskujul.

Seevastu Mirjam Peil tõsise kunstiteadlasena ei tee oma Kunstisalongi ülevaates (SV 28. veebr 1986) mingeid suvalisi pakkumisi. Ta ei tundle, vaid analüüsib kainelt ja täpselt, et «praegune debütant on ennekõike maalija ja väga omapärane maalija, kes ei sarnane kellegagi. (M. P. mõtleb siin eesti kaasaegset kunsti.) Mingi lähedus, ja seda vaid vastanduses meil domineerivale põhihoiakule, on tal võib-olla Peeter Mudistiga — muuseas, ühendav on ka eriline vastuvõtlikkus väga peente, peaaegu tabamatute tundevarjundite püüdmiseks.» Niisiis võrdleb Mirjam Peil Kelpmanit Mudistiga delikaatselt, mis ei peaks pahandama kumbagi kunstnikku.

Kelpman ise on öelnud: «Jah, mulle kinnitasid Mudisti pildid kohe algul, et meilgi on võimalik ekspressiivsem vormikäsitlus. Mudisti maalid on siiski palju dünaamilisemad kui minul. Mul on staatilisemad ning kahemõõt-

melised. Miks peaksidki minu teatridekoratsioonide taolised pildid dünaamilised olema? Mulle endale on alati meeldinud itaalia metafüüsiline kunst. Giorgio de Cirico, Carlo Carra või Giorgio Morandi. . . Võidakse otsida vormilist sidet ekspressionistidega, aga ise ma ennast ekspressionistiks ei pea.

Maalimine iseenesest pole mulle vaev, olenevalt sellest, kas saan ennast sundida tööks sobivasse meeleolul, st niisuguse vajaliku tunnetuseni, et võin ilma pingutuseta maalida. Olen püüdnud leida enda jaoks kõige lihtsama ja loomulikuma tehnika, mis jätab siiski teatud vabaduse. Kui mõnes uues ainevallas detailide täpsem läbimaalimine vajalik tunduks, siis viimistlen rohkem. Minu eesmärgiks pole jõuda mingi kindla suunani või oma stiilini. Maalin nii, nagu konkreetne pilt nõuab, ja kasutan just selliseid vahendeid. Paratamatult kordan sisuliselt sama kõigi piltides.»

Mirjam Peil kirjutab (ikka samas): «R. Kelpman, iseõppija ning alles algaja, lähtub aga nimelt kunsti kui sügavalt isikliku ja seejuures piiramatult vaba tegevuse uhketest võimalustest: luua oma suveräänne maailm, väljendada ja vahendada oma nägemusi ja elamusi. Midagi seesugust ongi jälle oodatud; pikka aega juba, ja see võib-olla seletab ka Kelpmani menüüst — aeg on praegu soodsam emotsionaalsele kui konstrueeritule, ratsionaalsele.» Ta leiab, et «Kelpmani pildid erinevad väga tuntuvalt praeguse maali üldsuunast, isegi niivõrd, et tundub, nagu oleks nende autor kusagilt mujalt pärit».

Tundub, et Kelpman ise teab väga hästi, mis ta tahab: «Kunst ei pea olema literatuurne. Paratamatult on ka minul sümboleid, mida vormis ja värvis kasutan, aga need ei väljendu pildi sisu adekvaatselt. Ma ei kultiveeri neid teadlikult, sest sümبولid peituvad nii või teisiti värvis ja vormis. Iga värv ja kujund on küll sümbol, aga mitte lihtsas vastavuses: tume-sünge ja hele-rõõmus. Või arvatakse, et minu heledamas koloriidis pildid on rõõmsas meeleolus tehtud ja vastupidi. Võib-olla on mul just tumedas koloriidis tulnud rõõmsamaid pilte, aga siingi ei pruukinud mu enda meeleolu olla vastav. Jah, ükskõik millisel detailil: majal, puul või inimesel on mul ühesugune tähtsus. Püüan väljendada samaaegselt elu terviklikkust ja mitmekesisust.

Pildi sisu ja vormiga tahan edasi anda oma terviklikku tunnetust lõpmatult mitmekesisest ja muutlikus maailmas, sellepärast maalingi nii, nagu iga konkreetne pilt nõuab.»

Selge, et kunstnik-teoreetik on ametivendade seas mõneti soodsamas olukorras, ta saab ennast maksta panna. Isegi kriitikud surnuks rääkida, kui nad pärima tulevad. Selgitada, et suurt ja lihtsat saab teha ikka läbi keerulise, sest muidu ei võetaks sind tõsiselt. Keerulisust pannakse küll kujutavale kunstnikule pahaks, aga kui kõik näib lihtne ja loomulik nagu Kelpmani maalidel, võib asjatundmatuil tekkida kinnismõte: ta ei oskagi keerulisemalt väljenduda.

Lõpuks miniankeet hinnaguist Rein Kelpmani loomingule.

Toomas Vint (ka iseõppija!): «Minu romaani «Suur isane kala akvaariumis» peategelasele, noorele iseõppijale maalikunstnikule, võiks Kelpman juba ideaaliks olla.»

Kõrgkooli õppejõud, kes soovitas hirmutada kunstitudengeid: «Õppige hoolega, muidu saavad teist Kelpmanid!»

Laudkond noori «Moskva» kohvikust: «Kelpman on lahe vend. Ülejäänud kunst ei kõlba. . .»

Urmas Pedanik: «Kelpman on tubli poisil Teeb endaga tööd. Ei tule kunagi näitusele ühte pilti pakkuma.»

Heinz Valk: «Ta on praegu meie noortest kunstnikest üks parimaid maalilisi maalijaid. Vaatame, mis temast edasi saab. . .»

Noor naine näitusest: «See mees on nagu loodud aktimaalijaks. Ärgu raisaku end muudele asjadele!»

Majandusjuht: «Ma ei taha minna teatrisse koosolekut või nõupidamist jätkama. Ka maalikunstis ei veena tööstusteema, mis tihti pintslist välja imetud. Igaüks tegelgu ikka oma asjadega! Ma tahan näha, mis on kunstnikul hinge peal, siis on mul kergem oma töökoormat vedada. Ei meeldi need maalijad, kes meie majanduselu illustreerima kipuvad või muidu suureks puhuvad. Selles mõttes on Rein Kelpman sümpaatne ja inimlik. Kui tema «Elumaja» ümber keeks vilgas ehitustegevus — vaevalt, et sellisel kujul see pilt ka mõnele ehitustöölisele meeldiks. Praegusel kujul kindlasti.»

Ajakirjanik päevalehest: «Nende Kelpmani maalidega ma sisustaksin õuduste kambri.»

KAASAEGSETE PORTREID

MIHKEL MUTT PROSAISTINA: ÜKS TÖLGENDUSKATSE PÄRT LIAS

Mihkel Muti proosa on läbinisti antiteetiline ning just niisugusena ainulaadne. Muti novellide-romaanide konsekvents on Fabian, Victor ja Erlend kui antiteetilise eluhoiaku invariant. Kõik kolm on filoloogid murrangulistele kuuekümnendatele järgnenud põlvkonnast, intellektuaalid toimetusetubadest, kelle mõtekäike ja meeleoluvirvendusigi on võimalik pisiasjuni jälgida, aga ka järgida. Kuid asi pole ainult selles välises ühtekuuluvuses. Fabian, Victor ja Erlend on Muti antiteeside tugisambad, ta proosa maailmapuu, mille ümber tiirleb kõik muu — oma ja võõras, kauge ja lähedane, oluline ja tühine, esma- ja teisejärguline, sisimas peituv ja pealispindne.

«Fabian jälestas neid, kes olid valmis teadusliku, või mis veel hullem, esteetilise argumendi nimel igaveseks riidu minema, sealjuures endale vastu rindu taguma ja deklareerima, et nemand on täis tõelist kunstiviha, et kunst on neile pühimast pühim. Suhted inimeste vahel olid palju tähtsamad. Need suhted olid irratsionaalsed, kuid sedavõrd olulised, et kui nende irratsionaalne kehtivus mingi terve mõistuse tõe pärast kokku variseb, tuleks sellele jalaga anda.» Kunsti ja elu, mõistuspärase ja irratsionaalse antinoomiad on siin alles markeeritud eluhoiaku kui ideaali tasemel; konfrontatsioon kui võimalus lihtsalt välistatakse üldsõnalise deklaratsiooniga, et tema tekke korral «tuleks sellele jalaga anda».

Antiteesi markeerimiselt siirdus Mutt ootuspärast selle lähema analüüsi juurde. See tähendab aga, et Fabiani tabatud antinoomiad polnud juhu- või tühitargutused, irdunud meditatsiooni pelgad sünnitised, vaid hoopis lähemast tähelepanu vääriv meedium. Romaanis «Hiired tuules» tõusebki see meedium keskseks.

On tähelepanuväärne, et Fabiani markeeritud antinoomiaid Victor Kakk respektseerib, ja koguni sajaprotsendiliselt. Antinoomiad on see sild Fabiani ja Victori vahel, mis lubab neid pidada identseks — antiteetilise eluhoiaku invariantideks. Küllalt selget keelt kõneleb sellest Victori kirjanikukreedo. Victor nägi «pikemat aega vaeva, kuidas maskeeruda, sest paljud mõtted, mida omistati tema negatiivsetele karakteritele, olid tegelikult tema enda omad». Kuid «Victor

pidas endale alandavaks dekoratsioonide taha pugeda, tema proosa pidi olema nagu vaene teater, kus olemus kõneleb vahetult, mitte võrdpiltide ja kujutluste kaudu». Nõnda siis on Victori kirjanikuksoleminegi üksainus puhas antitees või täpsemini kahe antinoomia konfrontatsioon.

Kujuka käsitluse leiab seesama konfrontatsioon «kunsti tegemise kuningliku tee» näol, nagu seda õigupoolest suures plaanis Muti «Hiired tuules» serveeribki. Antiteetiline eluhoiak nõuab realiseerumiseks ilmingimata dublanti. Victor Kaku dublandiks saab Kalle Jermakoff. Kuid Victori-Jermakoffi konfrontatsioonis jätab Mutt Victori statisti ossa, ja paistab, et täie teadmisega. Kui see konfrontatsioon muutuks vahetuks ja omandaks konfliktsituatsiooni tunnusjooned, siis tuleks Mutil loobuda oma proosa olemuslikust joonest, ja nimelt antiteetilisusest. Siis tulnuks jutustada kõiketeada autorina või kasutada minavormi, usaldamaks (seda või teist) tegelast ja postuleerimaks (üht või teist) teesi. Kuid just seda Mutt ei tee, ja peab ütleva, et sellesamas antiteetilisuse järgimises ongi tema proosa ainulaadsus ja võlu.

Kui Kalle Jermakoff on Fabiani markeeritud kunsti ja elu antinoomia dublandiks ning Victor Kakk jäetakse statisti rolli, siis antitees ise konfronteeritakse ühelt poolt Kalle ja Pepe kunstikäsituse, teiselt poolt Kalle ja Snaudi käitumise näol.

Kõrvutagem vaid Kalle ja Pepe kunstikäsitusi, et konkretiseerida antinoomiate konfrontatsiooni. Siin nad on. Kalle: «Kunst sünnib tervikuna nagu laps emahust, iseenadaga harmoonias. Kunst, kas teate, on püha asi.» Pepe: «Kunst seisnebki kombineerimises.» Kalle: «Mina loon. Ma teen oma lavastusi sama endastmõistetavalt, nagu mesilane kogub mett või sipelgas ehitab pesa. Kas te küsite, miks oja voolab või tuul puhub? Kas nemand oskavad teile seda öelda? Las teoreetikud mõtestavad mind lahti. Ma olen kunstnik ja ei tea, mis ma teen. Mind peab võtma sellisena, nagu ma olen.» Pepe (Victorile): «See on ju hullumeelsus, mis su sõber rääkis. Kunst on vabadus pluss kombineerimine. Täpselt, vabadusega kombineerimine, kuigi see just ülevalt ei kõla.»

On ootuspärane, et statistina ei suuda Victor Kakk kõnealust antinoomiat lahendada ning säilitab koguni antiteetilise eluhoiaku. «Victor oli õppinud teooriast, et iga sõna, mida jutus muuta, teisendab kogu teost.» Ja

veel: «Seeläbi tekiks juba uus teos. Jah, kõik on tekstis läbi põimunud. Aga a i n u l t teoreetiliselt. Praktikas tohib terveid löike välja jätta ning raamatu peamine kunstiline informatsioon ei kahane kuigivõrd. Tuleb teha vahet olulise ja teisejärgulise vahel.» Victor, andnud praktikuna õiguse Pepe kombineerimisteooriale, kaldub «jalaga andma» nii Kalle orgaanilisusteooriale kui ka semiootikale: «Põrgusse see orgaanilisus ja ainuvõimalikkus! Metsa semiootikud!» Ometi ei välju Victor Kakk antiteesi raamidest. «Ja ikkagi, olles ülimalt moodne, kasutades valmistehnikat, kirjutades maha ja kombineerides, tundis Victor kadedust Jermakoffi-suguse ürgse natuuri vastu. Tema näis valdavat stiihiat, millest Victor oma terava intellekti ja kavala mõistusega oli ilma jäetud.»

Statistina ei saa Victor Kakust «kunsti ürgse jõu» taltsutajat «vabadusega kombineerimise» kasuks. Selle töö teeb ära Snaut, kes küll ei armasta lihtsat, vaid keerulist inimest, kuid seda otsustavamalt suudab tegetseada, kui kunstitegija Jermakoff kipub muutuma ümbrust ohustavaks, nagu riivas tema etenduski kõrge komisjoni sündsustunnet. Mõõngem vaid, et Jermakoff tõepoolest ei tea, mida ta teeb, kui ta oma tõde hakkab kaitsma kõõginoaga. Snaut seevastu teab suurepäraselt, mida ta teeb, kui ta gloobusega «hullunule» mõistuse pähe paneb. Gloobus, see maakera makett, on kutsutudseatud asju paika panema, ja Snaudi hoop teeb seda, ehkki ta küll ei lahenda antinoomiat. Muti ironia pole seega sotsiaalne nagu Mati Undi «Via regias», vaid antiteetilis-eksistentsiaalne, millel veel puudub lahendus.

«Keerukuju» ja «Kallid generatsioonid» järgib Muti antiteetilist elu- ja inimesenagemist vahest isegi sugestiivsemalt kui «Hiired tuules». Diloogia esimene osa mõjus ilmudes puhtakujulise teesromaanina: Erlendi abielu purunemine viib järelduseni, et töö ja perekond ei sobi siin kokku. Dublantide olemasolu muutis küll järelduse tegemisel mõnevõrra valvsaks. Lutrini Erlendi ja Renaate Reeda eluhoiaku võimendajatena ei mõjunud aga antiteetiliselt, vaid pigem kinnitasid vastandlikke, konfronteeruvaid teese. «Keerukuju»

mõjus tahes-tahtmata kui poolik lahendus või, nagu leidis Joel Sang, kui pooleldi romaan, pooleldi traktaat. Lahendust kompromiteeris omakorda Erlendi suhtumine lastesse, mis õigupoolest polnud isegi markeeritud. Diloogia teine osa «Kallid generatsioonid» tõendab, et Mutt on truuks jäänud oma antiteetilisese põhimõttele.

«Ma elan oma tahtest,» sisendas Erlend endale «Keerukuju» draama lõppfaasis. «Ma olen ise üksainus tahe.» See sugestioon läbib ka «Kalleid generatsioone». Samas tuleb Erlendil postuleerida ka antitees. Erlend teeb seda nõnda: «Minul on inimest vaadates alati säärane pilt silme ees: keskel on tühi koht, aga ümberringi ajavad buldooserid valli kokku. Need lapsed ja külalised, muusika ja seltsielu — kõik see moodustabki need vallid, mida ühiskonna-buldooser tuhandete ja miljoniite kohtade ümber kokku ajab. Nii need isiksused tekivadki.» Õeldu käib Erlendigi kohta, kes küll elab oma tahtest, kes küll on ise üksainus tahe. Taas pole ironia siin puhtakujuliselt sotsiaalolustikuline, vaid antiteetilis-esksistentsiaalne.

Erlendi suhted «kallite generatsioonidega» on «keerukuju» suhete katkemise vastandvariant, nagu on Lutrini-Malka kooselu Erlendi-Reeda abielu vastandvariant. Diloogia on väljapeetud antiteesromaan, mis vististi kavatsuslikult ei võimalda (veel) väärtustatav sünteesi. Muide, antitees on suurejooneliselt realiseeritud üldistusjärgulise kujundustasandil — piisab, kui meenutada Malka asjadekaotamisi või valguse ja varju (hämaruse, hämaroleku) vahekordi interjöörides (Lutrini lampidevahetused!). Võrreldes romaaniga «Hiired tuules» on diloogia reljeefsem, ja mis vahest olulisem — osutab pürgimisele antiteetilisusest kuhugi mujale, ilmselt sünteesi pole. Ei ole võimatu, et diloogiaga ei lõpe Erlendi-tsükkel. Võib-olla kasvab diloogia trilooigiaks? Kas säilitab sel puhul Mihkel Mutt talle nii loomumomase antiteetilisuse, suutlikkuse pingestada tabatud antinoomiad või rikastab nägemisnurka uute tahkudega, seda näitab muidugi tulevik. Antiteetiline Mutt on meie nüüdisproosas ainulaadne.

MEIE INTERVJUU

PLANEET «STRUGATSKIA» NADEŽDA MAJEVSKAJA

Lehitsedes kolm aastakümnet tagasi tollal veel täiesti tundmatute autorite A. ja B. Strugatskite raamatut «Purpurpunaste pilvede maa» ei teadnud lugeja arvata, et see oli esimene samm teel, mis viib peaaegu reaalsesse maailma — tulevikumaailma.

Maailma, mis on piiritu nagu universum. Mõistagi pole selles midagi eriti uut — paljud kirjanikud talutavad oma tegelasi kaugete planeetide tolmustel radadel. Kuid Strugatskite kosmograafia on silmaga nähtav ja käega katsutav, otsekuul oleks tegemist reaalsete, mitte aga kirjanike väljamõeldud maade, aegade ja rahvastega.

Maailma, kus me satume ajas kaks sajandit ettepoole ja mis on õnnelikult suutnud vältida neid kulla- ja roosakarvalisi toredusi, mis nii väga häirivad peaaegu ükskõik millise utopia lugemisel.

Maailma, kus toimuvad uskumatud asjad: on võimalik hetke vältel läbida tohutu vahemaad, loitsimise ja võlumisega ning ka kabalistika ja nõidumisega tegelevad teaduslikud instituudid, võib kiiresti leida ühise keele mis tahes teise planeedi asukaga (midagi keerulist selles ei ole — strukturaaltingvistikat pluss kahekümne teise sajandi tehnika) ning bioblokaad kaitseb maalase organismi praktiliselt igasuguste viiruste, mürkide ja kiirguste eest (meenutage «Asustatud saare» tegelase turvalisust).

See on väga põnev maailm. Selle loojad on võitnud lugejate suure tunnustuse ja armastuse ning pealegi on neid lugejaid liialdamata pool maailma: on ju vendade Strugatskite raamatuid tõlgitud enam kui kahekümmel maal.

Tahaks esitada neile palju küsimusi. Alates kõige naiivsematest — näiteks: «Niisiis ei hukkunud Gorbovski kaugel Vikarkaarel? Kuidas tal õnnestus pääseda?» — ning lõpetades igaveste ja üllaste küsimustega, nagu mis on õnn ja milles on elu mõte. Üldiselt ei ole kirjanikele kerge küsimusi esitada: on nad ju kõik, mis nad on tahtnud öelda, kirja pannud oma raamatutes. Kuid ka lugejat võib mõista — ta tahab oma lemmikautoritest teada saada võimalikult rohkem. See pärast olgem rõõmsad võimaluse üle rääkida ühega neist — Boriss Strugatskiga.

«Boriss Natanovitš, juba on jõudnud sirguda teine põlvkond lugejaid, keda on kasva-

tatud teie raamatute najal. Kas te sageli kuulete sõnu: «Teie kangelased on mulle eeskujuks, ma olen parem tänu neile?»»

«Jah, me saame üsna palju kirju, mis kõditavad meie kui autorite enesearmastust. Eri vanuses inimesed kirjutavad, et nad püüavad kuidagi võrrelda oma iseloomu meie tegelaste iseloomudega, hinnata oma käitumist nende tegude kaudu. Seda on meeldiv tõdeda; kui me alustasime kirjutamist, ei osanud me sellist tulemust ja niisugust populaarsust lootagi. Mis aga puutub kasvatuslikku funktsiooni. . . Kas teate, meile tundub, et kasvatusküsimumustes ei tohi kirjandusele omistada esmajärgulist tähtsust. Inimest kasvatab eeskätt tema ümbrus: vanemad, sõbrad, kool, tänav. . . Aga kirjandus, kino, teater ja üldse kultuur on selles protsessis kuskil neljandal-viendal kohal. Teadvuse määrab ikkagi olemine ning me ei usu kuigivõrd, et kirjandus oleks võimeline looma kindlat maailmavaadet. Meie arvates täidab kirjandus teist, sugugi mitte vähem tähtsat funktsiooni: t o e t a b kujunenud maailmavaadet. Kui inimene on üles kasvanud eetilisel kurdina, siis ei aita teda mitte mingid leheküljed, need tema kurtusest jagu ei saa. Aga kui tal on õige maailmavaate algeod, kui tal on kujunenud mingi eetilise alus, siis niisuguse inimese vormimisel etendab kirjandus väga suurt osa. Meile tundub, et lugedes hüüatab inimene endamisi: «Õige, ka mina mõtlen nii. Sellega ma olen nõus. Siin räägib autor sedasama, mida minagi.»

Üldse on väga levinud arvamus kirjandusest kui mingist utilitaarsest nähtusest, rõhutatatakse peajasjalikult lugemise kasulikkust: «loe rohkem ja sa saad targemaks», «raamat on parim kink», «raamat on teadmiste läte». Kuid kirjandus on ka ülla nautingu allikas. Kui me loeme üle oma lemmikraamatut, siis me ei tee seda selleks, et hankida informatsiooni või leida midagi kasulikku, me lihtsalt naudime, nagu melomaan naudib kaunist meloodiat.»

«Ma olen juhtunud kuulma sellist arvamust: «Strugatskitelt leian ma vastuse kõikidele küsimustele. Seal on kõike — kartmatust ja argust, sõda ja rahu, armastust ja vihavaenu, ustavust ja reetlikkust. . .» Kuidas te seda kommenteeriksite?»

«Väga meelitatav arvamus. Kuid vaieldav. Esiteks märkigem ära ilmset ülepakkuumist. Ja teiseks ei leia meie raamatutest just kuigi palju vastuseid. Otse vastupidi — neis võib leida peamiselt küsimusi. Me ise hindame oma

teoseid just neis püstitatud küsimuste pärast. Võiks öelda nii: kolmkümmend aastat me mõtiskleme erutavate teemade üle ja püstitame küsimusi, mille kallal oleks igal inimesel kasulik pead murda. Ning püüame püstitada küsimused äärmise täpsusega: on ju õigesti püstitatud küsimus juba ka pooleldi vastus.»

«Kuidas te suhtute isade ja poegade probleemide?»

«Kas teate, ma ei näe sellele probleemile mingit lahendust. Kõik needsamad konfliktid, mis olid Turgenevi ajal, on praegugi alles — võttes arvesse nüüdisaja poolt tehtud parandused. Lihtsameelsed isad arvavad seniajani, et nendeaegne noorus oli parem; targad isad mõistavad, et noorsugu ei ole ei halvem ega parem — ta on lihtsalt teistsugune. Sest nad on noored teisel ajal, teistsuguses sotsiaalses situatsioonis. Me ise ei saa pahahti noortest aru, heitleme iseendiga, püüdes maha suruda torisemist: meie, näe, ei olnud niisugused. Ja selle vastu tuleb võidelda, tuleb aru saada, et meie vaimustusime ühest, nemad aga vaimustuvad teisest; meil on ühed ettekujutused optimaalsetest elutingimustest, neil aga teised. Mind lohutab ainult see, et isade ja poegade probleem on sama vana kui inimkonna eeldatav ajalugu, seega siis viiskümmend tuhat aastat, ja ometigi on kõik kuidagi laabunud. Massiliste isa- ja pojatapisteni pole asi veel läinud.»

«Üks teie tegelasi ütleb: «Lapsele ei ole vaja head isa, talle on vaja head õpetajat»...»

«Jah, meie poolt kirjeldatud tulevikus on õpetaja elukutse väga tähtis; noore põlvkonna kasvatamisega tegelevad planeedi parimad inimesed. Õpetaja on inimene, kes annab teadmisi, kuid kasvatab ka kõlblisust, maailmavaadet; ta oskab välja valida oma põlvkonna väärtuste süsteemis kõige parema ja märgata uues põlvkonnas seda, mis aitab tal elada paremini ja saada paremaks. Ning püüab kuidagi need mõisted sulatada üheks ettekujutuseks. Ta peab oskama kõnelda noorte keeles ja oskama kasutada oma eakaaslaste seda terminoloogiat, mis suudab kaasa haarata uut põlvkonda.»

«*Ei ole midagi võimatut — on ainult vähetõenäolisi asju.*» on öeldud teie jutustus «Stazöörid». Kas teil on olnud juhust kokku puutuda millegi sellisega, mida tänapäeva teaduse seadused ei suuda seletada, salapärasega?»

«Ühesõnaga, anomaalsete või paranoilistest nähtustega, nagu neid on nüüd kombeks nimetada? Ei ole. Kuigi noorpõlves ma otsisin visadusega, mis oleks väärinud paremat rakendust, seda veel tunnetamatut, käisin mitmesugustel ekspeditsioonidel, lootes kuskil kolkas kogeda midagi. Kuid ma ei kohanud midagi — ei lumeinimest, ei Nessie't ega ka Bermuda kolmnurga sarnast saladust. Küllap vist sellepärast, et hoolimata oma ihast kohata ebatavalist olin ma lapsest peale kainelt mõtlev inimene ja seletasin kõike nähtut realistlikult. Aga võib-olla mul pole lihtsalt vedanud.»

Meil, vendade Strugatskite raamatute lugejatel, on vedanud — me oleme kohtunud salapärasega. «Raamatu eesmärk on ergutada lugeja kujutlusvõimet,» on öeldud ühes nende jutustus. Üles lugeda mõtteid ja tundeid, mida nende raamatud äratavad, läheks pikale. Piltlikult öeldes panevad nad kõik lugeja hingekeeled helisema. Märkimisväärne ühte — tohutut tänutunnet, et nad on avastanud meie jaoks hämmastava maailma. Osake sellest tänutundest õnnestus üles näidata astronoomil, kes soovis panna tema poolt avastatud väikeplaneedile nimeks «Strugatskia». Möödunud aastal kinnitas Väikeplaneetide Rahvusvaheline Keskus selle nimetuse. See on õiglane. Sest seal, Marsi ja Jupiteri orbiitide vahel on juba kolmandat aastakümnet observatooriumid, laboratooriumid ja vaatlusjaamad — osake vendade Strugatskite tohutust maailmast. Väga heast maailmast.

Võib väga hästi läbi saada ilma igaveste ja pateetiliste küsimusteta. Seda enam, et vastus neile on juba kõlanud ühes Strugatskite raamatus. Kas mäletate? «Õnn on tundmatu pidevas tundmaõppimises ja sellesamas on ka elu mõte.»

HARDO AASMÄE

Tööst ja töötegemise st räägitakse nüüd kõikjal nii palju, et mõnigi kord hakkab mind vaevama tülpimus. Ma saan muidugi aru, et suu kõneleb ikka kõige rohkem sellest, mis hingel, ja praegu näibki meil kõige rohkem hingel olevat töö tegemine, selle «hindamine», tulemuslikkus ja ajaloolise arengu iseärasustest tingitud ülalpidamismeeleolud (viimane mõiste pärineb Keskkomitee poliitilisest ettekandest kongressile). Kuid rääkimisele vaatamata ei ole meie kandis veel otsustavat nihet toimunud.

Väliselt paistab kõik lihtlabane. Kui igaüks teeb oma tööpostil tööd kohusetundlikult ja kvaliteetselt, siis hakkabki kõik laabuma. Kurja juur on niisiis halvas töösse suhtumises, sest just kohusetunde ja kvaliteedi puudumist on kõige enam kaevatud. Minagi tahaksin seda lihtsat reeglit uskuda, kuid tõsielukogemus ei lase seda teha. Milles asi?

Ühiskond kujutab endast suurt ja keerulist süsteemi, kus arenguvastuolud tekitavad alati ebakõlasid. Viimaste kandjateks on inimesed, nende omavahelised suhted, sealhulgas ka töösuhted. Olukorra muutudes peavad töösuhtedki muutuma. Seetõttu võib järjekindlus mõnes valdkonnas osutada äkki ühel päeval kohatuks ja pigem pärssida kui kiirendada ühiskonna arengut. Mõne seni ainuõigena tundunud seaduse, korralduse või ettekirjutuse täitmist võib uues olukorras käsitada selge kahjurlusena. Ametimees, kes harjunud täie printsiipaalsusega klammerduma oma töö sisu külge, võib ühel hetkel ehmatusena märgata, et kogu asjast ongi järele jäänud vaid printsiipaalsus. Töö sisukus ise aga on haihtunud. Niisugusse olukorda võime hõlpsasti sattuda, sest me kipume töö olemust ühekülgiselt võtma. (Siit ka vajadus viia vastavusse mõisted «töökohustus» ja «kasulik töö».)

Juba varases eas hakatakse meile sisen-dama mõtet tööst kui ainukesest rikkuse allikast. Samas kiputakse unustama, et mitte igasugune, vaid ainult tulemuslik töö loob väärtusi. Aga nimelt viimati mainitud mõtteviisi juurdumine võtab sootuks rohkem aega, kui me oskame kujutleda. Sõnadega seda korrapealt selgeks ei teegi. Arusaamad kujunevad aastasadadega. Arusaamu vormivad sotsiaalmajanduslikud olud, mis revolutsioonielisel Venemaal põhinesid teatavasti enam-jaolt kogukondliku külarahva töösse-suhtu-

misel. Nende reliktidega ühiskondlikus teadvuses võitleme tänaseni.

Kogukondlikus külas domineeris primitiiv-kollektivistlik töö organisatsioon, see ei põhinenud vabade inimeste vabatahtlikul ühendusel nagu näiteks kasakaühiskonnas, mis põhimõtteliselt erines külakogukonnast. Viimases ei olnud inimese oma töö peremese, vaid eeskätt kasutäitja. Töö korraldati inimese eest ära. Inimese vastutus piirdus osalemisega töös (nii ja nii mitu päeva, nii ja nii mitu inimest). See ei nõudnud vastutust töö enese eest. Et koormisi kandis küla tervikuna, siis polnud ka ühe inimese isiklik panus selgelt tuntuks, mis omakorda võimendas osaleja tähtsusetust.

Kui arusaamu tööst kui ainukesest rikkuse allikast hakati pärast revolutsiooni võitu selgitama veel kirjaoskamatule või poolkirjaoskajale kogukondlasele, siis loomulikult mõistis ta seda eeskätt tööna üldse, milles tulemuslikkuse aspekt jäi paratamatult varjupoolele. See asjaolu peaks seletama aga kurikuulsa «uravnilovka» (võrdsustamine — täpne vaste sellel mõistel eesti keeles puudub) elujõudu kaasajalgi (töö- ja palgakorralduses ja muudiski eluvaldkondades), kuigi oleme jõudnud maailma kättesaadavaima haridusega riigi seisusesse. «Uravnilovka» kipub võtma lihtsalt salakavalama vormi, lastes paista end mõnikord sotsiaalse õiglusena või muu selletaolise meeldivama nimetusena nähtusena. Aga mulle meenuvad siis ikka Herzeni mürgised mõtisklused üldise ja kohehe võrdsustamise poolehoidjate üle.

Töö on resultatiivne vaid juhul, kui tegu on õige tööga õigel ajal ja õiges kohas. Muil juhtudel tehakse tühja tööd, lausa raisatakse tööjõudu või, mis veel hullem, tehakse teistele tööd juurde. Samas teame, et inimeste töövõimalused ja -võimed on väga erinevad. Nad peavad oskama, tahtma ja saama tööd teha. Kui kõik need tingimused pole korraga täidetud, siis pole ka midagi eriti loota. On inimesi, kes oskavad, tahavad, aga ei saa töötada, nagu on teisi, kes oskavad ja saavad, aga ei taha jne. . .

Mida keerulisem ja organiseeritum on ühiskond, seda hinnatavamaks muutub oskus jätta vale töö tegemata. Vanarahvas, kellele maailm pole teadupärast kunagi uus, soovib üheksa korda mõõta ja alles siis lõigata. Aga ometi peame ikka ja jälle tõdema, et visad on kaduma käsud ja korraldused, mille tähtsaimaks komponendiks on täitmise tähts-aeg.

Kõige selle taustal on muutunud omaette oskuseks päris (tulemusliku) töö äratundmine. Retsepte jagada selleks on raske kui mitte võimatugi. Igal juhul on selge, et see nõuab o i d u — midagi niisugust, mis ühendab endas tarkuse, arukuse ja muu sinna juurde kuuluva.

Kust aga võtta haritust, oiukat maailmanägemist? Kust see kõik peab tulema, mis talletunud põlvkondade järjepidevuses? Eks ikka isalt-emalt. Vanaisalt, kelle jutud elusündmustest kajastavad ajaloo suuri hetki väikese inimese pilgu läbi. Pole aga ajaloo-sündmuste suurusegi äratundmine teab mis lihtne asi, mis siis rääkida uue äratundmisest igapäevarutiinis. Ajalugu tehakse aeglaselt, inimelu on aga lühike. Kui olin veel poisi-ohu, juhtus mul olema võimalus kõnetada üht 1917. aasta Petrogradi soldatit. Mu päri-

misele «Kuidas revolutsioon kah lähenes?» vastas ta lihtsa inimese rahuga: «Äh, minu väikese mäta pealt vaadates saand suurt aru midagi, aga seda'nd küll, et isegi kroonus läks toidumoonaga viletsaks ja uulitsale minnes oli mõistlikum ikka vint ühes võtta. Oli enne seda pööramist mäsu ja pärast mäsu. . . Oli kuda oli, aga vilja külitasse ikka kevadi ja lõigatasse sügisi.» See viimane jäi kuidagi eriti hinge, nii et julgen tänagi arvata: iga sotsiaalne muutus tuleb oma tööga kinni maksta.

Jah, aga lihtsa inimese elutarkuse kõrval on harituse võti neiltki inimestelt õppimises, kes palju lugenud, ilmas ringi rännanud, nii nagu ka mõõduvõtmises heast raamatust, näidendist, filmist, kodukandi pasunakoorigilt, koolilt, õpetajalt. . . Ja lõpuks jääb ikka oma pea.

NON OMNIS MORIAR

JAAN UNT

Teoks ausamba ma teind: vask pole jäädavam, võimukas püramid kõrgem ja valdavam ning ei rüüstaja vihm, taltsutamatu tuul küll või lõhkuda tööd, mis püsi arvutuiks aastaks saanud on kesk aegade tormamist.

Nii algab Ain Kaalepi tõlkes vanarooma poeedi Quintus Flaccus Horatiuse (65—8 e.m.a) luuletus, millega too lõpetas 23. a e.m.a valminud oodikogumiku. Järgmist värssi alustas Horatius sõnadega *Non omnis moriar* — «Ei kao täiesti ma», ning jätkas: *suurt osa võtta must ei saa matusepäev — järglaste austuses värskeks jään, seni kui näeb Kapitoolium pontifeksi, kes käib vaikiva neitsiga: . . .*

Horatius eksis, sidudes oma kuulsuse Rooma riigi püsimisega: ülempreester ei sammu enam koos vestaneitsiga Kapitooliumile Rooma heaolu eest palvetama, impeeriumid on mõõduvad, surelikud nagu inimesedki. Peamises aga oli Horatiusel õigus: ta pole täiesti surnud, tema vaimne «osa» — ta loomingu — püsib ning tema nime teavad needki, kes tema luulet kunagi lugenud pole.

Ka Horatiuse emakeel, ladina keel, pole täiesti surnud, ehkki seda nagu vanakreeka keeltki «surnud keeleks» nimetatakse. Ning kui neid «surnud keeli» ajuti ja kohati ongi üritatud humanitaarteaduse ääremaille tõrjuda, siis on sellised katsed aja jooksul märka-

matult viinud ohtlikku olukorda kogu haridustaseme. Selline katse oli ka mõõdunud sajandi saksa filosoofi Eugen Dühringi kasvatusprogramm, mida teravalt ründas Friedrich Engels: «Pealekasvavaid tulevikukodanikke ei hakata filoloogiga eriti vaevama. «Surnud keeled langevad täiesti ära . . . elavad võõrkeeled aga . . . jäävad millekski kõrvaliseks.» Ainult seal, kus läbikäimine rahvaste vahel väljendub rahvahulkade eneste liikumises, tuleb võõrkeeled teha vajaduse kohaselt kergesti kättesaadavaks kõigile . . . Tänapäeva inimese rahvuslik piiratus on härra Dühringile veel ikkagi liiga kosmopoliitiline. Ta tahab kaotada ka need kaks hooba, mis tänapäeva maailmas pakuvad vähemalt teatavat võimalust piiratud rahvuslikust seisukohast kõrgemale tõusta: vanade keelte tundmise, mis avab vähemalt kõigist rahvustest klassikalise haridusega inimestele ühise avarama silmapiiri, ja uute keelte tundmise, millede abil inimesed erinevatest rahvustest suudavad üksteisest aru saada ning tutvuda sellega, mis toimub väljaspool nende endi maa piire.»

Horatius oli luuletaja ning pidas poeesiat ainsaks vahendiks, mis aitab surmast võitu saada. Ent tema sõnad *Non omnis moriar* pole õigustatud mitte üksnes tema, ka mitte üksnes antiikkirjanduse, vaid üldse kogu antiikkultuuri suhtes. Ladina sõna *antiquus* tähendus on «muistne, vana» ning termin «antiik» hõlmab vanakreeka ja vana-

rooma ajalugu ning kultuuri. See ei tähenda, et tegemist on kõige muistsemaga: olid ju ka sumerid ja babüloomlased, vanad egiptlased, hetid ja hurriilased, foiniiklased; samuti pole ei halvemad ega paremad, ei kõrgemad ega madalamad ka hiina, india, juudi ja iraani vanad kultuurid — kõik omamoodi huvitavad, kõik omapärased ning meile midagi surematut pärandanud. Antiikkultuuril aga on teiste seas eriline koht, sest see sai alguseks ja aluseks mitmete mõtlemiss- ja mõtestamisviisidele ning -meetoditele, mis — ühed silmanähtavamalt, teised varjatumalt — on püsinud läbi Euroopa kultuuride ning püsivad tänapäevalgi mitte üksnes Euroopas, vaid on domineerinud kogu maailmas.

Siiski võib tekkida küsimus: mis on meil Hecubast või meist Hecubal? (Vt «Hamlet», 2. vaatus, 2. stseen.) Ajaloolaste ja keeleteadlaste oletuste järgi võisid meie kauged esivanemad läänemeresoomlased olla siin, Läänemere rannikul juba kolmanda aastatuhande lõpul e.m.a, kreeklaste esivanemad aga jõudsid Balkani poolsaarele kõige varem teise aastatuhande alguseks e.m.a. Tõsi, meie keeles on sõnu, mis on suguluses kreeka või ladina keele peaaegu sama või lähedase tähendusega sõnadega. Mõned näited. Meie «nimi» pärineb lõppkokkuvõttes sealtamast, kust kreeka *onoma* ja ladina *nomen*, «sada» seostub sõnadega *hekaton* ja *centum*, ent soomeugrilased ei laenanud neid ei kreeka ega ladina, vaid tohhaari ja indoiraani või vanairaani keeltest. Meie «taevas» on küll kauges suguluses kreeka Zeusi ja ladina Jupiteri ning *deus*'iga 'jumal', kuid osutub hoopiski hilisemaks laenuks balti keeltest. Sõna «koda» võib olla suguluses kreeka sõnaga *kotyle* 'koobas', ent pärineb ta sel juhul hüpoteetilisest nostraatilisest ('meielisest', ühisest) algkeelest, mis olla kaugeks alglatteks hilisematele altai, uurali, draviidi, indoeuroopa, kartveli, semi-hami, soome-ugri ning samojeedi keeltele. Niisiis, hoolimata oma kaugest ja kaudsest ühtsusest, ei võlgne minevikus ei kreeklased ega roomlased meile midagi, nagu ka mitte meie neile, kui mitte jätta väga kahtlane kümnendik tõenäosust muistse kreeka meresõitja Pythease külskäigule meie juurde (vt Lennart Mere «Höbevalgem»). Kas pole siis meile esmatähtis tunda meie endi ajalugu, meie folkloori, meie keele- ja kirjanduslugu, meie endi kultuuritraditsioone?

Kindlasti on. Kuid sellest ei piisa — ei ela me ju mitte üksnes iseendi minevikus ega iseendis, vaid ka üha muutuv ja teisenevas maailmas, teiste seas, kes on küll millegi poolest samasugused kui meie, ent alati ka väga paljus erinevad. Kapseldumine on võimatu ning sama rumal ja ohtlik, kui näiteks osata üksnes liitmist, teadmata midagi lahutamisi-

sest. Ses suhtes ei puutu asjasse ka sedalaadi vastuväited, nagu suudaks me maailmateaduse midagi anda vaid nn rahvusteaduste valdas, nagu oleksid kulutused muule meie mastaape arvestades lubamatu luksuse jne. Kultuuri rikkust ja taset ei mõõda tippsaavutused ega otsest praktilist tulu andnud rublad, vaid isemine mitmekesisus ja vabadus, võimaluste rikkus ja sallivus, huvi, töökus ja haritus kõige erinevatel aladel. Meie humanitaarias on peamiselt meie endiga seotud teadmislad, kuid samal ajal — ja mitte alles pärast seda — peaks olema ka meie sumeroloog, semitoloog, egiptoloog, orientalist, hellenist, latinist, hispanist jne kõigi tänapäevaga tegelevate humanitaarteadusteni välja. Huvilisi, vähe sellest, tõeliselt entusiastegi oleks, kui vaid õpetamis- ja olemasoluvõimalusi tagada, sest kõik need alad on liiga köitvad selleks, et meilgi nende tõsisid harrastajaid ei võiks leida.

Kuid peab siis meie üldse oluline olema ammumöödunud minevik? Kas pole meil küllalt muret oleviku ja tuleviku pärast? Kas pole kõik muu ainult kõdunenud ja mittevajalik rämps? Mõelgem veidi, ja me mõistame, et nii arvates oleme tegelikult langetanud otsuse ka iseendi kohta. Mis on meie kultuur, meie tsivilisatsioon aastatuhande pärast? Ometi näib kõik praegune olevat meie jaoks ainus tõeline, ainus väärt reaalsus. Ent seda ainsaks õigeks ja võimalikuks mõelda ongi kõige rängem eksitus — me tarduksime oma praegustesse arvamustesse — eelarvamustesse — ning vaesestaksime juba ette tulevikku, kuigi räägime, et teeme kõike tuleviku heaks. Unustaksime peaaegu triviaalsustena tunduvad tõdemused, et mida paremini tunneme oma minevikku, õigemini — mitmesuguseid, erinevaid minevikke ning oma seoseid nendega —, seda paremini näeme iseendid, oma võimeid ja võimalusi praegu ning tulevikus, tunneme täpsemini, mida ja miks peaksime vältima või taotlema, suudame paremini näha ning mõista erinevaid olemisviise ja teid tulevikuinimese poole.

On see moraalilugemine? Ei arva. Esimene ja täiesti normaalne küsimus on ikka: milleks meile seda vaja on? Kõige mugavam oleks teha nägu, nagu seda küsimust poleks, sest vastata sellele on raske, konkreetset peaaegu võimatu. Vastata aga võib ka vastuküsimusega: mida on üldse vaja? Kuulata ja lugeda seda, mille seedimine ajupingutust ei nõua, nautida üha ühtesid ja samu asju, õppida võimalikult väikese vaevaga ära võimalikult tulus amet — ja kõik? Milleks? Pisike ja tardanud oleks selline maailm ning varem või hiljem väljapääsmatult igav ja hukutav. Sest me saame end ümbritsevast reaalsusest just nii palju, kui palju ise suudame sellesse panna. Mida algelisem on meie

isiksus, meie mõistus, seda vaesem on meie reaalsus, seda vaesemad on meie kogemused sellest. Kujutlegem endid, oma võimeid ja teadmisi ringjoones, mille raadius suureneb sedavõrd, mida võimelisemad oleme vaimseks pingutuseks, loominguks ja muutmiseks, mida rohkem me teame. Ring kasvab, ringjoon pikeneb, meie reaalsus üha muutub nagu meiegi, kes me seda kujundame; uuenevad meie kogemused ja naudingud. Ühtaegu aga on see ringjoon ka meie teadmatuse piirjoon ning me anname endale üha enam aru, kui palju on seda, mida me veel ei tea, mõistes seeläbi paremini ka seda, mida juba teame. Muidugi valime tavaliselt ühe meid kõige enam paeluva lõigu, ringjoon n-õ sopistub välja, kuid olgu see siis kõrgem matemaatika või vanad keeled, bioloogia või ajalugu, mõistlik oleks mitte unustada ka tervikut. Muutkem mõttes see ringjoon keraks ning mõelgem veel teistegi mõõtmete võimalusele.

On see parim mudel? Miks mitte hoopiski harmooniline, tasakaalus, püsiv ja muutumatu suletud maailm? Ei tea. Võib-olla oleks see parem. Kuid me oleme läinud teist teed ning esialgu pole me veel jõudnud selleni, et suudaksime oma teed lõpuni mõista või seda radikaalselt muuta. Sellise tee aga määrasid paljuski vanad kreeklased tänu kultuuripöördele, mis toimus nende maailmas 8.—6. saj e.m.a. Seepärast, nagu eespool öeldud, kuulubki antiikkultuurile mõnevõrra eriline koht teiste muistsete kultuuride seas, millest igauks kujundas oma reaalsuse, teistsuguse kui meie oma, ning kirjeldas seda vastavalt teisiti, teistsugustes keeltes. Siit ka mõistmiskeskused.

Tulgem tagasi Horatiuse luuletuse juurde. See jätkub nii:

...räägitakse, et sealt, kus rümbab Aufidus ning maahõimused on endale allutand veekehv Daunus, ma kord kerkisin väikesest võimsaks, kel esimest korda Aioolia laul Itaalias sai viisi. Sa teenitud uhkust loe oma jaoks, Melpomene, ja mul Delfi loorberil pead pärjata lahkel käel.

Loeme seda veel kord algusest peale ja me näeme, et selgitust vajaksid vähemasti sõnad Kapitoorium, pontifeks, vaikiv neitsi, Aufidus, Daunus, Aioolia laul, Melpomene, Delfi loorberid. Seletused leiab lugeja «Rooma kirjanduse antoloogiast» (Tallinn, 1971). Kuid ega seegi palju ei aita — miks ikkagi peetakse Horatiust geniaalseks poeediks? Lugegem nimetatud antoloogiast teisigi Horatiuse luuletusi ning vaadake, kuidas kirjeldab kogenematu lugeja võimalikke muljeid antiikkirjanduse suurepärase tundja Mihhail Gasparov: «Ebavõrdsed read ilma riimita,

muutuva ning raskesti tabatava rütmiga. Pikkad fraasid, mis ulatuvad ühest reast teise, algavad teisejärguliste sõnadega ning üksnes aegamisi ja vaevaga jõuavad aluse ja öeldiseni. Veider sõnade paigutus, nende loomulik järjekord on otsekui meelega segi aetud. Suur hulk isiku- ja kohanimesisid, mis on küll kõlavad, ent raskesti mõistetavad ning, mis peamine, nähtavasti üldse mitte teemaga kokkusobivad. Mõtte veider liikumine, kusjuures poeet luuletuste lõpule lähenedes justkui unustab selle, mis oli alguses, ning räägib hoopis muust. Kui aga lugejal läbi kõigi nende takistuste õnnestub tabada ühe või teise luuletuse põhiideed, siis osutub see idee pettumist valmistavalt banaalseks: «Naudi elu ning ära püüa mõistatada tulevikku», «Hingerahu on rikkusest kallim» jne.» Ka Horatiuse elulugu ei paku palju rõõmustavat — andmed sellest kujundavad «sugugi mitte paeluva pildi poeedist-renegaadist ja lipitsejast keisri ees». Niisiis tuleb selleks, et Horatiuse loomingut nautida, kõigepealt tutvuda tema täiusliku poeetilise tehnikaga võttega ning M. Gasparov alustabki oma eessõnas Horatiuse teoste (Moskva, 1970) meetrikast, stiilist, kujundite süsteemist, kompositsioonist, asudes alles seejärel teemasid, ideid ja lõpuks kogu eposhi vaatlema.

Tsiteeritud luuletus pole kõige raskemate killast. M. Gasparovi esitatud pilti silmas pidades aga võiks näida, et tervikuna tuleks sellise luule kohta öelda: «hermeetiline». See sõna levib üha enam meie tänapäevases kirjanduselusel, kasutatuna teoste kohta, mis hindaja jaoks pole kooskõlas selle tavalisega, millega ollakse harjunud, vaid on teistsugused, liiga uudsed, novaatorlikud, nii et nende mõistmine nõuab avaramat pilku, suuremat lugemust ja vaimset pingutust, avatust ja muutumist, et osata ka ise asju teistmoodi näha. Ent jätkem see sõna esialgu selliste hindajate endi iseloomustamiseks ning hoolikem rohkem hoopis teisest Hermesega seotud sõnast, «hermeneutikast», mis osutab tekstide tõlgendamisele, tahtele ja püüdele neid mõista. Oli ju Hermes jumalate käskjal ja nende tahte seletaja inimestele. Tänapäevalgi juhtub sageli, et kaks inimest ütlevad küll üht ja sedasama, tähendab see aga kummalgi juhul üsnagi erinevaid asju. Veel raskem on mõistmine siis, kui ütlevad pärinevad erinevatest aegadest ja oludest või koguni erinevatest kultuuridest. Ikka ja jälle peame tõlgendama ja tõlkima ning iga ajastu teeb seda erinevalt, lisades tõlgendusse nii eelnenud aegade kogemusi kui ka omaenda nägemisi. Niisiis nõuab mõistmine peale hea tahte veel alati ka pingutust, uurimist, visa tööd. Ning võrreldes tundmatut tuntuga tuleb õppida nägema sedagi, kuidas näiliselt erineva taga peitub tihti peale üks ja seesama, näili-

selt sarnased asjad osutuvad aga sageli sügavalt erinevaks.

Lõpetagem seekord pilguga Horatiuse luuletusele. Üks on selles ilmselge: luuletaja tunneb meie tagasihoidlikkuse jaoks võib-olla liigagi piiratud uhkust selle üle, et on teinud

midagi uut, toonud esimesena ladinakeelsesse luulesse kreeka värsimöödud. Selline tugev individuaalne loominguine alge, uuenduse taotlus, polnud antiikkirjanduses omane mitte üksnes Horatiusele ning meil on põhjust rääkida sellest edaspidigi.

KEELEST KEELDE

PIIRIDETA SÕNA JÜRI TALVET

Sõna olemisruum keel loob sõnale piirid, aga sügavamad inimsõnad püüdleavad aina üle piiride, et olla kuulnud kõigi poolt. Kui selline läkitus ka sajandi või mitme võrra viibib, jõuaks ta lõpuks ikka pärale. Mõnikord üks ajastu tõlgib teist, aga ei kuule teda; kuulab hoopis järgmine. Keskaeg tõlkis antiiki, antiigi helenduse suurust aga hakkas nägema alles renessanss. Cervantese «Don Quijotest» tehti üksi XVIII sajandi Inglismaal vähemalt 5 erinevat tõlget ja teos ilmus enam kui 30 eri väljaandes. Ometi ei ole tõendeid selle kohta, et valgustussajand oleks Cervantese romaanis näinud midagi oluliselt enamat lõbustavat närimängust. Ligi poolteist sajandit «uinus» Shakespeare, kuni romantikud ta koos Cervantese ja Calderóniga taas elule ja maailmale avastasid. XVII sajandi Euroopa suurimad lüürikud Donne, Quevedo ja Góngora pidid ootama veel kauem: alles XX sajandi alguspoolne avangardismilaine ja seejärgne eksistentsiaalne kliima löid vajaliku tingimuse nende omaksvõtuks universaalsel Parnassil. Tihti ei piisa kirjanduse rahvusvahelise dünaamika ja retseptiooni seletamiseks ainuüksi kultuurilistest teguritest, vaid sekkub otseselt sotsiaalne, ajalooline ja ideoloogiline kontekst. Victor Hugo konservatiivne esikromaan «Bug Jargal» võis ilmuda restauratsiooniaegsel Prantsusmaal, kuid see, mis oli konservatiivne seal, tundus peaaegu revolutsioonilisena tollasel Venemaal, kus tsensor Hugo teose venekeelse tõlke avaldamise keelustas. Leiaks küllalt näiteid sellest, kuidas suurriikide imperialistlik ja šovinistlik poliitika on tinginud tõrkeid nende kultuuri — ja mitte sugugi ainult nende massikultuuri — vastuvõtmisel väikerahvaste seas. Riikide omavahelise poliitilise võõrandumise järelemeid on tavaliselt ka nende kultuurivahetuse seiskumine. Poliitilised piirsituatsioonid võivad paremini kui miski muu toimida indikaatoreina kirjanduse põhiolemuse

määratluses: kui Tšiili fašistid põletasid Franz Kafka teoseid (tõlkeid muidugi), siis tundub kohatu ja koguni häbiväärse anakronismina arutada, kas Kafka teosed ikka olid realistlikud või ei. Kui Voltaire'i «Filosoofilised jutustused» ja Goethe näidendid oleksid meil tõlkes ilmunud 1950-ndatel aastatel, võinuksid nad eest leida vaimustatud lugejaskonna; 1970—1980-ndate vaimses olus peavad nad tõenäoliselt veel mõnekski ajaks raamatupoe riulitele jääma — aja närv on teine, ei soosi klassitsistlikku joont. Mis ei tähenda, nagu ei võiks huvi nende vastu mõnel teisel, suurejoonelisema tõusu või stabiilsuse ajastul taas tärgeta.

Ükski rahvuskultuur ega -kirjandus ei saa edeneda väljaspool maailma ja selle mõjusid. Eesti rahvalaulus võib täheldada ühiskooni teiste muistsete rahvaste eepilise värssloomega. Eesti rahvusluule areng pole mõeldav saksa ja vene luuleta, nende arvukate tõugeteta, mis nii meie luule meetrikasse kui ka sisutonaalsusesse on tulnud saksa ja vene romantismist ja sümbolismist. Mõjusid on igasuguseid, mõni võib olla koguni tasan-dav või ahendav, kuid pole midagi kahjulikumamat kui teadlik endasulgumine mis tahes mõjudele.

Sõna ületab rahvuspiire tõlgete abil. Ajaloos on olnud hetki, kus tõlgitud sõna tekitab terve plahvatuse, revolutsiooni kultuuris ja rahvusteadvuses — nagu olid hiliskesk-aegsed ja esimesed uusaegsed piibli tõlked ladina või kreeka keelest kujunevatesse rahvuskeeltesse. Meie ajal võiks mõni piibli uustõlge äratada küll intelligentset huvi, kuid iseette pööranguliseks kultuurifaktiks see ei saaks, sest ühiskonna kui terviku teadvus on juba mitmeid sajandeid olnud allutatud teistele, maisematele teguritele. Kuigi Eesti ühiskond on väike ja tema kultuur on ilmselt hõlpsamini mingis ühes suunas juhitud kui suurtel rahvastel, ei kujuta õieti ette, et praegusel arenguastmel mõni muukirjanduse üksikteos või -nähtus meie teadvust sel määral suudaks raputada, et hakkaksime kõik

edasi elama uues mõtmes. Pealegi kaldume olema skeptilised ja konservatiivsed; meile meeldib rohkem lugeda seda, mida meie oma kirjanikud, millised ka poleks nende puudused, räägivad oma eesti asjadest, kui otsida muukirjanduslikest teostest universaalseid allusioone ja alltekste, mis võiksid kuidagi kaude puudutada ka meie endi olemist ja olu.

Tõlke kõrval, mis ilmub meie ette omakeelse trükitud tekstina, on veel teine, varjatud tõlketasand, mille mõjusid ei saa päriselt alahinnata. Ma mõtlen seda, kui muude rahvaste kirjandust loetakse algupärandis või mõnes võõrkeeles. Ka see on tõlkimine, küll mitte nii täielik ja üksikasjalik, kui see oleks kirjalikus (kirjanduslikus) vormis, ent siin-sesse kultuuri ja teadvusesse küünib virgutus sellestki. Eestikeelses tõlkes ei olnud veel Edgar Lee Mastersit, kui Mats Traat oli juba kirjutanud oma «Harala elulood». Eesti keeles pole veel praegugi Thomas Manni Goetheromaani «Lotte Weimaris», kuid on ammugi sellega analoogilised Jaan Krossi ajalooromaanide monoloogid, mis rohkem kui traditsiooniline kõrvalkirjeldus lubavad juurdepääsu mõõdaniku suurvaimude intiimolemusele. Võiks tuua muidki taolisi näiteid. Kõik need on ülimalt rikastavad mõjud, neid võiks olla senisest palju rohkem. Nad ei alaväärista ega pisenda algupärast loomingut kunagi, kui see looming on aus, st algab läbitunnetatud (läbikannatatud) tõelusest. Kõik Euroopa renessansi suured luuletajad olid midagi õppinud Petrarcalt — mis aga ei kaota nende loomes ärasegamatuid individuaalsusi.

Tõlkeetose mõju plahvatuslikkus kahaneb tänapäeval veel sealäbi, et eelteave mõnestki tõlkmasta algupärandist kandub vastavasse kultuuritsooni sageli teiste ja kolmandate tõlkeetoste vahendusel. Meil pole küll Joyce'i «Ulysses», aga tema sisemonoloog ja muud vormiekspereimendid ei ole meil ka jäänud suisa tundmatuks, sest neid on edukalt tutvustanud teised, Joyce'ilt «õppetunde võtnud» hilisemad kirjanikud nagu Faulkner või Fuentes ja neid on seejärel omakorda kasutanud paljud eesti kirjanikud.

Ent miski ei ole nii tähtis kui tõlge kirjaliku (kirjandusliku) tekstina. Sellisena setib ta ühiskonna kõige laiemate kihtide ja eri ajastute teadvuses. Calderóni näidendit «Elu on unenägu» on eesti teatris 1920-ndail aastail mängitud, võib-olla mõnedki meist on teost võõrkeeles lugenud, aga kuna tõlke kirjanduslik tekst seni puudub, võime julgesti öelda, et Calderóni me sama hästi kui ei tunne, ja ei aita kuigi palju seegi, et Gustav Suits tema mõjudel ühe oma luulekogu pealkirjastas. Seevastu Shakespeare, iga hetk oma keeles kirjandusena kättesaadav, hõivab meil koha, nagu see maailmakirjanduse klassikule

sobiv ongi, «võõra» ja «oma» piiril. Tema kujundüsteemist on midagi meie kirjanduses sügavamalt omaks võetud, Paul-Eerik Rummo «Hamleti laulud» ei ole kirjutatud tühjale kohale.

Shakespeare'i ja Calderóni retseptisiooni äärmuslik kontrast — esimene tõlgitud kogutud teostena, teine ei ühegi teosena — võiks olla tabav sümbol meie kui väikerahva tõlke-tegevuse üldisest ebaühtlusest. Selle põhjused, tõsised lüngad nii kultuuri- kui ka haridus-orientatsioonis, olid põhjalikumalt kõne all hiljutisel eesti kirjanike kongressil. Ma ei tahaks vastavaid näiteid laiendada ja puuduste loetelu lisada, neid leiab ohttrasti igal sammul. Sooviksinn vaid, et märguannet ei kuuleks mitte ainult meie kultuuri- ja haridusjuhid, vaid ka noored ise: väga palju on teha, väga palju a a b teha!

Mõelgem nüüd edasi, kes teevad ja kuidas teevad. Kirjandusloos pole harvad näited sellest, kuidas suured kirjanikud tõlkisid suuri kirjanikke: Shelley ja Camus Calderóni, Coleridge Schillerit, Longfellow Dantet, Borges Faulknerit, Cortázar Yourcenari, Tuglas Kivi. Jne. On peaaegu üldomaks võetud reegel, et luulet tõlgivad luuletajad või vähemalt literaadid, kelles varjub poeesia vaim. Seniajani kaheldakse, kas luule ülekandmist ühest keelest teise ülepea saab nimetada tõlkimiseks. Võib-olla oleks täpsem selle kohta öelda järeleluuletamine või -aimamine. Mõnel juhul on luuletõlkijad vahendatud teost käsitanud koguni osana omaenda luuleloomingust (vt Tuomas Anhava Kavafise-tõlkeid ja omakorda Paul-Eerik Rummo Anhava-tõlkeid; et Anhava kaudu Kavafistki oma luule hiljutisse valikkogusse arvata, seda Paul-Eerik Rummo siiski ei ole riskinud teha). Kui kõik luuletajad ka ei tõlgi luulet, on vähemalt suur jagu luuletõlkijaid ise samuti kas suurema või väiksema resonantsiga luuletanud (või kirjutanud). Tunnustatud eesti luuletajad on August Sang, Johannes Semper ja Ain Kaalep — kolm meie teene-kaimat luuletõlkijat. Tundub vaid loomulik, et meie nimekas eeposetõlkija August Annist kirjutas eepilist luulet ka ise ja et Harald Rajamets, keda mitteluletava luuletõlkijana kaua käsitati kui haruldust, on esinenud vaimukate pühendusvärsisidena ajakirjanduses. Meie teine eeposetõlkija Rein Sepp on viljelnud ulmežanri, samasse kaldub ka kolmanda eeposetõlkija Boris Kaburi algupärane looming. Ent muidugi kohtab tähelepanuväärseid erandeid nagu Ants Oras, kes kõrvuti Sangaga tõlkis Goethe «Fausti», Heine «Saksamaa» ja palju muud, kuid samas asendas oma loominguga luuleosa (mille olemasolust andmeid ei ole) hoopis teistsuguse loomuga — kirjanduslike uurimustega. Sellel meie kirjan-

duse hoogsal assimilatsioon- ja kujunemis- perioodil oli neid uurimusi hädasti vaja, sest tunti vahest rohkemgi puudust kui luulest, sest peale poeesia on igale arenenud rahvale tarvis ka poeetikat.

Väikestel rahvastel on suurtega võrreldes nii pahemusi kui ka eelseid. Me ei suuda oma töid hulgemate inimeste peale ära jootada, nad edenevad aeglasemalt — see on pahemus; aga teiselt poolt sunnib meie vähe- sus meid rohkem pingutama ja oma tegevus- välja aina kui avaramat tervikut silmas pida- ma. Meie tõlkijad pole sageli — ja õnneks — mitte ainult tõlkijad, vaid ka tõlketeoste kommenteerijad, ees- ja järelesõnastajad, koguni kirjanduse uurijad. See aga on tõlki- mise juures enam kui tähtis: tõlkija ei tohiks olla lihtsalt keeleinimene, kes võõrkeelt mõ- nevõrra tundes teose oma keelde ümber pa- neb, vaid kultuuriinimene, kes ilmutab algu- pärase teose ajalooliste ja kultuuriliste kon- tekstide vastu lähemat huvi. Siis eksib ta vä- hem ka tõlkides. Tema keele- ja kultuurihuvi ei peaks sealjuures piirduma «võõra» alaga, vaid tingimata tuleb tal tunda hästi ja väga hästi oma kultuuri ja keelt. See on ideaal, mida meist enamik ei pruugi olla saavutanud, aga mille poole vähemalt püütelgem. Eeskujusid jätkub: August Annist, Ants Oras, Aleksan- der Aspel, Johannes Semper, Ain Kaalep, Georg Meri, Enn Soosaar, Jaak Rähesoo, Henno Rajandi, Ott Ojamaa ja veel mõnedki teised.

Eelnevaga külgneb tihedasti küsimus, mis on tähtsam, kas teooria või praktika. Mõned tõlkijad ei pea teooriast midagi või, täpsemini, peavad seda niisama udutamiseks. See ar- vamus ei ole kuigi õige: teoreetikud, või ütleme lihtsamalt, tõlketegevuse uurijad saavad teha väga olulisi järeldusi tõlkimise praktika üldis- te tendentside ja seaduspärasuste kohta. Nen- de järeldustega kursisolek kuulub otseselt selle hädavajaliku pagasi hulka, mida me nimetaksime tõlkija kultuuriteadvuseks. Nagu ikka, ei tarvitse teoreetikute vaadetes olla alati üksmeelt, võib ette tulla vaidlusküsi- musi ja vahel ehk ka viltulaskmisi, kuid vaidlusväliseks jäägu tõik, et tõlke ja tõlke- protsessi uurimine on ammugi saanud kirjan- dusteaduse iseseisvaks haruks. Maailmas, ka NSVLs, ilmub vastavasisulisi käsitlusi roh- kesti kas kogumikes, eriajakirjades või muu kirjandusteadusliku materjali hulgas. Meil Eestis on tõlkimise teoreetilise küljega teis- test rohkem tegelnud TRÜ vene kirjanduse kateedri õppejõud Peeter Torop, kuid väär- tuslikke tähelepanekuid seoses tõlkimisega jagavad mõnedeski oma kirjutistes Juri Lot- man ja Ain Kaalep. Terve rea tõlkekäsitlus- likke artikleid leiab huviline TRÜ väljaan- dest «Poeetilise teksti tüpologia, tõlke ja

retseptiooni probleeme» sarjas «Studia met- rica et poetica» (Tartu, 1985). Samas sarjas on kavatsus neid avaldada ka edaspidi.

Kui ülalpool ütlesime, et kirjanikke tõl- givad kirjanikud, ja tõime sellekohaseid näi- teid, siis ei saa antud tõdemusega siiski liiga kaugele minna. Tõlgivad küll, aga kui lähe- malt vaadata, siis ikka vaid üksikuid teoseid, mis enamasti on ka mingis sümpotaatilises vahekorras nende algupärase loomega. Roh- kemaks pole neil jõudu, sest nad tahavad ka ise kirjutada. Tõlkimise kui suure protsessi põhirusk jääb nii või teisiti nende kanda, kellele tõlkimine on peategevus ja kes vaid aeg-ajalt mõnel erandjuhul toovad sellesse vaheldust algupärase loomekattega. Kui jä- tame kõrvale luule, siis keskmise raskusega belletristliku teksti tõlkimist — jah, mõistagi, see on looming, keele loov valik ja kasutus, järjekindel vaimutöö, arvukate sõnaraama- tute, teatmeteoste ja veel igasuguse kirjan- duse konsulteerimine — ei tuleks vist pidada lausa erandlikuks tegevuseks, vähemalt mitte nii erandlikuks, nagu on algupärase romaani, näidendi või luuletuse kirjutamine. Siin ei saa loovus üle voolata, vaid seda tuleb algu- pärandi vaimus ja vormis jätkuvalt vaos hoi- da. Ei ole olemas ühtainust ideaalset tõlget — selle algteadmise hakkame tasapisi harju- ma —, kuid igal üksikul juhul peaks tõlkija ikkagi püüdma saavutada oma ideaalse tõlke. Kui vaatleme luulet, siis on küll väga soovitatav, et meie noored luuletajad (või luu- letajahingega noored) senisest rohkem võõr- keeli õpiksid ja tõlkida prooviksid, see avar- daks tingimata ka nende oma luulet. Pole võib-olla üldse tähtis, et iga tõlkekatse kohe trüki jõuab — kõik niikuinii ei jõua, eriti alguses, see on ammu teada —, aga arendab see igal juhul. Meenutan, et Erasmus tõlkis Euripidese draamasid ja Lukianost (kreeka keelest ladina keelde) vaid selleks, et kreeka- keelset teksti paremini lugema õppida ja oma ladina keele stiili täiustada. Niisamuti ei tohiks ühelegi luuletõlkijale kahjuks tulla aeg-ajalt proosagagi katsetada. Kuna luuletekst on tavaliselt väiksem ja kompaksem, võib ta kergesti luua kujutelmata, nagu saaks teda väi- kese vaevaga oma keelde tuua. Kui on tege- mist vähegi hea luulega, on asi harilikult risti vastupidine: väike tekst võib sisaldada suure hulga nüansse ja alltekste, mida suhte- liselt kasina keelekogemusega (ja siis ka veel väiksema kultuurikogemusega) ei ole kuidagi võimalik korrapealt hoomata. Proosat tõlki- des laieneb keeletaju, seal puutume kokku hõlmavamaga ajaloolise ja sotsiaalse konteks- tiga, mis luuletetkstit ei pruugi ehk otseselt avalduda, kuid selle sümboleis ja allsüüoni- des ometi peitub. Mäletan hispaania luule- taja Vicente Aleixandre soovitud ühes tema

kirjutises: luuletaja võib proosat lugedes mõndagi õppida. Seda vihjet sümboolselt tõlkevaldkonda üle kandes võiksime siinse mõlgutuse lõpetada: ärgem peljakem vaeva, et läbi tunnetada sõna ja kõiki tema ümbrusi. Kui me seda suudame, ei tunne sõna piire — ükskõik missugused need ka poleks —, vaid jõuab kõikjale kui oma koju.

KES TÕLKIS «KOLM MUSKETÄRI» VENE KEELDE?

GENNADI MURAVIN

Kord pärisin ma ühelt oma tuttavalt, nimekalt Moskva prosaistilt:

«Mida sa teed, kui töö ei laabu?»

«Loen «Kolme musketäri»,» vastas ta pikemalt mõtlemata. Ja lisas: «See aitab end häälestada.»

«Missugune väljaanne sul on?»

««Detgizi» oma, kas neljakümnendate aastate lõpu või viiekümnendate aastate alguse trükk, peast ei oska öelda.»

«Ja mitu korda sa oled selle raamatu kaanest kaaneni läbi lugenud?»

«Sada korda tuleb vist küll ära.»

«Ega sa juhuslikult ei mäleta, kes tõlkis «Kolm musketäri» vene keelde?»

Ta vaatas mulle hämmeldunult otsa, otsekui näeks mind elus esimest korda, ja ütles, kimbatusenoot hääles:

«Tõepoolset ei teal Aga kes siis tõlkis «Kolm musketäri» vene keelde?» küsis ta kahtlustades, et tahan teda alt tõmmata. Hiljem tunnistas ta, et oli oodanud mult umbes niisugust torget, et näe, teid autoreid tunnevad kõik, aga meid tõlkijaid ei tunne keegi.

Teda alt tõmmata polnud mul mõtteski, see küsimus tuli mulle pähe ootamatult; ma ei teadnud ise ka, kes tõlkis «Kolm musketäri» vene keelde, kuigi olin sedasama tõlget korduvalt lugenud.

Ma hakkasin seda pärima noortelt ja vanadelt kirjandusega nii või teisiti seotud inimestelt, kuid «Kolme musketäri» vene keelde tõlkijat või tõlkijaid ei osanud keegi nimetada. Lausa kriminaalne lugu!

Me tuleme veel selle küsimuse juurde tagasi. Alustasin ma aga niimoodi seetõttu, et siinse rubriigi veergudel tuleb juttu tõlgetest ja üldse tõlkekirjandusest ning tõlkijate töö iseärasustest.

Meist igatühe elus etendab tõlkekirjandus tähtsat osa (ma pean silmas inimesi, kelle jaoks lugemine on igapäevane tegevus). On ju mis tahes keelde tõlgitud teoseid märksa rohkem kui algupärandeid.

Üksvahe oli käibel arvamus, et keelte õppimise levimisega väheneb tõlketegvus. Kuid faktid kinnitavad, et tõlkeid on järjest

rohkem vaja ning tõlgitavate teoste hulk ja vanade, klassikalisteks muutunud tõlgete kordustrükkide arv aina kasvab. Kogemused on näidanud, et keele tundmine ulatuses, mida annab üldkooli või koguni kõrgkooli programm (kui just ei õpita põhianena seda keelt), ei võimalda vabalt lugeda, peamine aga, täpselt aru saada võõrkeelsest ilukirjandusest, sest selleks on vaja teada kõike seda, mis moodustab iga üksikteose ja kogu vastava kirjanduse f o o n i. On ju nii, et lugedes oma autorit kasutame eneselegi märkamatu oma teadmisi idioomidest, oma rahva ajaloost ja tema kommetest ning kõigest sellest, millele autor ainult viitab, mida ta ainult mõõdamattes mainib, kui tema tegelased kasutavad tsitaate rahvuskirjanduse teistest teostest või nimetavad inimesi, kes on üle kogu maa teada, kuid keda raja raja et ei pruugita tingimata tunda. Jne, jms. Seepärast tõlkija ei tõlgi üksnes iga sõna teise keelde, vaid sageli ka seletab seda, lisab delikaatselt vajalikul hulgal informatsiooni.

On ju tõlkija ka tõlgitseja. Pealegi ei saa iga sõna tõlkida sõnaraamatus antud vastetega. Kornei Tšukovski, kes oli hiilgav tõlkija ja tõlketeadlane, esitab oma raamatus «Üllas kunst» sellise näite: inglased on olemas väljend «to catch a crab» (sõna-sõnalt «vähi püüdma»), mis tähendab ebaõnnestunud liigtutust aeruga, kui aerulaba lastakse liiga sügavale vette vajuda. John Galsworthy' tuntud romaanis «Forsyte'ide saaga» on episood, kus Michael Mont, ise suures jutuhoos, viib väikese paadiga üle jõe kaunitar Fleuri. Ja äkki «püüab ta vähi». Tõlkes on see edasi antud sõna-sõnalt: «Mont püüdis väikese vähi...» Samasugusele veale osutas juba 1885. aastal F. Engels, nardes selle välja artiklis «Kuidas tõlkida Marxi». Tõsi, tookord ei olnud jutt J. Galsworthy' romaanist, vaid ühes suures saksa ajalehes avaldatud tõlkest sõudevõistlustest üle La Manche'i väina. Ja kui juba tõlkija, kes tunneb hästi nii inglise keelt ja kirjandust kui ka palju muud, mida tõlkijal on vaja teada, ei saanud idioomist aru, siis on ilmselge, et koolis või isegi kõrgkoolis õpitud inglise keelest jääb vajaka originaali kunstilise teksti süvamõistmiseks.

Kunstiline tõlge lähendab eri rahvaste kultuure ja aitab kaasa rahvuskultuuride vastastikusele rikastumisele. Tõlketegvuse arenguga on seotud üsna olulised üleeuroopalise ja ülemaailmse tähtsusega ajaloo- ja kultuurisündmused. Nii näiteks selleks, et tõlkida piibel slaavi keelde, töötas Moraavia valgustaja Kyrillos IX sajandil välja tolesama «kirillitsa», mis sai aluseks paljude slaavi rahvaste tähestikule.

Keskajal oli tõlkimisega tegelda üpris ohtlik: katoliku kirik keelas kirikuraama-

tute tõlkimise (need aga moodustasid tollal lugemise põhivara) ladina keelest rahvuskeeltesse ja seepärast, olgu siinkohal nimetatud, oli lausa võimatu pidada jumalateenistusi emakeeles. Selle vastu astus teiste seas välja ka Martin Luther, kelle 500. sünniaastapäeva Euroopas 1983. aastal laialdaselt tähistati. Martin Lutheri piiblitõlge saksa keelde ei olnud lihtsalt kirikudogmade ametialaseks kasutamiseks mõeldud tõlge, vaid piibli kirjanduslik tõlge, piibli kui legendide ja «Ülemlaulu» kontsentreeritud hingeülendavate lüüriliste tunnete tõlge. Lutherit kui literaati ja tõlkijat hindab kaasaegne teadus kõrgelt, filoloogide kinnitust mööda oli tema tõlge teetähiseks saksa keele ja mõnede euroopa kirjanduste arengus.

Vatikan pani Lutheri kirikuvande alla, aga Saksamaal puhkes 1524.—1525. aasta talupoegade sõda, millele üsna suuresti aitas kaasa Lutheri tõlkijategevus.

Küllap vist on kõige traagilisema lehekülje tõlkegevuse ajalukku kirjutanud inkvisitsioon. Prantsuse tõlkija Étienne Dolet põletati 3. augustil 1546. aastal Pariisis elusalt sellepärast, et ta ei olnud täpselt tõlkinud üht Platoni teksti ja seega seadis kahtluse alla hinge surematuse kristliku dogma.

Andestamatuid, vahel koguni traagilisi vigu tõlkimisel tuli ette mitte ainult keskajal, vaid ka hiljem, kuni meie sajandini välja,

seepärast pole küsimus, kes tõlkis romaani, jutustuse, näidendid, luuletuse, filosoofilise traktaadi või poliitilise följetoni, sugugi ülearune. Kuid enamik lugejaid ei pööra tavaliselt mingit tähelepanu tõlkija nimele, mis on ära toodud tiitellehel või raamatu ilmumisanndmetes. Sageli tsiteerivad kriitikud tõlke-teost retsenseerides üksikuid lauseid või lõike, imetlevad stiili ja autori rikast sõnavara, kuid unustavad täiesti, et tegemist on tõlkega. See-eest pannakse sageli tõlkijale patuks kõik teksti vajakajäämised, unustades taas, et süžee, tegelaste otsese kõne iseloom, detailide ja võrdluste valik ning filosoofilised arutlused ja huumorielemendid on teose autori poolt tõlkijale ette antud.

Kes siis tõlkis A. Dumas' «Kolm musketäri» vene keelde? Tõlkijate nimesid on kerge leida, heites pilgu raamatu üksikõik millisesse väljaandesse: viimase neljakümne aasta kestel on vene keeles massitiraazis ilmunud vähemalt kaksikümmend trükki. Milline on selle väga populaarse romaani tõlke saamisluugu — sellest räägime mõni järgmine kord.

Toimetuse märkus. Tekstis viidatud idioomi «vähki püüdma» sõnasõnalise tõlke võime leida ka nimetatud romaani eestindusest. (Vt J. Galsworthy, «Forsyte'ide saaga», III raamat «Välja üürida», Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1960, lk 99.)

PSÜHHOLOOGI PILK

OLLA MINA

RIMANTAS KOČIUNAS

*Mida rohkem sa hinge täidad,
seda rohkem sinna mahub.*

M. Montaigne

Elustardis on kõik võrdsed — ei õnneseeni ega pigilinde, ei vaimuhiiglast, ei roimareid. Kui erinevatena jõutakse aga finišisse... Kaugeltki kõigist ei saa Inimest. Nimelt ei saa. F. Dostojevski on öelnud: «Elu on omaette kunst, elada tähendab teha kunstiteos iseenesest.» Küsimus on, kuidas. Kuidas saada?

Vahest sa, austatud lugeja, ootad nüüd õnne- ja täiuseretsepti? Õnnetuseks seda pole ega saagi olla. Iga inimese elu on unikaalne

ning võõrast tarkusest on oma isiklikul takistusribal ponnistades vähe tulu. Ja ilmselt polegi tähtis retsept, vaid maailmas olemise viis.

*

Enesega rahuajalal püsivaks peab elu olema siht. Juba Montaigne kinnitas, et «hing, mis ei püüdle kindlat eesmärki, määrab end hävingule, — sest kes on kõikjal, on ei-kusagil». Elu pole promeneerimine sünnist surma. Elu on liikumine eesmärgi poole, ja veel enam töö selle heaks. Mis tahes isiklike taotluste kõrval peab üks eesmärk olema kõigil: püüd end viimseni avada, saavutada oma maksimum, saada võimalikult Inimeseks. Seda ei määra teatav kvaliteedimõõt. Pigem inimese suhtumine iseendasse ja maailma, elustiil, mille ta valib, tema hingesuurus ja

vaimuavarus. Inimese oskus elada asises maailmas, muutumata ametilaua või koduköögi pisijumalaks. See on ühtaegu nii Olemine kui Saamine, on igavene teelolek minases, mis tulija jõudes üha avardub.

See tee pole kergete killast. Õndsana enesega rahulolu asemel alatine tahtsund ja vaipunging. Lihtsam on leppida harjunud elunatukesega. Parem varblane peos kui kurgkatusel Lohutuseks uneled tõelisest elust kunagi tulevikus ja sead agaralt varustust teekonnaks, mida eales ei alusta. Ikka hiljem, homme, aasta, kümne aasta pärast. Pühendad elu eluks valmistumisele. Miks? Eneseks saada pole iial liiga vara. Tuleb avada uks ja hakata astuma. Ja valida vääriline siht.

Vaevalt tasub eesmärgiks seada absoluutset täiuslikkust. Alatasa oma piiratusele komistavat absoluudi-ihalejat tabab varem või hiljem krahh. Liitigi kus nii raske on vastu panna kiusatusele end ühtepuhku teistega võrrelda. Siin varitseb pettumus pettumuse otsa, harv üleolekurõõm on üürrike. Ikka on keegi sinust targem, keegi ilusam ja õnnelikum. Imetlusse imbub tasapisi kiivusemärki. Ja alaväärsustunde jõuetus raevus unustad lihtsa tõe: inimene ei peaks iial tahtma olla keegi teine, sest igaühel on elus oma kutsumus/missioon. Tuleb see ära tunda ja mõtetust võistlusest loobuda. Kogu hingejõud kulugu selleks, et saada omal alal Meistriks. Igas elukutses ja igas töös peitub meistriteo võimalus, kui see ei jookse kasuahnuse või võimuia salakarile. Nõnda siis — mitte täiuslikkus, vaid **m e i s t e r l i k k u s**.

Eesmärk annab elule mõtte. Nüüdisinimese levinuim hingehäda on oma elu tühjuse ja mõttetuse aimus. Suurt elutarkust ilmutavad Nietzsche sõnad: «Kel on, mille n i m e l elada, leiab alati, k u i d a s elada.» Elu mõtestama ei õpeta ükski sünnipärane instinkt. Liitigi kui sa ise ei mõista midagi tahtagi. See-eest hakkad üha suurema valmisolekuga järgima võõrast tahet, muutud elusaks näiteks inimese patoloogilisest kohanemisvõimest. Teadagi, see vabastab ju ka otsustamise, valiku ja vastutuse tülikast kohustusest.

Ju vist on igaüks näinud inimest, kes kogu oma olekuga väljendab inimväarikust häbitavat sõltuvust. Haletsusväärset olevust, kes teadmata miks tunneb end «väikese inimesena», kellele teiste arvamus on ülimalt seaduseks ja kellest ei kodus ega tööl miskit ei peeta. Kas pole kahtlaselt tuttav? Vaadake kord ennast kõrvalt. . . Alatasa vaevamas hirm, et vahest sind ei mõisteta õigesti, vahest ei meeldi sa kolleegile, ülemusele, tuttavale või tuttava tuttavale —, et keegi jätab tähelepanemata su tere-käe. . . Ja teenid usinasti heakskiitu, alandudes võõraste tujude ja omaenese auahnete ambitsioonide sulaseks. Joon-

dud varmalt võimsama, kavalama, jultunuma järele, reetes parima osa oma minast. Siiras ja loomulik olla on ju andestamatu rumalus! J.-P. Sartre: «Mispärast tunnete te end vannitoas nii vabalt? Sest et olete seal teiste silme alt ära.» Ligimeste tähelepanu eest tuleb kallilt maksta. Soov iga hinna eest respektabel olla sunnib kohanema üldise maitsega ja salgama kõike, mil väärtust vahest ainult sinu silmis. Tunnustusenaõlg on ohtlik kirg — aina sobiva maski otsimise õhinast võib märkamatu kaotada n ä o. Ning see on suurim õnnetus, mis inimest iganes tabada võib.

*

Kus on alternatiiv? Milles otsida vabastust ja teed tõelisele tarkusele? Ühetähenduslikku vastust pole. «Universaalset isikupära» ei eksisteeri, küll aga universaalsed isiksuseks olemise nõuded. Jääda alati iseendaks, müümatu oma kordumatuse eesõigust elu pisi-mugavuste eest, hõljumata illusioonides ja taganemata vastuolude ees.

Et olla sina ise, tuleb enesesse uskuda. Tugineda vaid enesele, ümbritsemata end õpetajaist, kui eeskujuväärivad nad ka poleks. Üks india mõttetark hoiatas oma õpilasi: «Te võite mind jälgida, kuid mitte järgida. Te võite mind armastada, kuid mitte jäljendada. Te võite mind mõista, aga mulle järgneda te ei tohi. Minu järel astudes muutute pimedamaks kui olete. Mis tahes usk teeb pimedaks. Mis tahes järgimine viib kõrvale enesest.» Sa oled kohustatud elama oma elu ja vastu võtma oma saatuse.

Olla sina ise tähendab olla sõltumatu. Inimene on loodud vabaks. Mida arenum isiksus, seda vähem ripub ta teiste arvamusel küljes. Sest teab, mis ta on, ega taha kellenagi näida. Sihikindlalt oma teed käijale on tunnustus kõrvaline.

Olla sina ise tähendab kõigile küsimustele vastust otsida eelkõige enesest. Suurem jagu inimesi elab, üks silm pidevalt Autoriteedil või Traditsioonil. Kontrollides pisimatki liigutust kartusest teistest erineda ja teenida veidriku kuulsust. Et keegi, hoidku taevast, ei kahtlustaks sinus teisitimõtlejat. Vaid looduseüksinduse või kodu nelja seina vahel, ühegi kohtumõistja kuulmata-nägemata, sõندانad silmitsi seista oma päris-minaga. (Vahest seetõttu paljastab ka arvatav üksiolek inimese tõelise palge selgelt kui lakmuspaber.)

Olla sina ise tähendab elada oma põhimõtete järgi, otsimata mugavaid ümbringateid. Arenev isiksus on mässuline isiksus. «See tähendab suuta taluda ebapopulaarsust. . . olla autonoomne, «otsustav Mina», astuda oma rada, olla sa ise, mitte hüpnukk. . .» kirjutab psühholoog A. Maslow.

Hirmu võõriti tõlgendatud saada asendada oma kutsumuse selge tunnetamine. «Mõistlik/arukas inimene» tähistab enamasti konformisti. (Imelik seos küll, aga argiteadvuses sügavalt juurdunud.) Tark inimene elab loomukohaselt, julgeb olla algupärane ja toimida seesmise veendumuse ajel.

Avastada endas Mina tähendab avastada enesetunnetuse tee. Kõige raskemaks osutub murda vaistlikust heaolutungist ajendatud mina-tõkkes, mis on omamoodi kaitsesoomus paljude eluprobleemide vastu. Täidad truult «ettenähtud» rolle ja väldid vastuolusid ning seega kannatusi. Ent rahulolu on viljatu, arengu igiliikuriks on konflikt.

Ennast mõista võib üksnes mõistes maailma. Eeskätt tähendab see tegelikkuse tunnistamist niisugusena, nagu ta on. Elu vastu on jaanalinnaavalus asjatu. Ei tule otsida väljapääsu tõelusest, vaid sissepääsu sinna — oskust tungida läbi koore tuumani. Elu tundmine lubab õigesti hinnata ennast ja teisi, paljastada teesklust, leida vastumürki ebaõiglusele ja kurjusele.

Olla sina ise tähendab oma unikaalsus kilbile tõsta. Tänapäev õnne, et me pole ühtviisi täiuslikud ja seega hõlpsasti vastastikku asendatavad. Omapära, isegi «ebanormaalus» on voorus. Norm ei ole püramiiditipp, pigem abstraktne punkt lõputu sirge arvatas keskkohas. Õnneks eksisteerib statistiline keskmine («normaalne») inimene üksnes sotsioloogide kujutluses, sest absoluutselt normaalne tähendaks absoluutselt isikupäratut. Masin muutub standardiseerudes täiuslikumaks, inimesega on vastupidi.

Olla sina ise tähendab olla loomulik ja spontaanne. Avatud suhtluseks, avatud kõigele uuele, tajuda iga eluhetke iverseärtusena. Kukatada eneses absoluutõdede türannia ja olla valla maailma polüfooniale. Tihti peale ei jäta spontaansusele ruumi sisutiheda elu lootuses minutipealt paika pandud päevakava. Tegelikuses saab sellest argiritiini arutu oravaratas, mis lämmatab vähimagi loovusesädeme. Petad end illusiooniga, et kõik on hästi. On korter ja suvila, auto garaažis ja defitsiitne lugemisvara riulis, ametiredelil tõused ka tasapisi... Kogu aeg

liikvel, tekib progresseerumise tunne. Ja ei pane tähelegi, et tegelikult on ainult enesekordamine, et kõik su saavutused pole muud kui läppumislehk ammuna tühjalt seisnud majas. Kuni ühel hirmsal hetkel taipad, et oled sirgeks teeks pidanud suurt ringi. Ja koos arusaamisega tuleb kibestumus — kohusetundlikult, kuid lootusetult tühjalt elatud elust.

Spontaanne elu on loominguine elu. Loovus eeldab eneseusaldust, sest üksnes enesesse uskuv inimene näeb tuntud asju värskes pilguga ja leiab ebatavalisi lahendusteid. Algupärane maailmanägemine on isiksusest lahutamatu. Kuidas oled vahel kadestanud inimest, kes ei puista kulunud fraase, vaid arutleb ootamatult põnevalt. Loominguine isiksus on tahtmatultki novaator. (Kui palju on aga suure loominguise potentsiaaliga õpetlasi, kes oma nõrkusega autoriteetsete «arvamuste» vastu on kaotanud loominguulguse ja tegelevad kogu elu ammutuntu tõestamisega. Nõnda on meil tuhandete teadlaste kohta vaid üksikud loojad.) Looming pole sugugi üksnes uus lehekülj teaduse ajaloos või surematu kunstiteos. Einsteine pole inimkonnal tarvis rohkem kui üks. Küll aga on suur defitsiit oma elu loojates, isiksust, kes kunstnikena vooliks iga hetke neile antud ajast, mõtte alatasa liikvel ja vaim virge.

Olla sina ise ei tähenda enesesesulgemist. Pagemine maailma eest rafineeritud eneseurgitsemisse on pagemine olematusse. Inimene leiab ja teostab end omasuguste seas.

Olla sina ise on tee, mis tuleb valida teadlikult ja vastutust kanda võttes. Valida tuleb elus igal sammul: öelda tõtt või pidada suu, usaldada või kavaldada, süüdi mõista või mõista püüda. Argipäeva pisivalikud pole kaugeltki süütud. Varem või hiljem viivad nad teelahkmele, kus pead tegema pöördumatu otsuse kas rahutu eneseksolemise vabaduse või enesepelguri vääriru osa kasuks. Õigesti valida üksi on vähe. Sa pead suutma nurisemata taluda selle tee kõiki konarusi, sest raskused, pettumused ja sügavad kriisidki on siin vältimatud. Maksimalism elus on nagu kõrge mäeahelik, millest ringi minna kuidagi ei saa. Ja hingevaev on tõusu hind.

KVANTITATIIVPOEETIKA VÕIMALUSED TOOMAS LIIV

(Sajandi sada sonetti. Koost. Mart Mäger.
«Eesti Raamat», Tallinn, 1986. 120 lk.)

Eesti rahvuskultuur hakkab meheikka jõudma. Juba leidub siin materjali, et sajandipikkudest lõikudest esinduspanoraame koostada. Seda tõendab ka «Sajandi sada sonetti». Eesti soneti antoloogia ilmumine on äärmiselt tervitav seetõttu, et nõnda on meil kuju võtmas vajalik traditsioon. Ilmus ju 1980 eesti haiku ülevaatevalimik «Kõik siin maailmas». Mõlemad antoloogiad koostas Mart Mäger, kirjandusteadlane ja kirjanik, kelle kompetentsus ning sihikindlus täit tunnustust väärivad ja kellelt rajatud traditsiooni jätkamistki kõigepealt lootma peab. «Sajandi sajasa sonetis» pakutav on representatiivne ja annab ootamatult ilmeka pildi mitte ainult meie soneti, vaid isegi terve eesti luule läbikäidud teest. Nostalgilise varjundiga tagasivaates paistab see tee igatahes ilusana ja paneb natukene nagu tulevikku kartma. Kas me ka edasi veel suudame nii ilusasti, nii puhtalt minna? Kas tahamegi?

Vaadeldavas sonetiantoloogias esineb 56 luuletajat. Kõige valdavam on M. Underi osa — temale kuulub kümnendik raamatust ehk tervenisti 10 pala. Viisaka vahemaaga järgnevad G. Suits, J. Sütiste ja A. Kaalep, igalt 5 sonetti. Siis tuleb 4 palaga J. Sempër. 6.—9. kohta jagavad 3 sonetiga esindatud A. Alliksaar, B. Alver, A. Ehin ja E. Enno. Niisugune on siis eesti sonetistide pingerea esiosa M. Mägra pilgu läbi nähtuna. Ega siin eriliseks vastuväitlemiseks põhjust ole. Eriti, kui silmas peame, et kunstis sellised edetabelid ju peaaegu mitte midagi ei maksa.

M. Mäger rõhutab oma asjatundlikus saatesõnas — ja seda tõendab ka pakutav valik —, et sonett on pidevalt, nüüd juba rohkem kui sajandi jooksul olnud üheks eesti luule põhiliseks olemisvormiks. Selles plaanis seisab haiku suhtelise uustulnukana loomulikult palju tagasihoidlikumal kohal. Erilist esiletõstmist ja kiitust pälvib eesti sonetile läbi aegade omane olnud uuenemisvalmidus. Piisavalt on ta nii sisus kui vormis muutunud — enamasti püüdes pääseda kaugemale «klassikalisest» rangusest, saada lihtsamaks, ketserlikumaks. Seda tendentsi võib kindlasti demokratiseerumiseks nimeta-

da. Tulemuseks on meie rahvusliku sonetikuultuuri mitmekülgus, paindlikkus, kirevus, mida julgesti võib vooruseks arvata. Aga ütleme ka ausalt ära: eesti soneti kuldne ajajärk jääb ikkagi 20. sajandi esimese poole. Kahjuks ei oska siinkohal tuua mingeid asjalikke paralleele teiste rahvaste kirjandustega. Kuigi peaks. Milliseid huvitavaid tüpoloogilisi ja kirjandussotsioloogilisi järeldusi võiks soneti tõusu- ja mõõnaegade rahvusvaheline võrdlemine anda! Praktilisemalt asjale vaadates on aga kõigepealt ilmne see, et B. Kangro põhjanev ja detailne «Eesti soneti ajalugu» (1938) vajab niisama detailset ning tänapäevani ulatuvat jäрге. See oleks suhteliselt lihtne ja samas värsiteoreetiliselt väga perspektiivikas töö.

Sonetivormi defineerimine ja teoreetilisem kirjeldamine ei kujuta endast mingit probleemi. Ent rõhutagem sellega seoses ühte tööka — soneti eriomase tunnusjoonena tõstetakse alati esile arvulisi piiranguid, teatavaid hästi konkreetseid kvantiteete. Tavaliselt nimetatakse 14 värsirida koos mõningate meetriliste ja stroofiliste piirangutega, mõnikord veelgi «klassikalised» kvantiteeti — 154 silpi. Arv, numeeriline maht on see, mis soneti olemuse määrab! Eespool sai haikut mainitud, ja mitte juhuslikult. On ju haikugi eriomaseks tunnuseks numeeriliselt fikseeritud maht (17 silpi). Seega on meil soneti ja haiku näol tegemist belletraalstruktuuridega, mille üheks olemusjooneks sõna kõige otsemas mõttes on puhas kvantiteet. Nii ühemõtteliselt numeerilisi belletraalstruktuure on vähe, tuntumatest meenub veel jaapanlaste 31-silbiline tanka, millest ju haikugi arenenud on. Kuid just need vähesed vormid pälvivad ilmekate ekstreemsusena senisest sootuks teravamalt tähelepanu.

Tuletagem siinkohal meelde, et kogu belletraalsuse piirkond, millele on tunnuslik nn meetriline *sound* (kõla) ja mida kanooniline kirjandusteooria luule ehk seotud kõne nimetusega vääristab, rajaneb täielikult kvantiteedilistel piirangutel. Võtkem näiteks stroofika (belletraalteksti salmiline liigendatus) — see ei ole ju mitte midagi muud kui otsene numeerika! Proosa ehk sidumata kõne puhul on numeeriline printsip loomulikult hajutatum oma ilmingutes, nende kindlakstegemine nõuab siin tihtilugu tohutut mehaanilist tööd. Ent proosaski on numeerika raudsel toimimas.

Astugem nüüd aga järgmine samm ja küsigem: mil määral ja kuidas ikkagi on numee-

riline printsiip võimeline sõnajada estetiseerima? Vastust ei ole lihtne leida, sest oleme sisenemas kvantitatiivpoetika hämarasse kuningriiki. Kui palju me siis ikka teame kvantiteetide psühholoogilistest mõjumehhanismidest? Kvantitatiivpsühholoogia edusammud ei ole ka just jalustrabavad. Teame küll, et näiteks filmi vaatamisel on teatav ajaline piir — isikuti mõnevõrra erinev —, mille ületamisel kõige sädelevamgi teostuslik efekt oma sära kaotama hakkab. Teame, et ka kõige põrutavam filmiseikluste jada pikapeale igavaks muutub. Aga kus just ja miks? Millistel asjaoludel? Mitmendal seiklusel? Mitmendal minutil? On küllalt meistreid, kes näiteks igavus-efektidele toetudes on suuri võite saavutanud. Kuid võrratult rohkem on igavuse abil läbikukkunud. Kas või selleski osas ootaks kvantitatiivpoetikalt detailsemaid teoretiseeringuid. Loomulikult ei ole see lihtne. Kvantitatiivpoetika värava ees ootab hammustamisvalmilt näiteks nende kirjandusteoreetikute ühisrinne, kes romaani defineerides selle žanri teoste pikkuse, suure mahu sootuks mainimata jätavad. Nad ignoreerivad kvantitatiivpoetika põhitõde, et igasuguse belletraalsuse puhul tingib numeeriline aspekt (alates silpide, sõnade või lausete arvust ja lõpetades peatükkide ning teiste analoogiliste suursegmentide arvuga) paratamatult teatavaid esteetiliselt mõjuvaid kvaliteete.

Ameerika kirjanik E. A. Poe rõhutas seda seost juba 1846 essees «A Philosophy of Composition» («Loomingu filosoofia», eesti k 1931). Ta väitis, et kõige efektsem on teos, mille võib läbi lugeda «ühe istumisega». Selle mõju aluseks pidas E. A. Poe efekti totaalsust ehk ühtlust, mis pikemates teostes puuduvad. Ta arvas isegi, et pala lühidus peab olema proportsionaalne kavetatud esteetilise mõju intensiivsusega — kusjuures eksisteerib ka mingi mahuline piir, millest allpool, on üldse võimatu esteetiliselt mõju saavutada. E. A. Poe jättis selle minimaal pikkuse küll lähemalt määratlemata, kuid haikukogemus sunnib oletama, et 17-silbilise mahu juures on igati arvestatav esteetiline toime veel täiesti võimalik. «Sajandi sada sonetti» pakub aga hulgaliselt näiteid, kuidas sonetinumeerikast lähtudes saab luua ülimalt mõjuvaid belletraaltekste. E. A. Poe intrigeerivad oletused nõuavad korralikku kontrolli kõigepealt just haiku-, tanka- ja sonetinäidete varal. Ilmne muidugi on, et numeeriline printsiip mängib lühemate tekstide struktureerimisel sootuks teistsugust rolli kui pikemate puhul. Soneti numeerika otsustav erinevus romaani omast on ju otse käegakatsutav.

Kuid miks ei võiks «Vikerkaare» lugejad omaltki poolt kvantitatiivpoetikat eden-

dada — täiesti uue numeerikaga struktuure juurutades. Eesmärgiks võiks näiteks seada täpselt 30 sõna pikkuste belletraaltekstide kirjutamise. Nimetama peaks seda uut numeerilist žanri triginta'ks (itaaliakeelsest sõnast «triginta» — 30). Triginta tunnuseks võiks veel olla üks sisuliselt iseäranis oluline nimi- või omadussõna, mis peaks korduma täpselt 4 korda. Meetrilist *sound'i* võib taotleda, kuid see pole kohustuslik. Värssideks liigendamist pole vaja. Katsetada võib loomulikult kõikvõimalike numeeriliste belletraalstruktuuridega. See oleks kvantitatiivpoetika konkreetne edasiarendamine, mis tuleviku kirjanduslugude kindlasti kajastamis leiab. Võib-olla saab M. Mäger mõne aja pärast kokku panna ka juba eesti esimese trigintaantoloogia.

Edendamaks «uue numeerikaga struktuuride» juurutamist ja tutvustamaks lugejat juba olemasolevate saavutustega, lisab toimeetus siia alljärgneva kirjutise.

LIIVING PEEP ILMET

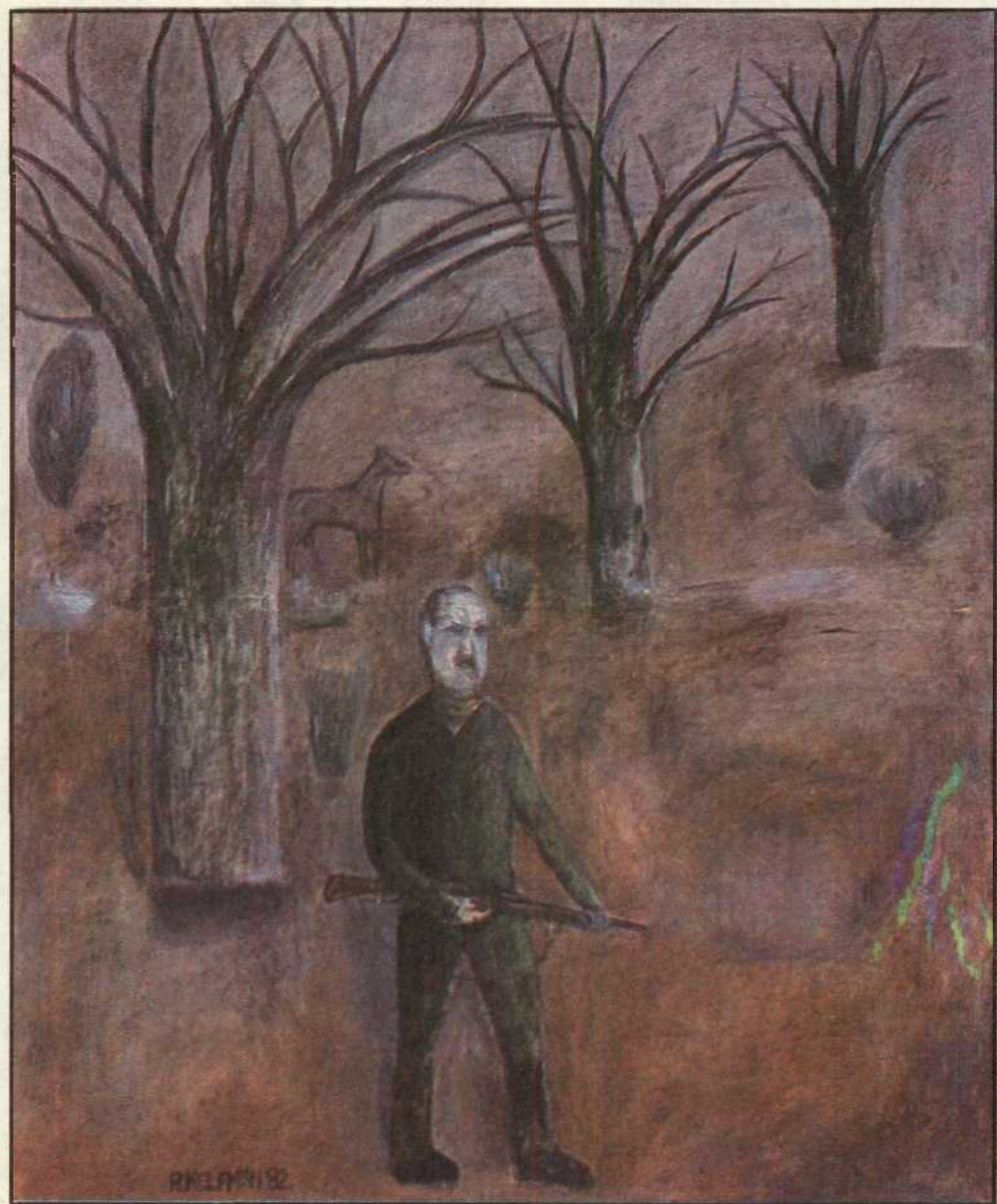
Mõtiskledes jaapani haiku kodunemis- ning juurdumisvõimalustest eesti luules, hakkasin sõõlama eesti lühiluuletusi. Mõttekäik oli järgmine: kas eesti luules ei ole juba olemas terviklikku, mõjuvat lühiluuletust, mis on eesti keelest ja meelest sama loomulikult võrsunud nagu haiku jaapani keelest ja meelest. Ega võtnudki kaua aega, kui olin nagu ikka ja jälle jõudnud Juhan Liivi juurde. Arvasin siis ja arvan ka praegu olevat leidnud luulevormi, mis väärib järgimist. Selle luulevormi aluseks on Juhan Liivi luuletus SÜGISETUUL:

Sügisetuul
raputab puul,
küürutab kõveral kõrrel
kui sandike.

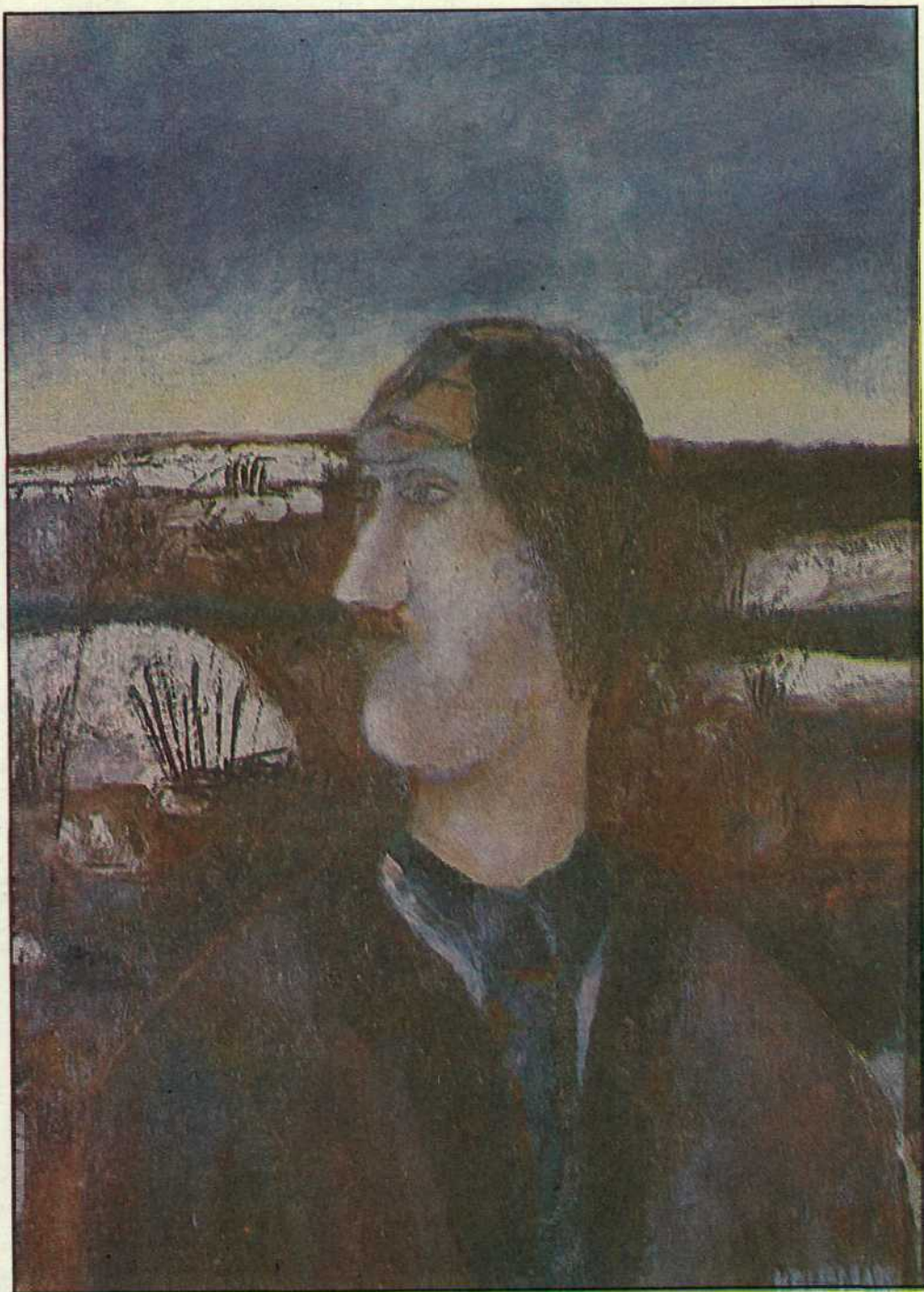
Olen selle luuletuse eeskujul kirjutanud 14 enam või vähem õnnestunud luuletust. Kõnelustest tol teemal kerkis vajadus seda luulevormi kuidagi nimetada. Leidsin sobivaks nimetuseks LIIVING, kus sõnatüvi viitab Juhan Liivile, sufiks -ng iseloomustab luulevormi kompaktsust ning hetkelisust. Tahtmata algvormi voorusi kuidagi ära seletada või kanoniseerida, toon mõned põhimõtted, millest ise kirjutades enam-vähem juhindusin.

1. Silbiarv 4—4—8—4.
2. Kahe esimese värssi lõpud riimuvad.
3. Kolmandas värssis uus tegevus või pilt võrreldes kahe esimesega.
4. Puánt viimases värssis.

Kokkuvõttes võib korrata Ain Kaalepi arvamust, et vägisi ei saa ühtki luulevormi

Rein Kelpman. Kütt metsa all. Õli, 1982.

Rein Kelpman. Ilmar talimütsiga. Õli, 1983.

edendada, luulevormi elujõu määrab see, kui häid luuletusi selles vormis kirjutatakse.

Kas liiving levib laiemalt või jääb ainult mõne inimese meeliskluseks — eks näis.

Ilmunud: Ilmet «Tuulekanne»:

«Sireliõis», «Lämb», «Õits»,
«Tormitaadid», «Leinaliivik»,
«Mure ja lein», «Toonesepp».
Ilmet «Tuuletee. Ajastaja»:
«Sula», «Talitee», «Sinilill»,
«Toonekurg», «Unenägu».
Ilmet «Tuul tuli»:
«Liiv», «Ilming».

MEIE NÄGU MEIE NOORES EAS KAJAR PRUUL

(Kalev Kesküla. Läbi linnaöö.
«Eesti Raamat», Tallinn, 1986. 64 lk.)

«Viies tüdrukus ja kaheksas poisis» ning «Noortes autorites '77» alustas Kalev Kesküla sümpaatsete, kuid tüüpõjuliste (Siiasst Lui-
geni) salmistikega. Meenub ehk keskmisest suurem tundlemine aja ja ühiskonna ümber, peaaegu et kuuleka koolilapse sekkumisvalmidus. (Täiesti erinev näiteks Priidu Beieri pahapoiis-moest. Mingil määral on kumbki oma rolli välja pidanud esikraamatuni.) Siis aga on Kesküla ühel hommikul ärganud otseselt uue keelega suus. Poeetikalisi ummikotsinguid, milledesse jäi tiirlema rida põlvkondlasi, ta kaasa tegema ei hakanud. Salmistikkuudele oli käega löödud, proosavabavärs (vist vakakindlalt ja lõplikult) omaks võetud ja enesepäraseks kohendatud.

Luuleteksti argikeelne liiasus, muljete-mõtteuidete vaba järgnevus, mida ei moonuta läbinähtavalt loogiline siht ega kiusatus hiilata efektselt pika seosesammuga (vrd meie 1960. aastate vabavärsi äärmusi), on niisuguse laadi trump. Ent vältides traditsioonilisi kuuldelisi nippe värsi elamuslikustamiseks, kasutades nullinstrumentatsiooni, pakkudes end välja «loomulikus» visandlikkuses ning fragmentaarsuses, sugereerib niisugune luule ikkagi. Sisendab, et ta polegi «tehtud», vaid midagi enam. Sageli ka seda, et hetketajumus mingist asjast on meie jaoks ühtlasi selle asja võimalikest hõlma-
vaim tähendus, mida luuletaja saab üksnes vahendada. Jaan Kaplinski osundades: «luule ei ole sõnad, vaid nägemine, väike eemal-
pilk vanadele ja tuttavatele asjadele» ja «teadasaamine on peaaegu teadaandmine». Peab ütleva, et Kesküla ei ürita sellelt võttestikult sugugi viimast välja võtta. Tema viimistlus- ja vääristatöö tahab olla diskreetne, ent siiski märgatav. Seda näitab seegi, kui hoolsalt on lauserütmid seatud, kui teravalt luuletused puänteeritud. «Läbi linnaöö»

rütmika seisab õieti üsna lihtsalt, liht-, rind- ja põimlausetega ning vastavate intonatsioonide vaheldamisest koos. Tahaks ju küll kangesti, et tekst oleks igast servast ilma-
le lahti, aga meie kõne ja kiri on juba kord sellised lineaarsed, loeme vasakult paremale, öeldul on algus ja ots. Nii saab luuletuse lõpust, kus raam sulgub... vabandust, luuletus maailma pidevusele avaneb, sedasorti luule jaoks eriti hell koht. (Kaplin-
ski: «Ma ei osanud neid katkeid lõpetada. Nüüd / arvan, et oskan nad lõpetamata jätta.») Kes-
küla puändid on peaaegu serigraafiliselt üksluised: «Ja filosoof katsub mõelda»; «Ja kastan kukub vastu rohtu katki»; «Ja sinna see kõik jäi» jne.

Kaplinski ehadalt ja teadlikult hilismoderni proosavärsiga («Õhtu toob tagasi kõik») pole Kesküla niisil üleliia ühist. Tema inspireerijaid tasub otsida pigem lahe tagant, 1960.—70. aastate soome luulest: lehitsetagu kas või suhteliselt ligipäätavat antoloogiat «Uuden runon kauneimmat». Kõigepealt Saarikoski. Aga ehk konkreetsemadiki jälgi on jätanud mõnede vähemtuntud autorite, Raimo Hartzelli ja Lassi Sinkkoneni lugemine. Siin ja praegu on Kesküla vormikeel täiesti oma. Ning, mis peaaegu, ta näib end oma keeles lähedalt tundvat. Paistab, et ta võiks selles välja öelda peaaegu kõik, mis tal öelda on.

Kesküla keel on kahtlemata sisekõne. Mõnikord on seda «ütlemise» vastu lausa välja mängitud: «Tahad tallegi öelda: / maa sees ei tunne enam lõhna / Aga ei leia sõnu.» Puhas enesejäädvustus see ometi pole. Too, kes neis luuletustes mõtleb ja muljen-
dab, kannab ilmseid tüpiseerimise märke. Mina-punkti on nihutatud telgipidi, milledes otstes võiksid seista sõnad «sugu», «haridus», «rahvus», «aeg», «koht», «põlvkond»... Siit mõnede motiivide väljapeetult kohtlane korrutamine, nukker ironia. (Olgu viimase osutusega püütud rahuldada ka kahe nooremas keskeas naisinimese huvi, keda Tartu-Elva rongis poolkogemata pealt kuulsin «Läbi linnaöö» juures arutamas, kas see Kesküla ka ise peaks olema selline naistemees ja nii rängalt jooma. Ei saanudki aru, kas daamidil säras silmis vastärganud karsklase nõrdimus või ihalus kodumaise Saarikoski-*image*'i järele.) Kesküla kangelane elab ajas, mil «öelda tõesõna / ja õiged ühes viia» tundub vähemalt naeruväärne. Ideaalid (ja nende kuul-
tajad) teevad end selle kangelase silme all ükskõikse järel täis, reetes, mis pragmatismi eeldaks nende tõsine järgimine. Nõudlikumale natuurile jäävad vaid «lihtsad asjad», ürgalkoholid. Või nagu manifesteeriti juba 1970ndate sügisel: «meie ei joo ju mitte lõõgastuseks, pettumuseks või gurmaanlustest. Meie joomisel ei ole eelelamuslikke või

ainelisi kvaliteete, on ainult kvantiteetid.» Või nagu püüab arengujoont eritleda Kesküla ise oma äsjases Valtioni-arvustuses: «Uskudes oma osadust ühiskonnas, hakati seda uskuma ka naiste juures. / — — / pettumine ühiskondlikus võitluses tingis omakorda erootilisi ekstsesse. / — — / püüti tagasi-tõmbumisega vabanenud energia suunata nais(t)ele.» Võõrad tüdrukud, kes külma pärast kaissu tulevad, edendavad tegelikumat rahvustunnet kui aatlev kultuuriekspeditsioon isamaa ilusatesse paikadesse («Läbi linnaöö», lk 47). Aga muidugi, nagu selliseil ajal ikka, Lermontovi omast alates, pole maailmatüdimusest pääsu. Linnast, majadest, tänavatelt, inimelu jälgedest tõuseb Ajalugu (mitte see «pseudofolkloorne ümberjutustus») tajutavaks ja tuletab sulle meelde sinu või kogu su põlvkonna liigust. Sunnib otsima õigustust. Mis saab tulla vaid sellise inimsuse taotlemise läbi, mis sotsio-, öko- või bioloogiaks ei laguneks: «Ja seal see ongi, minu armastus / Inimene kuulab teist läbi öö.»

Kokkuvõtteks. Päevakriitikasse on sugenenud meie kommete juures ootamatuid otsustusi: on/ei ole põnev, on/ei ole huvitav, viitsib/ei viitsi lugeda. Ei arva, et selle taga peaks nägema meelelahutuslikkuse ja massikultuuri nõuete sissetungi vms kolle. Teisenenud luulekeelest mõõdalagemist on olnud aeg-ajalt vist küll: pinget on otsitud «süga-vusest», kus teda enam pole, ja jäetud mär-

kamata «kõrval» ja «üंबर», kus ikka on ka. Luuletekstis on tahetud ikka veel näha millegi universaalse mudelit ka siis, kui tekst on tahtnud olla vaid seik, osa sellest universaalsest. Aga seegi ei seleta kõike: esteetilist atraktiivsust on õigus nõuda nii või teisiti. Praegu lööb hilismoodne proosavabavärs veel oma puritaanlikkusega, võib sellega, millest ta on loobunud, mõjub nendesamade tuttavate salmikute üldvalitsuse taustal. Edasi jääb ainult «siirusest» ja «loomulikkusest» vist väheks. Kardan, et täpselt samas laadis kogu oleks ka Keskülalt juba igav lugeda. Hargnevaid otsi, mida üles võtta, ju on — olgu «Kalevipoeg tormikünnisel» või ekskursid kultuurilukku —, aga ennustamine on mõistagi asjatu. On aegu, kui linnaööst läbimineki julgust küsib. Teame luuleloost neid, kes ööga suveräänsemaltki käitunud. Mõni on koguni kinda näkku heitnud jne. Aga ma pole päris kindel, kas just seda peab nõudma Keskülalt: selleks on ta liialt «realist», ausalt ja mõistvalt luulendamas oma aju- ja eakaaslaste tüüpingeseisundeid ja -kujutelmi. Kuni viimaseid dikteerib rohkem vajadus tormi eest pidet otsida kui ise tormi tekitada, dikteerib see küllap Kesküla luuletki. Ühes «Läbi linnaöö» apokriivaloos aga leidub ka niisugune nägemus: «Need tüdrukud / kellega sa alles eile magasid / ja kohvipoodides einetasid / Need pealiskaudsevõitu abiturientid / on täna barrikaadid.»

LUGEMISSOOVITUS

VABADUSETEEDE OTSINGUL JEVGENI GOLIKOV

Viimase aasta jooksul on palju räägitud ümberkujundustest, kiirendusest, murrangust. On neid, kes usuvad, et muutused üksnes sõnavara puudutavadi — tuleb vaid entsiastlikku tooni lisada ja võib rahu vanaviisi edasi elada. Palju rohkem on muudatuste hädavajalikkuses sügavalt veendunud, kuid nendegi usk pole eilne roosa-optimistlik muretus. Pigem kaine tõdemus: sõnatõrksa tegelikkuse vormimine pole pidulik koosolek, kus peetakse kõnesid ja minnakse laiali. Uue elukorralduse loomine eeldab tehnoloogia, juhtimissüsteemi, mõtteviisi muutmist, ja on vaevaline otsinguprotsess nagu mis tahes looming.

Niisugusel murrangulisel ajal annavad eriti tunda vajakajäämised teorias, s.o teo-

reetiliste mudelite puudumine, millele tuginedes võiks õige lahenduse leida katsetamata ja eksimata tegelikkuses. Et Minerva öökullil on halb komme ärgata alles päevalooajal, kipub mõistmine ikka tulema tagantjäreletarkusena, siis, kui nähtus ise juba hingusele minemas. Ses mõttes on hiljuti raamatulehtidele ilmunud TRÜ filosoofiakateedri professori Rem Blumi monograafiline uurimus «Vabaduseteede otsingud» tähelepanuväärne erand. Esmasilgul võib see väide tunduda paradoksaalsena: mispoolest peaks aktuaalne olema 18.—19. saj revolutsiooniteooriaid käsitlev uurimus?! Teaduse areng on ülikiire, teooriad vananevad lootusetult mõnekümne aastaga. Mis mõtet on tänastele probleemidele lahendust otsida iganenud tõdedest, möödunud ja ülemöödunud sajandi filosoofiast ja sotsioloogiast?

Tõepoolest, sellistes teadustes nagu bio-

loogia, füüsika ja eriti eksperimentaalfüüsika, lingvistika jt toimub teadmiste kasv «väärteteooria» kummutamise teel, sedagi mõõndusega, et enamasti on tegemist lihtsalt kunagise absoluutõõ kehtivuspiiride täpsustamisega. Aeg-ajalt satub iga teadus kriisiseisundisse, mille põhjuseks on kasutatava meetodi ammendumine. Uue meetodi otsingutega kaasneb sageli ka kehtiva üldteooria revideerimine ning niisuguses olukorras muutub teaduse ajaloo ja arenguloogika tundmine väga oluliseks.

Ühiskonnateadustes aga on ajaloolise mõttepärandi hülgamine sootuks mõeldamatu. Kui loodusteadlasele on võimalus objekti erinevaid käitumisfaase vaadelda laboratoorsel teel, siis ühiskonnateadustes teenivad sama eesmärgi ajaloouringud. Ajalugu on inimkonna igavene eksperiment iseenesega. Vastus küsimusele, miks on tarvis tunda ajalugu, on triviaalne: et ette näha tulevikku. Ent teadus pole kaardimoor, tuleviku piisiku ta teada ei anna ning seda pole tarviski — piisab võimaliku sündmuste arengu põhimõttelise loogika taipamisest. Lisaks tuleb silmas pidades, et sotsiaalsete nähtuste puhul ei tulene objekti tulevikuolek mineviku- ja olevikusündmuste ahelast vääramatu automaatsusega. Võime tulevikku prognoosida ei tähenda siin üksi edasise arengujoone äraaimamist, vaid ka suutlikkust seda teataval määral oma kavatsust mõõda kallutada. Inimkonna tulevik pole «asjaolude» ja «tingimuste» mehhaaniline tagajärg, vaid sotsiaalne looming sedavõrd, kuivõrd inimene suudab teadlikult ja sihipäraselt «asjaolusid» mõjutada.

Inimühiskonna ajalugu on permanentne arenguprotsess. Selle ühtlases voolus on eristatavad aga teatud sõlmpunktid, kus ahtasse ajaühikusse koondunud inimenergia paiskab reaktiivmootorina ajaloo mõõdukalt kulgu korraga aastakümnete ja -sadade võrra edasi. Niisuguseid tegelikkuse kõiki külgi haaravaid arenguhüppeid nimetas K. Marx sotsiaalseteks revolutsioonideks. Revolutsioonis kontsentreeruvad kõik pikatoimelised ja raskesti tabatavad tendentsid ajas ja ruumis haaratavaks tihemiks, mistõttu revolutsiooniliste ajajärgude uurimine on erilise tähtsusega inimühiskonna olemuse ja arenguseaduste mõistmisel.

Revolutsioonifenomeni mõtestamise katseted oma ajaloolises järgnevuses ühelt poolt ja seesmise loogika järjepidevuses teisalt moodustavad revolutsiooniteooriate ajaloo ja teooria, mis kaude peegeldavad ka asjaomase objekti enese arengut ja olemust. Revolutsioonimudelitel metateoreetilist käsitlust pakubki professor Blumi kõnealune monograafia, esimene sedalaadi uurimus Nõukogude

Liidus ja üks vähestest omataolistest maailmas.

R. Blumi uurimus hõlmab hiigelmaterjali — 18. ja 19. sajandil Inglismaa, Prantsusmaa, Venemaa jt maade sotsiaalse tege- likkuse pinnalt võrsunud revolutsiooniteooriaid. Esitamaks neid tervikliku ja seesmise arenguloogikaga süsteemina tuli leida teatav teoreetiline põhimõte, mis korrastaks empiirilise materjali ühtsel alusel. Niisuguse kor- rastusprintsipiina pakub prof Blum sotsiaalse ja poliitilise mõtlemistüübi teooriat, mis ra- janeb marksistliku filosoofia tegevuskategooria originaalsel interpretatsioonil.

Sotsiaalsete ja poliitiliste revolutsiooni- teooriate kontseptsioon on lühidalt järgmine. Revolutsiooni-ideoloogide arusaamad revolutsiooniliste ümberkujunduste olemusest ja mastaapidest on erinevad. Ühtede jaoks taan- dub revolutsioon poliitilisele pöördele, s.o võimudekoratsioonide vahetusele, millega kaasneb kõige ilmsamate tootlike jõudude arengut pidurdavate tegurite, silmanähtavalt anakronistlike poliitiliste institutsioonide ja avalikult kompromiteeritud valitsustegelaste kõrvaldamine. Niisuguseid loomult alalhoid- likke, vaid pindmisi ümberkorraldusi taotle- vaid kontseptsioone käsitletakse prof Blumi töödes poliitiliste revolutsiooniteooriatena.

Revolutsiooniliste arengukontseptsiooni- de teist põhiaru iseloomustab prof Blum kui sotsiaalseid revolutsiooniteooriaid. Nende eripära seisneb selles, et revolutsiooni ei mõisteta mitte niivõrd võimuvahetusena kui ühiskonna majanduslike, sotsiaalsete ning kultuurilis-kõlbeliste aluste põhjaliku muut- misena iseaktiivsete rahvahulkade sotsiaal- loominguilise tegevuse kaudu.

Poliitilised revolutsioonimudelid näevad rahvast enamasti statisti rollis: aktiivne toi- mija on mingi organiseeritud vähemus, mas- sile jääb õigus «tarbida» talle kättevõidetud vabadusi, mis tegelikkuses osutuvad lõviosas formaalseteks või kogunisti illusoorseteks. See on ka arusaadav, sest mida piiratum on revolutsiooni sotsiaalne baas, seda rohkem eeldab ta õnnestumiseks institutsionaalselt organiseeritud vägivalda, ning seda vähem tõenäoline, et sunnimeetoditest loobutaks ka võimutõuse saavutamisega.

Sotsiaalne revolutsioon seevastu eeldab ühiskonna absoluutse enamuse aktiivset osa- võttu, kusjuures revolutsioon ei tähenda rah- vale mitte üksi oma poliitilise staatuse muut- mist, vaid ka isiksusliku enesetäiustamise vahendit. Kui poliitiline revolutsioon vaid puhastab maad juba küpsenud tootlikele jõududele, siis sotsiaalne loob ise sootuks uusi ühiskondlikke jõude ja suhteid, vormib tegelikkust oma ideaalide järgi. Seetõttu on sotsiaalsetes revolutsiooniteooriates alati olu- line koht loomingu kateoorial, revolutsiooni

nähakse siin omamoodi hüppena vabadusevalda, sotsiaalse loomingu irrealistliku aktina.

Revolutsiooniprotsessi kahe põhiteooria kõrval märgib prof Blum ka komplitseeritumaid mudeleid, muuhulgas poliitilis-sotsiaalset ja sotsiaalpoliitilist revolutsiooniteooriat. Esimene kujutab endast katset poliitiliste võtetega lahendada sisult sotsiaalsed taotlused, mis tegelikkusse rakendatuna lõpeb tavaliselt esmäärgi deformatsiooniga kitsalt mõistetud poliitiliste vahendite teenistuses. Sotsiaalpoliitiline revolutsioonimudel, nagu seda on marksistlik-leninlik revolutsiooniteooria, seob sotsiaalsed taotlused nende realiseerimiseks kohaste vahenditega, eeldades poliitilise realismi, range teaduslikkuse ja loomingujulguse, s.o vabaduse ja paratamatuse harmoonilist ühendust.

R. Blumi kontseptsioon lubab muuhulgas põhjendada ka revolutsiooni teoreetiliste mudelite paljust ja ühtlasi teatavate mõtlemistüüpide järjekindlat kordumist. Ühelt poolt on see seotud klassipositsioonide lahknevusest tingitud sotsiaalsete taotluste erinevusega. Teisalt sunnib poliitilise ja sotsiaalse mõtlemisviisi üllatav järjepidevus ning tüübitruudus läbi aegade otsima põhjusi veelgi sügavamalt, inimtegevuse kui niisuguse tasandilt.

Prof Blum eristab inimtegevuse kaht põhiwiisi — reproduktiivset ja produktiivset. Reproduktiivne tegevus on olemasoleva taastootmine, paljundamine, kordamine, see taotleb teadaolevat tulemust ja kasutab tuntud vahendeid. Produktiivne tegevus on uue

ja originaalse loomine, mis seab uusi sihte ja pruugib enneolematuid vahendeid. Mõlemad tegevusliigid on universaalsed, s.o realiseeruvad kõigil inimelul aladel, sest reproduktiivses ja produktiivses tegevuses väljenduvad inimspetsiifilisel kujul kogu elusmaterია kaks fundamentaalset printsiipi — püsivus (stabiilsus) ja muutuvus (areng).

Reproduktiivne (rangelt determineeritud) ja produktiivne (vabaloominguline) tegevus pole absoluutsed vastandid, sest inimtegevus on alati objektiivse ja subjektiivse alge dialektiline põiming. Nii nagu uue loomine rajaneb ikka tuntud tegemisviisidel, kätkeb taastootminegi implitsiitselt produktiivse tegevuse võimalust. Kummati ei realiseeru see kaugeltki sageli, prevaleerivad reproduktiivsed tegevusvormid, millest produktiivsus vaid aeg-ajalt «läbi murrab». Nõnda on ka inimühiskonna ajaloo olnud valdav reproduktiivne (=poliitiline) mõtlemistüüp, kuna igal ajal saab eelisarenduse valitseva klassi mõttetava ning see on antud korra stabiilsusest huvitatuna alati reproduktiivne.

Alates tootlikke jõude põhjalikult revolutsioneerinud kodanlikust ühiskonnast on produktiivsuse osakaal järjekindlalt kasvanud. Murrangut inimtegevuse kahe põhiwiisi vahekorras eeldab kommunistlik tsivilisatsioon, kus määravaks muutuvad tõeliselt inimlikud (s.o mitte looduslikud, vaid inimese ajaloolisest arengust tingitud) vajadused, mille rahuldamine seostub eeskätt vaba (=produktiivse) tegevusvormiga.

VIKERKAAK

SALIVOTERAAPIA ANDRES EHIN

Ihamaru kosmodroomile oli kogunenud salgake uudishimulikke. Peale ihamarulaste oli siin koolilapsi naaberküladestki: Hilbest, Kõllestest, Lukatsist, Kiomalt ja Hatikust. Kõik panid imeks, et isegi Põlva Keskkooli kosmosesõprade klubi esimees oli kohal. Põlva kosmodroom oli ju Ihamaru omast mitu korda suurem, sinna saabus neli-viis kosmosesüstikut päevas. Võimuesindajatenä olid platsis sinise asehalduri sekretär ja Ihamaru korralvur. Ammu olid möödas ajad, mil iga kosmoselaeva maandumine oli sündmuseks. Muidugi oli Kosmiliste Tseremoniate Ministeerium Tallinnas praegugi olemas, aga ministri oleks Ihamarusse meelitanud ainult mõni erandlik sündmus —

näiteks Andromeda udukogu satraabi saabumine. Seekord oli tegemist aga lihtlabase reisiga. Oodati üht ajast ja arust süstikut mingisuguselt Kassiopeia-taguselt kolkaplaneedilt. Pardal pidi olema sealsete tervishoiutöötajate delegatsioon. Nad tahtvat tutvuda siinsete maahaiglate ja velskripunktide tööga. Tõsi, kosmodroomi raal teatas, et sellelt planeedilt pole seni maakera peal veel keegi käinud, küll aga oli Ihamaru kosmodroomil maandunud süstikuid kahekümne kolmelt üsnagi igavalt naaberplaneedilt. Seepärast ei osatud täna midagi huvitavat oodata.

Lennumasin hakkas juba maandumisrajal laskuma, kui delegatsiooni vastuvõtjad — Ihamaru arst ja Kioma velser — kosmodroomile jõudsid.

Süstik jäi kosmosejaama ette seisma. Trepp anti ette. Laeva uks tehti lahti. Üks

robot torkas nina välja ning hakkas pikalt ja pinevalt õhku nuhutama. Külakoerad pistisid ta peale haukuma. Seejärel ilmusid nähtavale tulnukad ise. Nad olid jäledad. Nende mürkroheliselt nahapinnalt kerkisid moodustised, mis meenutasid nii vistrikke kui ka kärnasid. Need kärnvistikud olid punased ja sinilillad. Tulnukad paistsid olema ihualasti. Robotid kandsid neid plekkvannides trepist alla. Sääraseid vanne tarvitati Võru- ja Setumaal 20. sajandil pesupesemiseks. Vannidest loksus vett üle ääre. Kui tulnukad lähemale jõudsid, märgati, et nende nahk on laiguti kaetud kollakaspruuni limaga. Vahe-maa vähenes veelgi. Nüüd tungis vastuvõtjate ninasõõrmetesse kõige vängem mädamunahais. Külakoortel läksid ihukarvad turri. Nende lõrin tõusis taevani ja summutas muud hääled. See ei kestnud kaua. Üks robot lülitas sisse oma otsmikuhelgiheitja, mille kiirtekimp näis hirmsid hirmutatvat. Nad tõmbasid sabad jalge vahele ja kadusid kaeblikult vingudes.

Parajasti kanti süstikust välja viimane vann limase ja haisva olendiga. See vann jäi trepi ülemise otsa juures korraks pidama, kumbleja upitas oma kärnase ihu poolest saadik veest välja ja hakkas pidulikult deklameerima:

Om maid maailman tuhandit
ja rahvit mitmit miljunit —
üitsainus Mulgimaa. . .

«Ta raal petab. Viskas Mulgimaa programmi ette,» mõtles Kioma velsker. Nähtavasti oli mõtetelugemine tulnukate juures kõrgel järjel, sest otsekohe läks etleja võru murdele üle:

Õdak om õnnistegijä,
kis halva ärä võtt.
Elu ja unõ piiri pääl
ütski suu ei kõnõla tõtt.

Kos ma ka olõ ja kos ma koolõ,
sääļ õdak om ümbre ku telk.
Läbi udsusõ päälüsrõiva
paist kätte tähe helk.

Poisikesed olid hirmsa haisu eest ninasid kinni hoides laiali jooksnud. Ametivõimude esindajad ja kaks meditsiinitöötajat, kes pidid võõrad oma hõlma alla võtma, püüdsid viisakalt naeratada. Mõni koguni plaksutas.

Nüüd olid tulnukad jõudnud võõrustajatega kohakuti. Ihamarulased ja Kioma velsker tahtsid juba omapoolsete tervitussõnadega lagedale tulla, kui juhtus kõige ootamatum seik. Otsekui käsu peale avanesid üheaegselt külaliste suud ja võõrustajate silmnägudesse lendas suuri süljeplarakaid. Meie planeedi olevustest suudab ehk kaamel ühekorruga nii suure klimbi suust välja sülitada. Ihamaru

väle korralvur oli ainuke, kes jõudis pea õlgade vahele tõmmata. Mõned süljepeisad lendasid ometi ta kuklaauku. Teistel voolas kosmiline sülg mööda nägu alla särgi rinnasesisele. Kui võõrustajad olid oma silmnäod lehkavast eritisev puhtaks pühkinud, nägid nad suure imestusega, et robotid kannavad vannisistujaid süstikusse tagasi. Juba sööstiski süstik lennurajale ja tõusis õhku.

Hiljem selgus, et külaliste halbadest kommetest šokeeritud korralvur oli välja peilunud robotite lainepikkused ja andnud oma mikrosaatja kaudu neile käsu peremehele tagasi süstikusse viia. Ta oli ka ise imestanud, et robotid korralduse nii kähku täitsid.

Nõnda lõppeski XX ihamarulaste esimene kokkupuutumine Kassiopeia-taguse keerdtähe MX 2751 asukatega.

Nüüd teame kõik, et näkkusülitamine ja iseäranis suhusülitamine on sellel planeedil, mida tänapäeval tuntakse enamasti Salivopeia nime all, iseäranis südamliku tervituse ja sügava lugupidamise märk. See tseremoonia on kaugel formaalsusest. Nimelt on sealsete asukate sülg äärmiselt võimas bioloogiline puhastusvahend, mis silmnäole sattudes imeb kogu ihust kahjulikud bakterid ja keemilise saasta välja.

Tänapäeval on salivopeialased oma süljevaviga ehk salivoteraapiaga meie maal kuulsa saanud. Pikisilmi oodatakse külades ja alevites — meie linnu salivopeialased pelgavad — vannis istuvaid võõraid.

Ei pruugi vist lisada, et Ihamaru asehalduri sekretär, Ihamaru tohter ja Kioma velsker elasid väga vanaks ega jäänud iialgi haigeks. Ka korralvur vabanes piinavast kaelaradikuliidist. Mitte ainult sülje ravitoime, vaid ka salivopeialaste hingeheadus on ajapikku lausa legendiks saanud.

Vana kõnekäänd «Sul sülg suus ka sakste oma» on meie helges tänapäevas omandanud sootuks uue tähenduse.

EKSPERIMENT SEMJON ALTOV Tõlkinud Kalju Kass

Aitab, seltsimehed! Olgem avameelsed — iga teine kits on sokk! Kui palju jääb temast piima välja lüpsmata! See p see on! Kas tõesti ei saa meie päevil igast kitsest piima kätte?! Noh, tule õige siia, habemik. . .

Ja hakkas lüpsma. Aga too tõrgub ja piima ei anna! Opositsioneerib! Prooviti nii ja naa — meelitamisega, hüpnootisega, vitamiinidega; joodeti piima sisse, tehti, mis teha andis, aga lüpsma ei lase. Põikpea!

Soo-soo, eks vaatame! Kuulutati talle siis näljastreik. Selle peale proovis nälgakärva-mist simuleerida!

Habemest kinni ja edasi-tagasi: «Elajast Ole inimene! Anna piima! Muidu pannakse sinu pärast uurimisteema seisma! Aga kõigil on ju väikesed lapsed, neil on tarvis võileibade kõrvale piima juua. Kas mõistad?!»

Sokk väristas pead ja andis esimese partii piima. Tähendab — hakkas taipama!

MUTA MATUS ALEKSEI ŽUKOVITŠ

Ta põdes ränka rattalööki
paar päeva kuuris põhu peal.
Ei võtnud jooki ega sööki
ja miskit teha polnud seal.

Nüüd Mutake on maha maetud,
jääb aeda heki alla haud.

Ta kääbas lilledega kaetud
ja nende keskel nimelaud.

Ta enam maanteele ei tõtta,
mu mängusõber-seltsimees.
Karm surm mul tuli vastu võtta,
kalm kinni katta silmavees.

Vaid kutsikas mu jalus sibab,
ei tema asjast aru saa.
Me lohutuseks vihma tibab
ja hellalt helgib vikerkaar.

PARANOIA Mati Unt

Öösel raudteejaama jõudsiime ja seisime kesk pilkast ööd ja raskemeelset vaikust. Ainult harva, siis kui hästi kuulagin, siis kuskilt eemalt harvu karjeid kaikus. Nüüd mul toimetused olid tehtud, kohtki vorsti täis ja üle jäi veel oodata vaid rongi — see ju meiesugustele viimne lootus, viimne väljapääs sel külmal talvel ongi. Rääkisime veidi targalt, veidi väsinult meid kõiki ootamatult haarand paranoia, aga eks see olegi ju see, mis meid nii kahvatuid ja pügamatuid öösel elus hoiab. Viingi oli ammu otsa saand ja rohkem viina polekski me ilmselt talund — kui ei ole parajasti valu, siis teeb valu see, et siiski talud veel sa nõnda valu. Saapaid jalast me ei märgand võtta, sest ei olnud mingit mõtet saapaid jalast võtta. Hoopis enam mojus meile see, et kuma taevarannal kutsub patsifiste sotta. Lumi veriseks sai sellest, et me pärast oma sündi verd ei ole enam näinud, ehkki kolmelises grupis mina isiklikult Ida-Saksamaal ju olen avalikult käinud. Lopuks tagasi meil jaamast tuli minna, sest et edasi on hoopis kergem minna, pealegi me oleme ju unes geal kord olnud ja me unistus jäi sinna (nii et edasi meil pole toest' sel külmal talvel tarvis veelkord unistustes minna). Kui sa armastad, ja südamest veel pealegi, siis leiad külma haua. Kui sa vihkad, tapmist plaanitsed ja laimad, lamad maa sees külmetades kaua.

1 | 3 6
2 | 4 7
 | 5 8

1. Rein Kelpman. Vagun. Õli, lõuend, 1984
2. Rein Kelpman. Kolm sanitari, puud ja kivid. Õli, lõuend, 1984
3. Rein Kelpman. Millest mõtled vannis. Õli, lõuend, 1983
4. Rein Kelpman. Akt potilillega. Õli, lõuend, 1983

5. Rein Kelpman. Elumaja. Õli, lõuend, 1985
6. Rein Kelpman. Kaks torni. Õli, lõuend, 1985
7. Rein Kelpman. Kuukala. Õli, lõuend, 1985
8. Rein Kelpman. Naine õhtul. Õli, lõuend, 1983

JUTUSABA

NOOL TAEVAST
G. K. CHESTERTON

Wilton sööstis edasi ning koos kadusid nad seesmisse ruumi. See oli suhteliselt väike tuba, sisustatud lihtsa elegantsiga. Nende vastas seisis avari külgaken, kust avanes vaade aeda ja lagedale tasandikule. Tool ja pisike laud seisis otse akna juures, justkui ihanuks vang oma lühikese luksusliku üksioleku tarbeks nii palju valgust ja värsket õhku kui vähegi võimalik.

Väikesel laual seisis Kopti Karikas: ilmselt oli karika omanik seda täies valguses silmitsenud. Ja see oli väärt vaatepilt, sest sädelev ja helendav päevavalgus pani karikat kaunistavad kalliskivid lausa leekima, nii et sellisena võinuks kujutleda Püha Graali*. Karikas oli väärt vaatepilt, ent Merton ei näinud seda. Tema pea oli ripakil üle tooli seljatoe, halli lõvilakka meenutav juukse-pahmakas rippus allapoole ning teravatipuline hallisegune habe osutas lakke. Ta kõris istus pikk pruuniks värvitud nool, mille saba ehtisid punased suled.

«Hääletu lask,» sõnas isa Brown väga vaikselt häälel. «Ma just mõtlesin neile uutele leiutistele, mis tulirelvad vaikseks muudavad. See siin on aga väga vana leiutus ja niisama vaikne.»

Hetke pärast lisas ta: «Ma kardan, et ta on surunud. Mida te kavatsete teha?»

Kahvatu sekretär võttis end äkilise otsustavusega kokku. «Loomulikult vajutan nupule,» sõnas ta, «ja kui see Daniel Doomile otsa peale ei tee, siis jälitan ma teda kas või maailmas lõppu välja ja leian ta.»

«Vaadake, et te mõnele meie sõpradest otsa peale ei tee,» tähendas isa Brown, «nad ei või veel kaugel olla, parem kutsume nad tagasi.»

«Nad teavad müüri kohta kõik,» vastas Wilton. «Üski neist ei tee katset sellest üle ronida, kui just mõnel neist... kole kiire pole.»

Isa Brown suundus akna juurde, kust nool ilmselt sisse oli lennanud, ja vaatas välja. Aed oma madalate lillepeenardega laius kaugel all nagu õrnades värvitsoonides maakaart. Kogu vaateväli tundus ääretu ja tühi, torn näis kerkivat nii kõrgele taevasse, et sellal, kui isa Brown välja vaatas, meenus talle üks imelik fraas.

«Valk selgest taevast,» sõnas ta. «Mis asi

see oli, keegi rääkis välgust ja surmast, mis tuleb taevast? Vaadake, kui kaugel tundub kõik olevat: on lausa haruldane, et nool nii kaugemale võis lennata, muidugi kui ta just otseteed taevast ei tulnud.»

Wilton oli tagasi tulnud, ent ta ei vastanud ja preester jätkas otsekui isendaga kõneldes.

«Lennukid. Tuleb küsida Wainilt... lennukite kohta.»

«Neid on siinkandis palju,» lausus sekretär.

«Siin on tegemist kas väga vanade või väga uute relvadega,» tähendas isa Brown. «Usun, et mõned neist on tuttavad Waini vanale onule. See siin näeb välja üsnagi sedamoodi nagu indiaanlaste nool, aga ma ei tea, kust indiaanlane ta teele läkitas. Te ju mäletate seda lugu, mida vanamees jutustas. Ma ju ütlesin, et sellel lool on moraal.»

«Kui tal on mingi moraal,» sõnas Wilton sõbralikult, «siis ütleb see vaid, et tõeline indiaanlane võib lasta kaugemale, kui osatakse kujutleda. Siin mingit paralleeli näha on küll asjata.»

«Ma ei usu, et te selle loo moraalist päris õigesti aru saite,» sõnas isa Brown. Järgmisel päeval näis väike preester sulavat miljonit njuujorklaste hulka, tegemata katsetki olla keegi muu kui vaid üks paljudest tänaval. Siiski tegeles ta tähelepandamatult järgmised kaks nädalat talle usaldatud ülesandega, sest ta kartis väga, et muidu võiks õigusemõistmine eksida. Isa Brown leidis üsna kergesti võimaluse vestelda nende kahe-kolme mehega, kes olid seotud hiljutise mõistatusliku juhtumiga, andmata kuidagi märku, nagu oleks tal mingi eriline põhjus just neid oma uute tuttavate seast välja valida. Iseäranis vana Hickory Crake'iga kujunes ta jutuajamine harukordselt huvitavaks. See leidis aset pargipingil Central Parkis, kus veteran istus, toetanud oma kondised käed ja kirvenäo tumedast punasest puust jalutuskepi kummalise kujuga käepidemele, mis pidi vist kujutama tomahooki.

«Vahest on see liiga julge oletus,» sõnas Crake pead vangutades, «aga minu arvates ei tea te küll kindlasti, kui kaugemale indiaanlaste nool võib lennata. Olen näinud vibulaske, mis olid täpsemad kui püssikuul, ja tabasid nende lennupikkust arvesse võttes häämas-tavalt hästi märki. Muidugi, nüüd te vibu ja noolega indiaanlastest naljalt ei kuule ja veel vähem võib kohata mõnd indiaanlast siinkandis ringi hulkumas. Aga kui imekombel leiduks mõni vana indiaani täpsuskütt oma

* imejuline karikas keskaja legendides

vana vibuga ja kui ta oleks end varjanud puude vahel, mis kasvavad sadu jarde Merton aiamaa ümber, siis mina usuksin küll, et too üllas metslane oleks võinud lasta noole üle müüri otse Merton aknasse ja küllap Mertonisse endassegi. Olen vanadel aegadel selliseid imeasju küllalt näinud.»

«Ja kahtlemata,» sõnas preester, «olete ka ise selliseid imeasju korda saatnud, nagu te näinud olete?»

Vana Crake kõhistas naerda ja torises siis: «Need on vanad lood!»

«Mõnel inimesel on kombeks vanu lugusid uurida,» mainis isa Brown. «Võib vist kindel olla, et teie minevikus pole midagi seesugust, mis võiks panna inimesi praeguse loo üle keelt peksma?»

«Mida te sellega öelda tahate?» nõudis Crake. Silmad tema punases puises näos, mis üsnagi kirvest meenutas, löid nüüd esmakordselt välkuma.

«Noh, kuna te olete nii tuttav kõigi nende punanahkade kunstide ja oskustega...» alustas isa Brown pikkamisi.

Crake oli olnud kuidagi küürus ja kühmus, kui ta lõug toetus kummalise kujuga kepi käepidemele. Järgmisel hetkel aga seisis ta püsti pargiteel, kepp vembrana pea kohale tõstetud, nagu võitlusvalmis bandiit.

«Mis?» karjus ta, hääle kähe ja kriiskav. «Mis kurat! Kas teie tulete ja tahate mulle öelda, et ma tapsin omaenda õemehe?»

Tosinalt pingilt, mis punktiirina pargiteed ääristasid, vaatasid inimesed vaidlejate suunas, kes seisis vastamisi keset teed. Energiiline madalakasvuline mees viibutas oma veidrat keppi justkui kaigast ning väikese preestri must ja tüse kuju seisis tema ees ega pilgutanud silmagi. Hetke vältel tundus, et kohe saab väike ja tüse hoobi vastu pead ja ta lüüakse tõelise indiaanlase osavuse ja kiirusega pikali. Võis näha, kuidas hiiglakasvu iirlasest politseinik taamal liikvele läks ning vaidlejate poole suundus. Ent preester sõnas leebelt, nagu mingile argisele küsimusele vastates:

«Mul on selle kohta omad arvamised, aga ma ei kõnele neist ilmselt enne, kui ma oma uurimise lõpetan.»

Kas mõjusid talle politseiniku lähenevad sammud või preestri pilk, aga vana Hickory torkas kepi kaenla alla ja pani ühmatades kübara uuesti pähe. Preester soovis talle leebelt head päeva ning lahkus kiirustamata. Ta sammus hotelli suunas, mille ootemaal ta teadis viibivat noort Waini. Noormees hüppas tervitades püsti; ta nägi välja veelgi kurnatum ja vaesem kui varem, otsekui närinuks teda mingi salamure. Ning isa Brownil tekkis kahtlus, kas tema noor sõber pole viimasel ajal lausa ülearugi märgatava

eduga patustanud Ameerika konstitutsiooni viimase lisasätte vastu.* Ent esimese sõna peale, mis puudutas tema meelisharrastust või lemmikteadust, muutus noormees üsna erksaks ja tähelepanelikuks. Hooletul vestlustoonil oli isa Brown pärinud, kas selles maakohas tegeldakse palju lennundusega, ning rääkinud, kuidas ta algul mr. Merton ringmüüri aerodroomiks oli pidanud.

«On ime, et te mõnda neist ei näinud, kui me seal olime,» vastas kapten Wain. «Vahel on neid seal nagu kärbseid, see lage väli on neile igati hea koht ja ma ei imestaks sugugi, kui see saaks minu tulevikulindude peamiseks kasvualaks. Muidugi olen ma seal ka ise üksjagu lennanud ja tunnen suuremat osa neist, kes sõja ajal lendasid. Aga praegu tegelevad seal sellega inimesed, kellest ma pole kunagi midagi kuulnud. Arvan, et varsti on lendamine niisama igapäevane asi kui autosõit ja oma lennuaparaat on igal mehel Ühendriikides.»

«Sest ta on saanud Loojalt eluõiguse,» sõnas isa Brown naeratades, «õiguse vabadusele ja õiguse harrastada mootorisporti, lennundusest rääkimata. Nii ma oletangi, et kui võõras aeroplaan aeg-ajalt üle maja lendab, teda eriti ei märgatakski.»

«Ei,» vastas noormees, «ei usu, et märgataks.»

«Ega vist isegi siis mitte, kui lendur oleks tuttav,» jätkas teine. «Ta võiks ju hankida masina, mida tema omaks ei teata pidada. Kui teie näiteks oleksite lennanud nagu tavaliselt, siis Mr. Merton ja tema sõbrad oleksid võinud teie masina ära tunda, aga te oleksite võinud sellest aknast üsna lähedalt mööda lennata mõnel teist marki lennukil, või kuidas te seda nimetate. Küllaltki lähedalt tegelikult.»

«Jah, seda küll,» alustas noormees peaaegu automaatselt ning vakatas siis ja jäi vaimulikule otsa jõllitama, suu lahti ja silmad pealuust välja tungimas.

«Jumal küll,» sõnas ta vaikselt häälel, «mu jumal!»

Siis tõusis ta istmelt kahvatuna ja pealaest jalatallani värisedes, endistviisi preestri otsa jõllitades.

«Kas te olete hull? Kas te olete püsti-hull?»

Preester vaikus. Siis jätkas Wain kiiresti ning sisinal: «Te tulete siia, et öelda...»

«Ei, ainult selleks, et mõningaid tähelepanekuid teha,» sõnas isa Brown tõustes. «Võib-olla oskan midagi juba arvatagi, aga esialgu jätan selle enda teada.»

* peetakse silmas Ameerika Ühendriikides 1929—1933 kehtinud nn «kuiva seadust», mis keelas alkohoolsete jookide valmistamist, müügi ning sisse- ja väljaveo

Ja jätnud muutumatu viisakusega hüvasti, väljus isa Brown hotellist, et jätkata oma kummalisi rännakuid.

Piki rāpaseid tānavaid ja treppe, mis hargnedes ja kukerpallitades alla jōe suunas laskusid, olid need rānnakud ta pāevaveeruks toonud kōige vanemasse ja vaesemasse linnassa. Vārvilise laterna all, mis tāhistas viletsavōitu hiina restorani sissepāasu, kohtas isa Brown kedagi, keda ta ka varem oli nāinud, ehkki nūūd ei paistnud too isik kaugeltki enam selline nagu enne.

Oma tohutute prillide tagant, mis nāisid ta nāgu katvat tumeda klaasist maskina, vaatas mr. Norman Drage maailma endise sūngusega. Ent kui prillid vālja arvata, oli ta vālimus mōrvast mōōdunud kuu jooksul lābi teinud kummalise muutuse. Tollal oli isa Brown tāhele pannud Drage'i riietuvat nii ūlima hoolikusega, et polnud vōimalik vahet teha, kus lõppes dāndi ja kus algas mannekeen rātspe vaateaknalt. Nūūd aga olid kōik need vālised tunnused salapārasel kombel kadunud: mannekeen nāis olevat muutunud hernehirmutiseks. Drage kandis ikka veel silindrit, ent see oli lōmmis ja nārune, riided olid ripakil ning kellakett ja muud ehteasjad kadunud. Ent isa Brown kōnetas teda, justkui oleksid nad kohtunud alles eile, ja soostus istuma koos temaga odavas sōōgimajas. Kuid see, kes jutuaJamist alustas, polnud ometi preester.

«Noh,» urises Drage, «kas teil on õnnestunud oma pūha ja puutumatu miljonāri eest kātta maksta? Eks ole ju kōik miljonārid pūhad ja puutumatud — igast lehest vōite juba jārgmisel pāeval lugeda, kuidas nad end elus ikka perekonnapiibli vaimus ūlal pidasid, mida nad juba ema pōlve najal olid lugenud. Jessas, kui nad oleks vaid osanud piiblist ette lugeda mōningaid asju, mis seal seisavad! Ema oleks selle peale pāris kohkunud, ja miljonār ise ka, ma arvan. See vana raamat otse kubiseb muistsetest ūdustest, mida tānapāeval enam ei tunta; see on pūramiīdide alla maetud kiviaegne tarkus. Mis siis, kui keegi oleks Mertonivana tema torni tipust alla koertele sōōdaks visanud? See poleks olnud midagi hullemat, kui juhtus Isebeliga.* Ja kas ei hakitud Agagi** pisekesteks tūkkideks ainuūksi selle eest, et ta ettevaatlikult vālja jalutama lāks. Merton, et kurat teda vōtaks, oli eluaeg vāga ettevaatlik mees, kuni ta nii ettevaatlikuks muu-

tus, et ūldse enam jalutamas ei kāinud. Aga Issanda vālk tabas teda ikka, just nagu tolles vanas raamatus vōinuks juhtuda, ja lōi ta maha tema torni tipus inimestele hoiatuseks.»

«Too vālk oli igatahes materiaalne,» sõnas Drage'i kaasvestleja.

«Pūramiīdid on ka materiaalsed, aga nende alla on ometi maetud surnud kuningad,» irvitas prillidega mees. «Ma arvan, et nende vanade materiaalsete religioonide kasuks kōnelevad paljud asjad. On olemas vanu nikerdisi, mis on sāilinud tuhandeid aastaid ja mis kujutavad vinnas vibudega jumalaid vōi imperaatoreid: neil on sellised kāed, et vōiksid muljuda kivi. Materiaalne — jah, vōib-olla, aga millised materjalid! Kas ei seisata teiegi vahel nende vanade idamaiste ornamentide ja esemete ees, kuni teil tekib tunne, et Jehoova kihutab ikka veel ringi nagu sūnge Apollon ja paiskab laiali musti surmakiiri?»

«Kui see on nii,» vastas isa Brown, «siis nimetaksin mina teda kūll mōne teise nimega. Aga ma kahlen, kas Merton'i ikka tappis must kiir vōi kivinool.»

«Noh, teie jaoks on Merton muidugi Pūha Sebastian,*» mōnitas Drage. «Noolega tapetud ikkagi. Kust te teate, et ta seda āra polnud teeninud? Kujutan ette, et te ei tea oma miljonārist kuigi palju. Noh, lubage siis, et mina ūtlen teile: ta oli selle sajakordselt āra teeninud.»

«Miks te siis teda ei tapnud?» pāris mr. Brown malbalt.

«Tahate teada, miks ma seda ei teinud?» sõnas teine pārani silmi talle otsa vahtides. «Noh, olete teie alles peenike pūhamees!»

«Mis te nūūd,» lausis isa Brown justkui tōrjudes komplimenti.

«Ma oletan, te tahate ūelda, et mina ta tapsingi,» urises Drage. «Noh, eks tōestage. Mis Mertonisse puutub, siis polnud see kūll kuigi suur kaotus.»

«Oli kūll,» ūtles isa Brown teraval toonil. «Teile oli see kaotus. Ja sellepārast te teda ei tapnudki.»

Ning preester kōndis ruumist vālja, jättes prillidega mehe enesele ammuli sui järele vahtima.

Alles kuu aega hiljem kūlastas isa Brown taas maja, kus kolmas miljonār oli langenud Daniel Doomi kāttemaksu ohvriks. Siin toimus asjast kōige enam huvitavad isikute nōupidamine. Laua ūlemises otsas istus vana Cra-

* Isebel — tegelane Piiblist (2. Kun 9, 30 jj), Iisraeli valitseja Ahabi naine, kes foiniiklasena pūdis oma alluvaid vāgivaldselt sundida kummardama jumal Baali ja kes Ahabi surma järele tapeti ning koertele sōōdaks heideti

** Agag — tegelane inglise poedi John Drydeni (1631—1700) satiirilisest poemist «Absalom

ja Achitophel», kus poet kujutab piiblitegelaste nimele ja neile sarnanevate nimele all oma kaasaegseid poliitikategelasi. Oletatavasti varjas ta Agagi nime taha (piiblis sellist ei esine) sir Edmund Godfrey, kes tapeti poliitilise vōitluse kāigus

* kristlik mārter (250—288), kes hukati nooltega

ke, ta nõbu tema paremal ja advokaat vasemal käel. Rohkem nagu asitõendina viibis kohal ka negroidsete joontega hiiglane, kelle nimi, nagu selgus, oli Harris. Punaste juuste ja terava ninaga isik, keda kutsuti Dixoniks, näis esindavat Pinkertoni või mõnd muud jälitusagentuuri ning tühjale kohale tema kõrval libistas end tähelepandamatult isa Brown.

Kõik maailma ajalehed olid täis üksikasju katastroofist, mis oli tabanud finantsuurust, Suure Bisnessi organisatorit. Ent neilt vähestelt inimestelt, kes talle surmahetkel kõige lähemal olid viibinud, oli saadud teada väga vähe. Onu, tema nõbu ja advokaat kinnitasid, et nad jõudsid väljapoole välismüüri veel enne häiresignaali; kumbagi barjääri kaitsnud valvurite küsitlemisel saadi mõnevõrra segaseid, kuid üldiselt rahuldavaid vastuseid. Lähemat uurimist väaris ainult üks asjaolu. Näis nii, et enam-vähem surma saabumise hetkel, kas pisut enne või pärast seda, oli keegi tundmatu uidanud sissepääsu läheduses ja soovinud näha mr. Mertonit. Teenritel olnud raskusi, et temast aru saada, sest ta väljendusviis olnud väga mõistukõneline. Ent tagantjärele leiti sealtki kahtlustärratavat, sest ta oli kõnelnud midagi pastusest mehest, kes saab hukka taevase tahte läbi.

Peter Wain kummardus ettepoole, silmad säramas kurnatud näos, ja ütles:

«Võin kihla vedada, et see oli Norman Drage.»

«Ja kes pagan on see Norman Drage?» küsis ta onu.

«Seda tahaksin midagi teada,» vastas noormees. «Olen seda temalt lausa otse küsinud, aga ta mõistab hirmus osavalt iga otseküsimuse kõveraks väänata, nii nagu vehkleja torke eest kõrvale põikab. Ta kleepis end mulle külge juttudega tuleviku lennumasinast, aga ma pole teda kunagi eriti usaldanud.»

«Drage on müstifikaator,» sõnas isa Brown süütil ilmel kõnelusse sekkudes. «Selliseid on küllalt palju. Nad on seltskonnainimesed, kes teile Pariisi kohvikutes ja kabaaredes vihjavad, et nemand on kergitanud Isise loore või teavad Stonehenge'i saladust. Ka juhtumite puhul nagu meie oma on neil kindlasti käepärast mõni müstiline seletus.»

Advokaat Barnard Blake'i tume siledaks kammitud pea pöördus viisakalt kõneleja suunas, ent tema naeratuses oli midagi vaenulikku.

«Poleks osanud arvata, härra,» sõnas ta, «et just teil on midagi müstiliste seletuste vastu.»

«Vastupidi,» selgitas isa Brown armastusväärselt silmi pilgutades ja talle otsa vaadates. «Just minul on. Mind võiks tüssata iga

võltsadvokaat, aga teid mitte, sest teie olete ise advokaat. Iga loll võiks end maskeerida indiaanlaseks ja mina peaksin teda pesuehtsaks Hiawathaks*, aga mr. Crake näeks ta otsemaid läbi. Minu ees võiks mõni pettur väga hästi teha näo, et teab kõike lennuaparaatide kohta, aga kapten Waini ees see ei õnnestuks. Ja tolle asjaga on lugu niisamuti; kas mõistate? Just sellepärast, et ma müstikat mingil määral tunnen, ei talu ma müstifikaatoreid. Tõeline müstika ei peida müsteeriume, vaid loob neid. Ta seab asja heledasse päevavalgusse, ja kuigi olete seda nüüd küllalt näinud, on see endistviisi müsteerium. Aga müstifikaator varjab asju ja peidab neid pimedusse, ning kui te need avastate, osutuvad nad labasusteks. Drage'i puhul aga tuleb tunnistada, et temal oli taeva piksenooltest ja karistavast välgust kõneldes ka teine, märksa praktilisem tagamõte.»

«Ja milline oli siis see tema tagamõte?» päris Wain. «Ma arvan, et ükskõik mis see ka oli, väärib see iga juhul tähelepanu.»

«Noh,» vastas preester aeglaselt, «ta tahtis meid viia mõttele, et need mõrvad olid ime teod, sest... noh, sest et ta teadis, et nad seda polnud.»

«Ah,» sõnas Wain peaaegu sisinal, «seda ma ootasingi. Otse öeldes — tema siis ongi kurjategijal!»

«Otse öeldes on ta kurjategija, kes kuritegu toime ei pannud,» vastas isa Brown rahulikult.

«Kas selline on teie arusaam otseütlemisest?» päris Blake viisakalt.

«Nüüd hakkate vist mind ennast müstifikaatoriks pidama,» sõnas isa Brown veidi kohmetult, kuid laia naeratusega, «aga tegelikult juhtus see kogemata. Kuritegu Drage toime ei pannud, ma mõtlen — seda kuritegu. Tema ainsaks kuriteoks jääb see, et ta tegeles väljapressimisega ja liikus siinkandis sel eesmärgil ringi. Tõenäoliselt ta ei soovinud, et tema saladus avalikuks tuleks või kogu äri surma tõttu katki jääks. Temast võime rääkida pärastpoole. Praegusel hetkel tahaksin teda teelt ära saada.»

«Kelle teelt?» päris teine.

«Tõe teelt,» kostis preester, vaadates talle rahulikult, sedapuhku silmi pilgutamata otsa.

«Kas tahate öelda,» kogeles advokaat, «et teile on tõde teada?»

«Ma arvan küll,» sõnas isa Brown tagasihoidlikult.

Järgnes ootamatu vaikus, mille järel Crake äkki ja täiesti kohatult kähedal häälel hüüatas:

* tegelane ameerika luuletaja Henry Longfellow' (1807—1882) poemist «Laul Hiawathast» (eesti k 1960, tõlk B. Kabur)

«Jah, aga kus on siis see sekretär? Wilton! Ta peaks ju ka siin olemal!»

«Ma olen mr. Wiltoniga ühenduses,» sõnas isa Brown sügavtõsiselt, «tegelikult ma palusin, et ta mulle helistaks. Ta teeb seda varsti. Võib öelda, et oleme kogu selle asja koos läbi mõelnud.»

«Noh, kui te koos töötate, siis on arvata-vasti kõik korras,» urises Crake. «Ma tean, et ta oli ikka nagu verekoer selle kogu aeg haihtuva roimari jälil, nii et vahest oligi õige temaga paaris jahti pidada. Aga kui tõde teile teada on, kuidas kurat te selle siis teada saite?»

«Teie käest,» vastas preester tasakesi, vaadates endise malbusega otsa vihaselt jõllitavale veteranile. «Ma tahan öelda, et esimest korda aiasin seda, kui kuulsin teie lugu indiaanlasest, kes noaviskega tabas meest fordiharjal.»

«Sellest olete te mitu korda rääkinud,» sõnas hämmeldunud Wain, «aga mina ei oska siit midagi järeldada peale selle, et meie mõrtsukas läkitas noole ja tabas inimest kõrges majas, mis väga sarnaneb fordiga. Aga seda noolt loomulikult ei visatud, vaid lasti vibust, ja nii võis ta läbida palju pikema maa. Muidugi lendas nool ebatavaliselt kaugele, ent ma ei mõista, mida see teadmine meile annab.»

«Ma kardan, et te ei saanud loo tuumast aru,» lausuis isa Brown. «Asi pole selles, et kui üks asi lendab kaugele, siis teine võib lennata veelgi kaugemale, vaid hoopis selles, et kui relva kasutatakse valesti, siis on ta nagu kahe teraga mõök. Mehed Crake'i fordiharjal pidasid nuga asjaks, mida kasutatakse lähivõitluses, ning unustasid, et see võib olla ka viskerelv. Ühed teised inimesed aga, keda ma tunnen, unustasid viskeoda meenutavale relvale mõeldes, et lõppude lõpuks võib sellist relva kasutada ka lähivõitluses nagu pistoda. Lühidalt öeldes, selle loo moraaliks on, et nagu pistoda võib muuta nooleks, nii võib ka noolt kasutada pistodana.»

Nüüd vaatasid kõik isa Browni otsa, ent tema jätkas selsamal hooletul ja hajameelsel toonil.

«Loomulikult me arutasime ja murdsime pead, kes küll läkitas selle noole aknast sisse ja kas see tuli kaugelt ja nii edasi. Aga tegelikult noolt üldse ei lastudki. See nool ei tulnudki aknast.»

«Ei tea, kust ta siis küll tuli?» küsis tõmmu advokaat üsna üleoleval ilmel.

«Ma oletan, et keegi tõi selle endaga kaasa,» sõnas isa Brown. «Seda pole ju raske peita ja kaasas kanda. Kellelgi oli see nool käes, kui ta Mertoni juures toas viibis. Keegi torkas selle Mertonile kõrri nagu kinžalli ja tuli siis ülileidlikult mõttele seada kogu asi nii, et meile tunduks sedamaid,

nagu oleks nool aknast linnuna sisse lennanud.»

«Keegi,» sõnas vana Crake raskel toonil.

Kimedal nõudlikul kõinal hakkas helisema telefon. Hää l kostis kõrvalruumist ning isa Brown sõostis kohale enne, kui keegi liigutadagi jõudis.

«Mida kuradit see kõik peaks tähenda-ma?» hüüdis Peter Wain, kes näis olevat täiesti vapustatud ja jahmunud.

«Ta ju ütles, et ootab sekretär Wiltoni kõnet,» vastas onu endisel raskel toonil.

«Ehk ongi see Wilton?» tähendas advokaat, justkui tahtnuks oma küsimusega vaikust hajutada. Kuid tema küsimus ei saanud vastust enne, kui isa Brown äkki vaikselt tuppa astus ja selle kaasa tõi.

«Härrased,» sõnas ta, kui oli taas istet võtnud, «te palusite mul välja selgitada mõistatuse lahendus ning olles selle leidnud pean ma tõe välja ütleva, püüdmata selle ränkust kuidagiviisi pehmenada. Kardan, et igaüks, kes topib oma nina niisugustesse asjadesse, peab loobuma püüdest kellesegi erilise lugupidamisega suhtuda.»

«Ma oletan,» sõnas Crake, katkestades nendele sõnadele järgnenud vaikuse, «et mõned meie hulgast on kahtluse all.»

«Kõik me oleme kahtluse all,» sõnas isa Brown. «Ka mind võib kahtlustada, sest mina ju leidsin surnukeha.»

«Muidugi oleme me kahtluse all,» kävas Wain. «Isa Brown oli nii lahke ja seletas mulle ära, kuidas ma oleksin saanud lennukilt torni rünnata.»

«Ei,» vastas preester naeratades, «hoopis teie ise kirjeldasite mulle, kuidas te seda oleksite võinud teha. See just oligi asja juures kõige huvitavam.»

«Ta näis arvavat,» urises Crake, «et mina tapsin Mertoni indiaanlaste noolega.»

«Pidasin seda ülimalt kaheldavaks,» sõnas isa Brown kergelt nagu krimpsutades. «Palun väga vabandust, kui ma teile liiga tegin, ma ei leidnud asja kontrollimiseks ühtki muud teed. Raske oleks leida midagi võimatumat kui ettekujutus, et kapten Wain suisa mõrva hetkel hiigelmasinaga märkamata aknast mööda kihutaks. Vahest ehk veelgi võimatum oleks aga arvata, et vana auväärne härrasmees võis end põõsastesse peita ja indiaanlast mängida selleks, et tappa inimene, keda ta kümnel muul viisil palju hõlpsamini saanuks tappa. Kuid tuli välja selgitada, kas neil oli mõrvaga midagi pistmist või ei, niisiis pidin neid süüdistama, et tõestada nende süütust.»

«Ja mis nende süütust siis tõestas?» päris advokaat Blake huvitatult ettepoole kummardudes.

«See, kuidas nad erutusid, kui neile süüdistus esitati,» vastas preester.

«Mis te sellega silmas peate?»

«Lubatagu öelda,» kostis isa Brown külmavereliselt, «et kahtlemata pidasin ma oma kohuseks kahtlustada neid ja ka kõiki teisi. Ma kahtlustasin mr. Crake'i ja kapteni Waini selles mõttes, et kaalusin läbi nende süüdi-oleku võimaluse ja tõenäosuse. Ma ju ütlesin neile, et olen teinud asjast omad järeldused, ja nüüd räägin neile, missugused need järeldused olid. See, kuidas ja missugusel hetkel nad kõike taipasid ja raevu sattusid, laskiski mul kindlaks teha, et nad on süütu. Nemad seletasid mulle, kuidas nad oleksid võinud kuriteo toime panna, ja siis taipasid järsku ehmatuse ja raevuga, et neid süüdistatakse. Nad taipasid kõike kaua pärast hetke, mil oleksid juba võinud süüdistamist oodata, kuid hulk aega enne, kui ma neid tegelikult süüdistasin. Ükski süüdlane seda ei suudaks. Süüdlane oleks tige ja kahtlustav kas algusest peale või siis teeskleks lõpuni teadmatus ja süütust, aga iialgi ei alustaks ta sellest, et algul asja endale halvemaks muudab ning seejärel hakkab äkitselt eitama mõtet, mille tekkele ta ise on kaasa aidanud. Nii-sugust käitumist sai põhjustada üksnes see, et süüdistatav tõesti ei taibanud, millele ta jutt osutab. Mõrvari eneseteadvus aga on alati nii haiglaselt elav, et ei lase tal algul unustada oma seost toimunuga ja alles pärast seda seost eitama hakata. Niisiis jätsin ma kõrvale need kaks ning hiljem ka ülejäänud — teistel põhjustel, mida me ei tarvitse praegu arutada. Noh, näiteks sekretär. . .

Aga ei, sellest ma praegu ei räägi. Vaadake, nüüdsama helistas mulle Wilton ning andis loa teha teile teatavaks rängad uudised. Ma oletan, et juba teate, kes oli Wilton ja mida ta taotles?»

«Ma tean, et ta jälitas Daniel Doomi ega kavatsenud rahule jääda enne, kui tema tabab,» vastas Peter Wain, «ja ma olen ka kuulnud, et ta on vana Horderi poeg ning seega on tegemist veritasuga. Igal juhul on ta selle mehe otsinguil, keda kutsutakse Doomiks.»

«Jah,» sõnas isa Brown, «ja ta on selle mehe leidnud.»

Peter Wain hüppas erutatult püsti. «Mõrtsukas!» hüüdis ta. «Kas mõrtsukas on juba trellide taga?»

«Ei,» sõnas isa Brown tõsiselt, «ma ju ütlesin, et uudised on rängad, rängemad kui see. Ma kardan, et vaene Wilton on võtnud enda kanda suure vastutuse. Ja ma kardan, et sellega paneb ta ränga vastutuse meiegi õlule. Wilton leidis mõrtsuka, ning kui ta tema viimaks nurka oli surunud — noh, siis võttis ta õigusemõistmise oma kätte.»

«Kas te tahate öelda, et Daniel Doom . . .» alustas advokaat.

«Tahan öelda, et Daniel Doom on sur-

nud,» sõnas preester. «Tekkis võitlus ja Wilton tappis ta.»

«Ja paras talle,» urises Hickory Crake.

«Ei saa Wiltonile süüks panna, et ta sihukese tegelase teise ilma läkitas, eriti kui veritasu arvesse võtta,» nõustus Wain, «see oli sama, mis rästik surnuks tallata.»

«Ma ei ole teiega nõus,» sõnas isa Brown. «Ajame mingit romantilist udu lintšimise ja seadusetuse kaitseks, aga mul on tunne, et kui me oma seadustest ja õigustest ilma jääme, siis kahetseme peagi. Pealegi näib mulle, et pole loogiline õigustada Wiltoni roima, küsimata, kas ei leidu ehk midagi, mis võiks õigustada ka Doomi roima. Kahtlen, kas Doom oli päris lihtlabane roimar. Võib-olla tegi maania karika järele temast seaduserikkuja, kes karikat ähvarduste abil enesele nõudis ning kes surmas alles pärast võitlust: mõlemad ohvrid mõrvati ju oma kodu läheduses. Wiltoni toimimisviisi vastu võib niisiis tuua asjaolu, et Doomi seisukohta ei kuule me seeläbi enam kunagi.»

«Ma ei kannata niisuguste tühipaljaste lurjuste ja mõrtsukate sentimentaalset puh-takspesemist,» hüüdis Wain tuliselt. «Kui Wilton tolle Doomi kaela käänas, tegi ta meheteo ja kõik.»

«Just, just,» sõnas Waini onu ägedalt pead noogutades.

Isa Browni ilme süngustus veelgi ning pikalt silmitses ta teda poolringis ümbritsevad nägusid.

«Kas te kõik mõtlete tõesti nii?» küsis ta. Ja seda öeldes sai isa Brown aru, et ta on inglane ja viibib võõral pinnal. Ta taipas, et siin on tema ümber võõramaalased isegi siis, kui need juhtumisi on tema sõbrad. Rahutuks tegev laeng läbistas noid võõraid otsekui vooluringi. See oli tundmatu isa Browni tõule. See oli läänepoolse rahva ägemeelne vaim, mis suutis mässu tõsta, lintšida ja eelkõige — liituda. Isa Brown sai aru, et nad ongi juba liitunud.

«Nojah,» sõnas ta ohtes. «Nagu ma aru saan, mõistate te täie teadmisega õigeks selle õnnetu mehe kuriteo või iseseisva õigusemõistmise akti või kuidas te seda ka ei nime-taks. Sellisel juhul ei sünni sellest talle kurja, kui ma temast teile veel veidi räägin.»

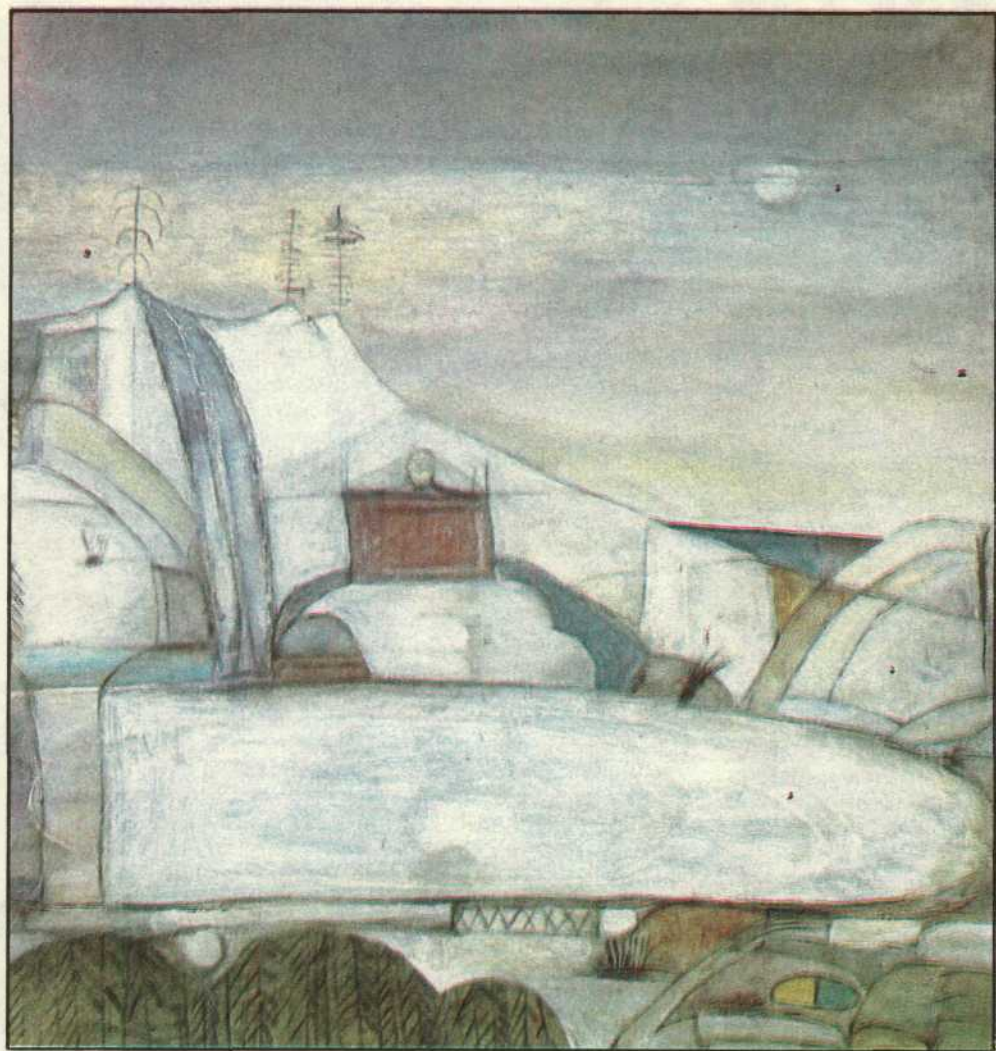
Ta tõusis äkki püsti, ja ehkki keegi ei näinud selles liigutuses tagamõtet, tundus, nagu oleks toas valitsev õhkkond muutunud jäiseks ja tardunuks.

«Wilton tappis Doomi väga kummalisel viisil,» alustas preester.

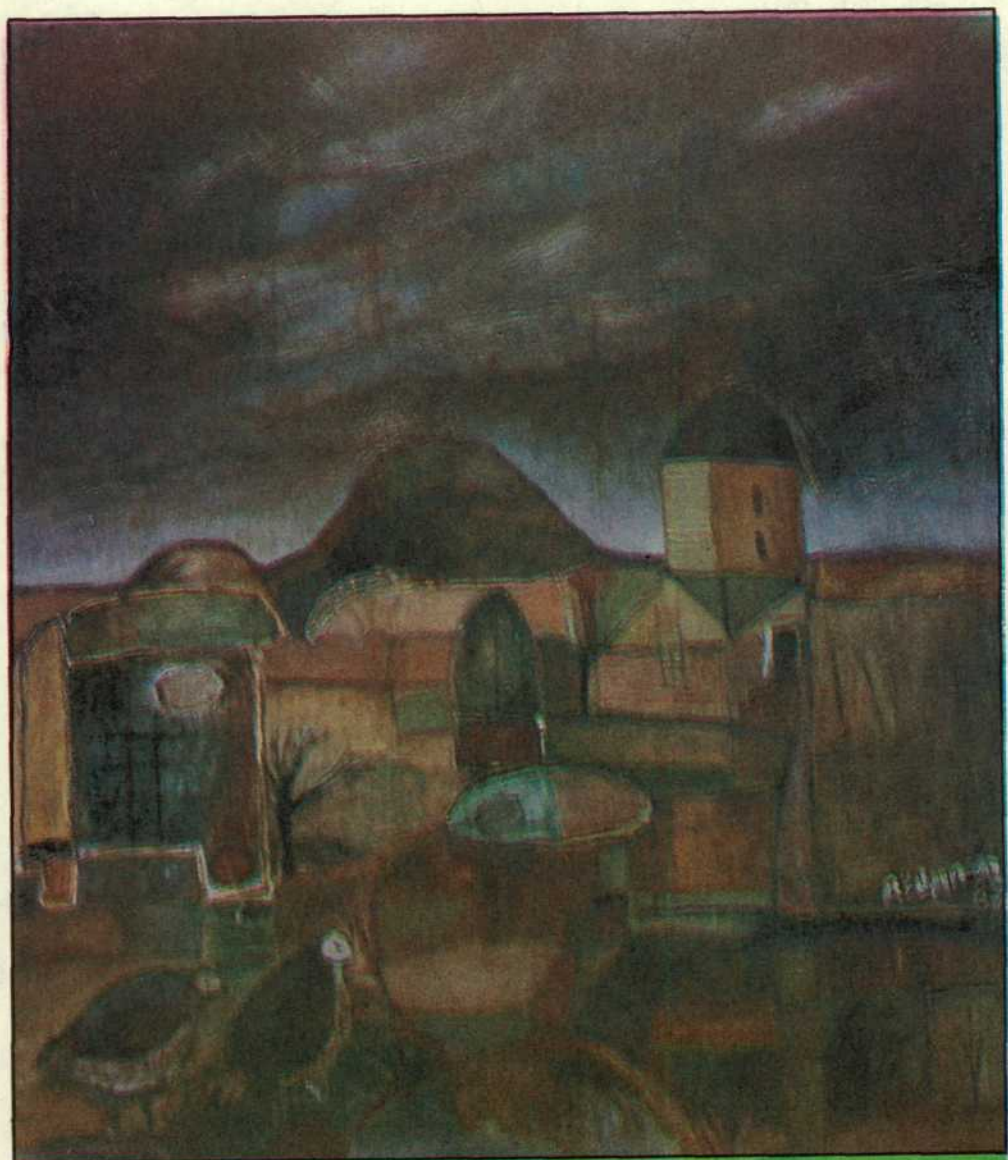
«Millisel viisil?» päris Crake järsult.

«Noolega,» sõnas isa Brown.

Piklikus ruumis hakkas hämarduma: vaid nõrk kuma oli jäänud päevavalgusest, mis paistis sisse läbi avara akna toast, kus oli

Rein Kelpman. Talvine maastik. Õli, tempera,
1985.

Rein Kelpman. Sulisloomad. Õli, tempera,
1985.

surnud suurmiljonär. Peaaegu tahtmatult pöördusid kõigi pilgud kuma suunas, ent sealtpoolt ei kostnud ainsatki heli. Siis kõlas Crake'i hüüatus, kõrge, murduv ja seniilne nagu hääle kaotanud kukel.

«Mida te tahate öelda? Mida te tahate öelda? Brander Merton surmas nool. Ja mõrtsuka surmas samuti nool. . .»

«Üks ja seesama nool,» sõnas preester, «ning ühel ja samal hetkel.»

Toas tekkis lämbunud, ent ühtaegu pingestatud ja plahvatusohtlik vaikus ning siis alustas Wain: «Te tahate. . .»

«Ma tahan öelda, et teie sõber Merton oligi Daniel Doom,» sõnas isa Brown kindlalt, «ainuke Daniel Doom. Rohkem te neid ei leia. Teie sõber Merton oli hull Kopti Karika järele. Ta kummardas seda iga päev nagu mõnd iidolit ja oli oma seiklusrohkes nooruses tapnud kaks inimest, et seda enesele saada. Ma arvan, et need surmad olid mingis mõttes röövimisega kaasnenud õnnetused. Igal juhul sai ta karika endale, Drage'ile aga oli kogu lugu teada ja ta pressis Mertonilt raha välja. Wilton püsis Mertonil hoopis vastupidisel eesmärgil: tõe jälile sai ta alles siis, kui siia majja asus. Igatahes lõppes tema jaht siin majas ja selles ruumis; nii tappis ta oma isa mõrtsuka.»

Kaua ei kostnud keegi midagi. Siis oli kuulda, kuidas vana Crake sõrmedega laual trummeldama hakkas ja pomises: «Brander pidi olema peast segi. Päril kindlasti peast segi.»

«Aga taevane jumal,» pahvatas Peter Wain, «mis me nüüd teeme? Mis me ütleme? Nüüd on ju kõik hoopis teisiti! Mida hakata peale ajalehtede ja suurärimeestega? Brander Merton oli ju nagu president või Rooma paavst.»

«Ma olen päris kindel, et nüüd on meil küll tegemist erilise juhtumiga,» alustas Barnard Blake vaiksel häälel. «See erinevus hõlmab terve rea. . .»

Isa Brown lajatas käega lauale, nii et klaasid kõlisesid ning võinuks arvata, et müstiline karikas, mis ikka veel kõrvalruumis seis, vastas tontliku kajaga.

«Ei!» käratas isa Brown häälel, mis kõlas kui püstolipauk. «Mitte mingeid erinevusi. Andsin teile võimaluse sellele vaesele kuradile kaasa tunda, kui te pidasite teda tavali-seks kurjategijaks. Siis ei võtnud te mind kuulda: siis õigustasite te kõik isiklikku kättemaksu. Te kõik olite nõus, et ta ilma avaliku kohtuta nagu metsloom maha löödi, ning ütlesite, et ta sai sellega vaid teenitud karistuse. Olgu nii, kui Daniel Doom sai, mille oli ära teeninud, sai ka Brander Merton, mille oli ära teeninud. Kui see oli paras Daniel Doomile, siis, kõige nimel, mis on püha, on see paras ka Mertonile. Mõistke omakohut või pidage avalikust seadusest kinni, aga, kõigevägevama nimel, seaduseta või seadus olgu kõigi jaoks ühesugune.»

Keegi ei vastanud peale advokaadi, kes tegi seda justkui läbi hammaste.

«Ja mida ütleb politsei, kui me teatame, et kavatseme kuriteo maha vaikida?»

«Mida ütleb ta siis, kui mina teatan, et teie juba vaiksitengi selle maha?» vastas isa Brown. «Olete oma austusega seaduse vastu hiljaks jäänud, mr. Barnard Blake.»

Teinud pausi, jätkas ta juba leebemal toonil: «Omalt poolt olen valmis kõnelema tõtt, kui vastavad võimud mult seda nõuavad, teie, ülejäänud, võite toimida, nagu teile meeldib. Aga tegelikult on see üsna ükskõik. Wilton helistas vaid selleks, et jätta mulle vabad käed tema tunnistus teile teatavaks teha: kui teie seda kuulsite, oli ta juba jälitamise haardeulatusest väljas.»

Aeglaselt kõndis preester kõrvalruumi ning jäi seisma lauakese kõrval, kus miljonär oli surnud. Kopti Karikas seis vanal kohal ja isa Brown viivitas hetke, et silmitseda karika vikerkaarvärve ning sinitaeva sügavikku selle taga.

KALEIDOSKOOP

NOORTEADLASED TARTUS KAJAR PRUUL

14. mail noorteadlaste kuuendat kevadsessiooni avades kurtis Kirjandusmuuseumi (KM) direktor Eduard Ertis, et muuseumi konverents põlatakse pahatihti liiga amatöörseks. Ometi ei heida korraldajad meelt ja loodavad, et tulevik mõistab nende algatusi paremini hinnata. (Olgu öeldud, et lootus-

rikas oli ka KM teadussekretäri Sirje Oleski lõppõsna: käesolev sessioon tähistas põlvkonnavahetust.)

Konverents ise jagunes kaheks, rahvaluule ja kirjanduse plokiks. TRÜ aspirandi Tiitu Rolli ettekanne «Regilaulu epiteedist» oli küllalt traditsioonilist laadi. Vaatluse all olid inimese poeetilisel kirjeldamisel kasutatud epiteedid rahvalauluantoloogia alajao-tustes «Laulud pühadest ja lõbustustest»,

«Laulud abielust» ja Haljala, Helme ning Tori pulmalaludes; stereotüüpsete ning metafoorsete epiteetide esinemus ja konteksti mõju kujundi tähendustugevusele. Kadri Peebo (KM) kõrvutas oma töös «Mõnest troopide uurimise võimalusest» eri seisukohti troopide olemuse ja tekke kohta. Lähemalt peatus ta V. P. Grigorjevi katsel kirjeldada kujundite süsteemi sõnaraamatuna (20. sajandi vene luule põhjal). Ettekandja oli püüdnud Grigorjevi metoodikat transformeerituna rakendada eesti regivärsi troopika uurimisel, pidades eriti väärtuslikuks, et nii saab arvestada troopide omavahelisi mõjutusi ja segunemisi. Viimane moment tõusis keskseks ka poeetika-ettekannete arutamisel: omadussõnaliste täiendite üleminekut epiteetideks oleks mõistlik näha sujuva skaalana; üldse on troopide tavapärase liikideks jagamine välise, süntaktilise iseloomuga — tulemuslikum on võtta neid kui semantilisi operatsioone (A. Krikmann).

Eda Kalmre (KM) teemaks oli «Muinasjutt «Tuhkatriinu» (AaTh 510 A) Eesti traditsioonis». Jututüüp esineb üle kogu Eesti. Oluline on kirjanduslike tagasimõjude (Grimme jutu tõlked; Kreutzwaldi Perrault-mõju-line variant) ja tekstide rahvaehtsuse probleem. «Tuhkatriinul» on huvitavaid kontamineerumisi teiste jututüüpidega. Ettekanne ajendas tõelise meeleavalduse folkloori publitseerimise asjus: kirjastustel tuleb üks «tark mees taskus» teise järel (I. Sarv), taastrükitakse aina ühtesid ja samu kirjanduslikke töötusi Kunderilt ja Kreutzwaldilt, aga ehedale rahvaloomingule kohta ei leita (M. Hiimäe). Toimetajate jaoks pole rahvalikud tekstid küllalt «ilusad», peijatakse vulgarisme jms, isegi Eiseni keel kõlbab neile paremini (E. Liiv). Pseudofolkloori suurem kütkestavus on osa laiema kultuurinähtusest (A. Krikmann) ja viib selleni, et ka pseudouurimusi hakatakse eelistama ehtsatele (I. Rüütel).

Edith Salu (Etnograafiamuseum) «Rasedusega seotud uskumused ja kombat eestlastel» andis ülevaate kuukordade, lapsekandmise või sigimatusega kaasnenud käitumisnormidest ja tõrjemaagiast, tuues võrdlusejooni ka mandside vastava kombestikuga. Tõnn Sarve repliik osutas füsioloogilisele alusele, mis tingib kommete suhtelise muutumise ja vere (ning punase värvuse) erineva tähenduslikkuse naiste ja meeste jaoks.

Kirjandusteaduse poolt alustas Merrit Kiho (KM) ettekanne «Juhan Liivi kirjad Kirjandusmuuseumis», andes päris ämmendava pildi sellest, millised Liivi kirjad on säilinud ja kuidas neid aegade jooksul on püütud publitseerida. Kõnelejal oli õnnestunud leida Tuglase Liivi-monograafia käsi-

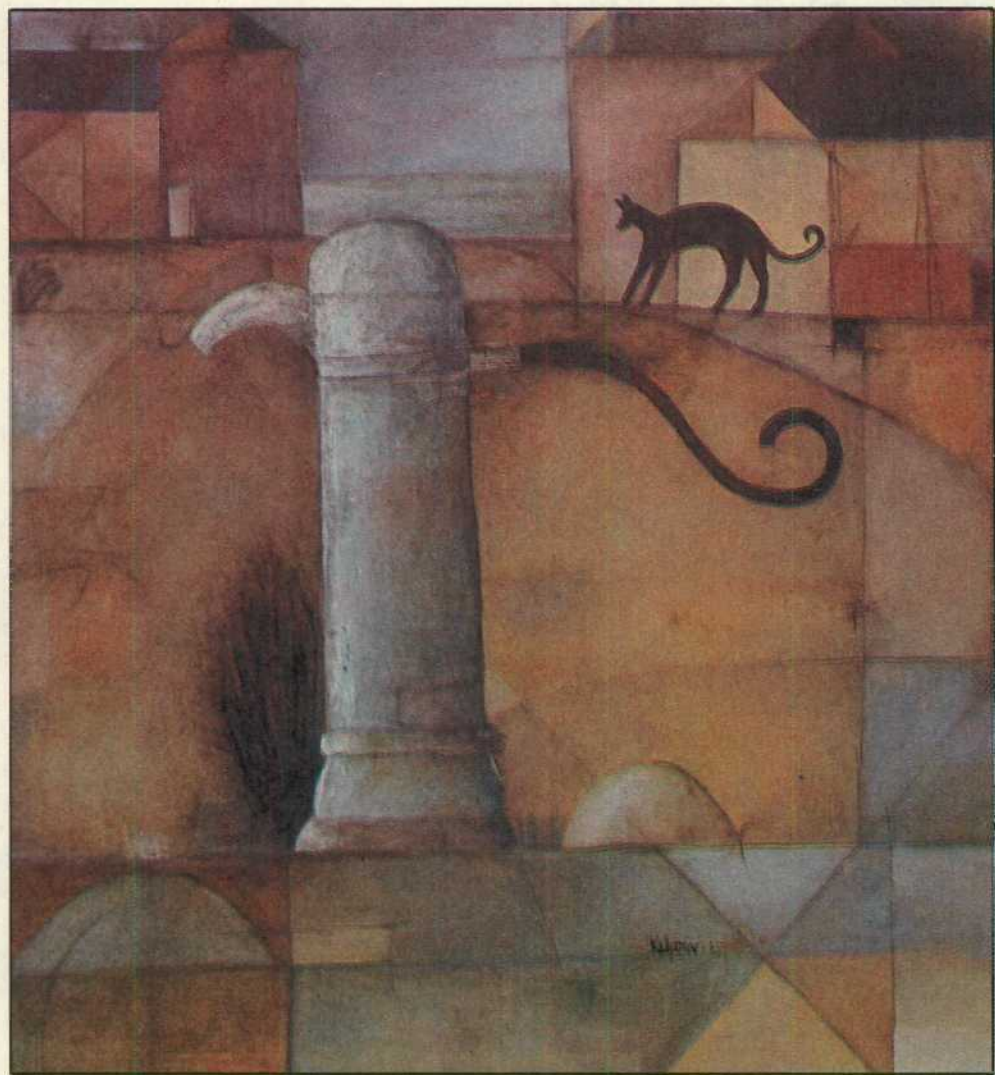
kirjaliste materjalide hulgast ära kirjad neljast Liivi kirjast (3 M. Neumannile, 1 J. Tõnissonile), mille olemasolust vahepeal ei teatud. Ka pidas ta vajalikuks lisada Liivi epistolaarsesse pärandisse visandi «Üks must maja, üks must asi puhas» (1903), mis oli adresseeritud (ja saadetud) «Teataja» toimetajale. Sisulisemat käsitlust leidsid kirjad aastast 1883—1893, neist lõviosa L. Goldingile. Tekstoloogiline vaatlus osutus keskseks Tiina Heinmaa (Jõgeva 2. Keskkooli õpetaja) töös «Fr. Tuglase novelli «Popi ja Huhuu» genees». Selgus, et erinevalt noorusnovellidest pole Tuglas siin teksti kujundilist külge hiljem kuigivõrd redigeerinud: ta on ka ise seda üheks oma tippteoseks pidanud.

Piret Noorhane (Viljandi 1. Keskkooli õpetaja) analüüsis groteskikasutust A. Gailiti romaanis «Toomas Nipernaadi». Silmas pidades Gailiti loomingu teenimatult vähest uuritust oli see igati tervitatav nähtus. Nõutust tekitas ainult ettekandja ühekülgset eitava hinnang Gailiti varasema perioodi grotesksetele proosale.

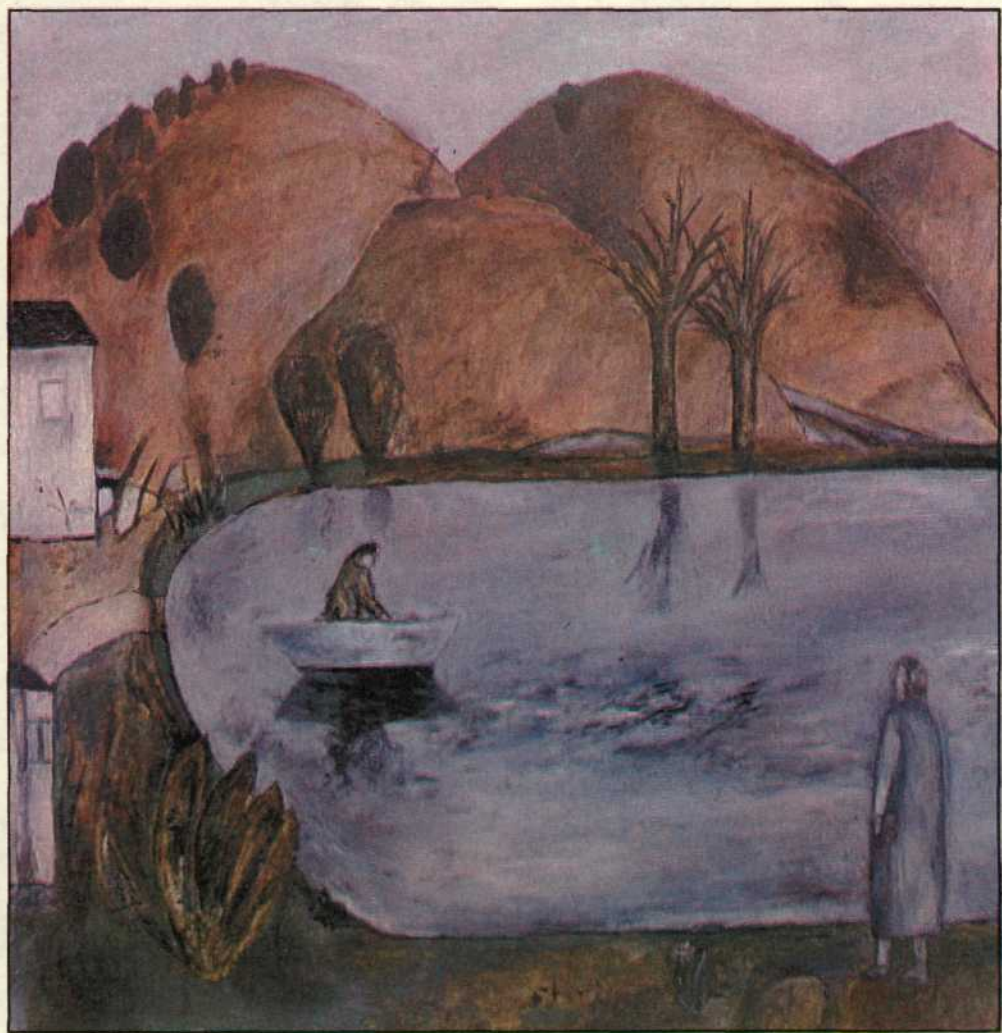
Sessioni toekamaid oli Arne Merilai (TRÜ aspirant) fenomenoloogilisevõitu töö «Ballaadist ja ballaadilisusest», kus Hegelile, Kayserile, J. Lotmanile jt toetudes võeti ette katse eri ballaaditüüpe ühe, «ballaadilisuse»-ilmumi alla viia. Viimases nägi ettekandja kogu uusaegse kultuuriloo võtmemoetideid, ka prežurnalistliku ja prekinematograafilise esteetika kujundajat.

Õnne Kepi (KKI) «Täht eesti luules» tegeles 40 autori luuletuste põhjal tähekujundi semantikaga ärkamisajast tänapäevani. Muuhulgas ütles ta kogu 20. sajandi eesti luule koonduvat kolme juhtkujundi ümber: *muld* — isamaa; *tuul* — aeg; *täht* — ideaal ja lootus.

Kõige lõpuks tegi Peeter Olesk teatavaks, et kuus väarikat meest (J. Peegel, A. Kaalep, A. Krikmann, K. Muru, P. Torop, P. Olesk) on asutanud noore filoloogia edendamiseks neli preemiat (vastavasisuliste rariteetseohtu raamatute näol žüriiliikmete erakogudest). Seekord jagunesid need niimoodi: Walter Andersoni preemia (rahvaluule poeetika) — K. Peebole, Mart Lepiku preemia (arheograafia ja tekstoloogia) — M. Kihole ja T. Heinmaale, Nigol Andreseni preemia (kunstilise teksti interpretatsioon) — P. Noorhanile, Jaak Põldmäe preemia (kirjandusteooria) — Ö. Kepile.

Rein Kelpman. Kaevul. Õli, tempera, 1986.

Rein Kelpman. Maastik järvega. Õli, 1982.

UUS TEATRILEVUS? AVE ÜLENURME

Avaldumiseks võtab vaim erinevaid vorme; üks võimalikest on ka isetegevuslik teater selle sõna parimas tähenduses. Ed. Vilde nimelise kolhoosi preemiade laureaate austamise õhtul 15. mail Tallinna Kirjanike Majas ütles Evald Hermaküla: «Kõik, mis maailmas ja sealhulgas ka teatris on olulist, on sündinud isetegevuse kaudu.» Isetegevus on olnud lähteks ja pinnaseks ka tänavukevadistele teatripidudele: kooli- ja üliõpilasteatrite festivalidele Tallinnas, Tartus ja Pärnus, nõnda ka Valdur Liivi eestvedamisel teoks saanud etlejate konkursile Rakvere rajoonis.

Isetegevusest võib sündida alternatiivne teater: formalismist ja rutiinist vaba, mängurõõmust, enese ja maailma tunnetamise vajadusest kantud teater. Tartus on see sündinud ligikaudu üheaegselt mitmel pool (vt ka Ene Paaveri artiklit 30. aprilli «Edasis»). Jüri Lumiste juhatusel otsib end Tartu Kunstikooli trupp, sootuks teises vormis taotleb sama eesmärgi Ain Kaalepi ja Peeter Volkonski toetusel õpilasteater Kirjanduse Majas. Laulumänguga «Kevade» üllatasid 2. Keskkooli laululapsed (lavastaja Silvi Ait, muusikaline juht Kadri Leppoja). Ülikooli vene osakonna tudengeid seob näitekunsti abil kollektiiviks Larissa Volperti juhendatav tudengiteater.

Omaette nähtus on muidugi «Vanemuise» stuudio, mis esimesel koostööaastal ettevalmistava töö kõrvalt muinasjutuõhtu ning Rabindranath Thakuri (Tagore) luulest koostatud kompositsiooniga märgi maha pani. Stuudio juhi Jaan Toominga soovil jätame pikema käsitluse siiski järgmisse tööaastasse. Seetõttu lõpetaksimegi praegu kunstiküpsima ning aktiivseima loovkollektiivi esiletõstmiseks. . . ei ole vist vaja lisada, et silmas on peetud TRÜ luuleteatrit «Valhalla». Üliõpilasetenduste krooniks tõusnud lavakava «Carpe diem» on toonud siurulaste loomingu ja elust põimunud salongiõhtu hinguse ka mittetartlastest vaatajateni, esinetud on ka Tartu ja Tallinna Kirjanike Majas. Rahvaste sõpruse päevadel jõudis pidulisten koostöös RAT «Vanemuise» kvartetiga kesk-aegse ja renessanssluule õhtu: kavas oli Pierre Gringore'i, Francesco Petrarca, Pierre de Ronsard'i ja William Shakespeare'i armastusluule. Hingepuhtus, ülevus ja elegants võimaldasid kaasajal nii harukordse, süisa sakraalse elamuse. Ent mida muud ongi siis armastatu harras hoidmine kui mitte sakrament?

«Sophokleses» õnnestus kuulata ka kompositsiooni Walt Whitmani luulest (kaaste-

gev Jaak Johanson), mis läbi süvenes veendumus, et Margus Kasterpalu ja Kalev Kudu näol on meil tegemist sügava sisemise kultuuriga näitlejaisiksustega. «Valhalla» kaudu usun ja näen avanemas Tartu vana ja ühtlasi iginoort vaimsust.

TEATRI ÜMBER (I) MIHKEL MUTT

Eelmisest hooajast kõneldes võiks märkida sedagi, et kaks lavastajat tegid oma senised parimad tööd: Priit Pedajas O. Lutsu «Soo» ning Kaarel Kilvet «Valge tee kutse» — Juhan Saare näidendi R. Valgre elust. Esimene on suhteliselt uus, teist aga pea kogu hooaeg mängitud. Ei ole viimase kohta kuulnud kuskilt ühtegi halba sõna. Ta paistab meeldivat väga erinevatele inimestele. Laiemalt võttes on põhjuseks nüüdisajal terves maailmas valitsev huvi kõikvõimaliku dokumentaalse, kaasa arvatud biograafilise ainesitiku vastu. Praegusel juhul lisandub eluloole selle legendilisus. Kuigi tänapäeval on muusikainimesed literaatidest vist populaarsemad, on ajas tagasi vaadates asjad vastupidi. Luterliku minevikuga eestlasele on kiri ja raamatud, seega ka tema kirjanikud alati kõige tähtsamad olnud. Koolipoiss teab kirjandusklassikuid vähemasti nimepidi, vaevalt aga näiteks sajavivahetuse kuulsamaid eesti kunstnikke. (Vahemeremaades on see suhe ilmselt vastupidine.) Nii ka legendidega. (Mõtleme vara või muidu traagiliselt lahkunud ereda isiksusi.) Neiks on saanud Kr. J. Peterson ja Koidula, Juhan Liiv ja Jaan Oks, Artur Alliksaar ja miks mitte ka Ilmi Kolla. Muusikainimestest ehk Peeter Süda on laiemalt tuntud. Ja tulebki Valgre — koos oma ajastuga.

Sel viimasel on märkimisväärne osa «Valge tee kutse» õnnestumises ja külgetõmbes. Murranguajad, mil vana ja uus kokku pörkavad, mil hääbumine ja tekkimine eksisteerivad kõrvu, on kunstiliseks kujutamiseks tihti tänuväärsemad kui stabiilsed süsteemid. Eelmistes valitseb teadvuse pluralism või on inimesed igapäevasest tasakaalust välja löödud. Impeeriumide lagunemised ja «segased ajad», hellenism ja NEP, rahutused ja revolutsioonid — kõikides neis (eri viisil muidugi mõista) avaldub inimese konflikt iseenda ja teistega teravamalt kui muidu. Tekkivad vastuolud pakuvad kunstnikule haaravat ainet. Nii on ehk küüniline kõnelda tolles ajas elanud traagilise saatusega inimeste suhtes, aga sellest aspektist vaadatuna on kunst ja elu erinevad asjad.

Valgre elu kulges väga mitmesugusel ühiskondlikul taustal. Lavastuses on neid

taustu filmilõikude, riietuse jm, eelkõige aga muusikaga tuntavaks tehtud. Ka sotsiaalset kliimat. Lavastus näib pooldavat seisukohta, et Valgre saatuse põhjused olid nii objektiivset kui subjektiivset laadi. Ta elu oli aus kunstniku-lugu, kes oli puhtalt tundeinimene ja kel puudus arusaamine, kus ta elas. Ta tunnistab, et tal on kolm naist ülal pidada, aga ilma viinata ta ei saa. (Esteetilises mõttes on see laval suur hetk!) Pärast käidi mööda õllepoode ja korjati kirsturaha... Mõttled, et see võinuks juhtuda kusagil Pariisis. Aga lavastus ei moraliseeri.

Tükk on õnneliku tähe all sündinud — alates J. Saare Valgre-huvist, Noorsooteatri muusikalisest potentsiaalist ja lõpetades sobiva peaosalisega. Kitsamalt režiid vaagides tuleb kasutada mööda kategooriat. Asi on selles, et lavastus pole tegelikult efektne ega särav. Ei, aga ta on harmooniline ja maitsekas. Pole labasusi (ehk ainult luukava fritsu paroodia häirib pisut). Kompositsioon tegeles meenutustest, mineviku- ja olevikupiltidest kulgeb sujuvalt, stseenide vahel on õhku, kõik, nagu öeldakse, töötab, viib edasi, gradeerib — Valgre ise ilmub alles kuendas pildis. Mõnikord tekib laval pealtnäha seletamatutel asjaoludel atmosfäär, kus tajud, et nüüd korra on «päris» — nagu Pärnurranna seltskond esinemiste järel.

Sulev Luik näib tõestavat, et ka mitte palju rolle tehes võib noorgi näitleja andekaks jääda. Igatahes võimendab ta Valgre siseilma läbi oma isikupärase lummuse. Ja lauluhääle. Jääd uskuma, et originaal elab tõesti pidevalt muusikas. Luige välisolek olekski nagu originaali siseolek. Ainult dändi-külge oleks rohkem näha tahtnud. Valgre oli ikkagi ka elumees.

Mida veel? Korra käis mõte — miks mitte mälestust veel jäädvustada? Äkki panna endise «Lootuse» restorani — see on Tartu maantee alguses alles, ehkki piimasaalinagi suletud — ukse kõrvale tahvel: «Siin esines nendel ja nendel aastatel Raimond Valgre»? Ent kauaks seda puumaja enam... Mälestustahvlitega on üldse keerukad lood. Linnas kohtab neid vanemast perioodist igal sammul. Aga nad on enamasti väliselt respektaablite hoonete küljes. Olen mõelnud — mis saab siis, kui mõni tulevane rahvakunstnik sureb Mustamäe-tüüpi majas? Kas sobib tahvel selle odavale, profaansele massi-seinale — lööduna keldriuksele või kellegi lodža külge? Kui potentsiaalsed tahvlisaajad ei koli soliidsematesse majadesse, siis sureb see traditsioon vist välja...

Sulev Luige juurest läheb mõte nagu isenesest teise Luige — Viivi — juurde, kuigi tal teatriga pistmist pole. Vist iga kirjanik tunneb «Seitsmendat rahukevadet» lugedes

natuke professionaalset kadedust — vähemasti mõnes suhtes. Nii taidurlikult pole eesti keeles ammu kirjutatud. Kui «Seitsmese rahukevad» käest panna, siis saad aru, mis vahe on talendil ja vähematel vendadel. Pea igast lausest pritsib kunsti, siin pole koonerdatud ega kaalutud. Olen ameti tõttu viimasel viiel aastal palju luulega kokku puutunud — igasugu tasemel, algajate ja vanade omaga. Luges V. Luige lõike ja lauseidki, milles pea üle ühe leidub meisterlik kujund, õnnelik leid, kujutan ette, kuidas niisuguste poeetiliste «tuumadega» oleks ümber käinud väiksema andega autor: ta oleks võtnud oma välgatuse, teinud sellele sõnu ette ja taha, vormistanud välgatuse stroofi(de)na — ühesõnaga serveerinud — ja kujundanud terve luuletuse, omaette kunstiteose. Sääraseid luuletusi on küll ja küll. Aga «Seitsmenda rahukevad» autor pole nii talitanud, tal on varrukast puistata.

Raamatut on palju ja õigusega kiidetud. Mind teeb valvsaks ja paneb sõna võtma ainult üks kartus. Nendest tunnustustest näib vahel läbi kumavat sügav rahuldatud hingetõmme, nagu oleks midagi nüüd lõpule viidud, valmis. Et kuna nüüd on meil nii hea raamat, siis on too ajastu kunstiliselt viimseini läbi töödeldud. Mul pole vähimatki etteheidet V. Luigele. Ühelt teoselt ei saa nõuda, et ühiskonda totaalset peegeldatakse. V. Luik valis «kaameraks» lapse-silma, nagu ta seda — oma vanust arvestades — kõige loomulikult teha saigi. See on tema vaatepunkt ja ta on selle järjekindlalt välja pidanud. Aga lapsesilm ei näe, ei saa kõike näha, ammugi siis mõista. Raamatu murelik ja dramaatiline, ent ometi helge põhitoon, trotslik tuleviku-usk, humanistlike väärtuste võidulootus ei võrsu siiski mitte «ajast karmist, kallist ja kaunist». Eesti kirjanduses on olemas P. Kuurbergi, H. Kiige ja mõned teisedki teosed, mis ka toda ajastut kajastavad. Ent tervete sotsiaalsete gruppide elu nendel aastatel on veel kujutamata, paljud tüüpilised saatused kunstiks ülendatuina lugejani alles jõudmata. Aga jõudma nad peavad. Kuni kogu minevikku pole ausalt läbi kirjutatud, on seda raske teha olevikuga — ent tänane õhustik eeldab ühemõtteliselt ausust. Valgeid laike kirjanduse ainekaardil tuleb likvideerida.

Hermaküla on Tallinnas hakanud lavastama teistmoodi kui Tartus. Seal olid ta lavastused avatuma struktuuriga. Lavastaja viibis sageli ise laval «jüngrite» keskel nendi mängitamas, oma loodud maailma iga õhtu uuesti käivitamas ja koos hoidmas, «Süütute aeg. Süüdlaste aeg», «Norman Vallutaja» ning nüüd ka «Tuul Olümposele tuhka tõi» TRA Draamateatris näitavad teist palet. Need la-

vastused on selgema kontuuriga, kirjanduslikumad, traditsioonilisemad. Niisugustel muutmustel on kindlasti palju põhjusi. Herma küllal ei ole Draamateatris «oma» truppi, keda mängitada. Teisalt jälle on seal nii palju häid näitlejaid, et tal endal ei pruugi tingimata oma töödes osaleda. Suundumust kindlamate piiride ja fikseerituse poole näitavad ka Tartu-perioodi viimased tööd «Heinrich IV» ja komplitseeritud dramaturgiaga «Faehlmann». Arvan, et vahelduseks mõjub hästi, kui tehakse kõrgetasemeliste näitlejatega teiselaadilist tööd, puhates grupiliidri rollist ja mõttekaaslaste saatuste enda õlgadel kandmisest.

Hermaküla käekiri on tuntav ka praegu, ehkki mitte nii teravalt kui avalikult teatraalsetes lavastustes. Viimastest on praegustesse üle kandunud groteskilembus, natuke rämedust, bravuuri. Ta lavastused ei ole sujuvalt plastilised, raugelt endasse suubuvad mõnused orgaanilisused. Tajun neis alatasa teravaid nurki, kidasid. See pole öeldud hinnanguliselt, vaid väitmaks: välisele taltumisele vaatamata rähkleb lavastaja oma eksistentsis edasi.

Vetemaa tükk on laval lühem kui kirjas. Seeläbi on näidendi psühholoogilised pinged pisut alanenud ja üsna strindberglikud tegelesed mahendatud, kammerdatud. Samas on tükk võitnud keskendatuses. Martin (T. Mikiver) pole nii suurejooneline ja kaval strateeg ega Ines (M. Klenskaja) säärane fuuria kui originaalis. Martin paneb kaasagi tundma, teda rõhutakse, Klenskaja mõjub naisena. Vetemaal on rohkem maskide maharebimist. (Laval pakub ju erakordset huvi, kuidas inimene paljastatakse ühelt valet teise järel — juhul muidugi, kui näitleja on nii meisterlik, et iga valet tõe pähe oskab serveerida.) Lavastuses on demagoogitsemist vähem, põhikonfliktini jõutakse kiiremini.

Käsitletavad küsimused — doping, spordieetika, elu maakeral — on tähtsad, ja siin nad põimuvad kenasti konkreetsete inimsaastustega. Aga minu jaoks on Vetemaa loominguks ikka natuke mõnusat manglelvust, pehmet plastilisust, mis ei lase just globaalse tasandi tõsistel probleemidel väga tõsiselt kõlada. Igatahes eraelu-pool, eneseteostuse, auahnuse ja armastuse konfliktid on ka lavastuses parimad. See võib tuleneda ka sellest, et teadlane Klaus (S. Teppart) pole praegu päris selgepiiriline. Kuju, lihast ja verest inimene on loodud, aga mis on tema siht? On ta teadlane à la Oppenheimer? Vaevalt. Šantažeerib ta? Ei paista. On ta mängur, teadlane-küünik? Siis peaks see teravamalt väljenduma. Ei oska soovitada, kuidas mängida põhimõttelagedust, nii et see veenaks. Lavastus on terviklik, teatraalsete elementidega

(vasaraheitja külaskäigu paroodia, lõpuvõõristus), näitlejate mängus on vabadust, kohati nakatavat partnerlust (Martin ja Ines enne pörandastseeni). Nii et korralik näidend ja korralik teatripoolne töötlus. Hooajapildis kindlasti silmapaistevgi. Originaaldramaturgia najal tehtute seas isegi väga hea. Ometi ei jaga ma mõnede oma tuttavate järgitult vaimustust. Sagedasem teatrikülastaja siit katarsist ei saa.

Paar mõlgutust veel: Ines väidetakse olevat peaaegu sama hea sportlane kui Urve. Viimane ületas nüüd — fenamiini mõjul pooleldi meheks saanuna — Inese rekordi. Kas sellest ei peaks järelduma, et ilma dopinguta on Ines ikka parem sportlane kui Urve?

Martin (treener) andis ka Inesele (oma naisele) keelatud preparaate. Aga mitte neid kõige kangemaid. Ilmselt tahtis ta küll teha Inesestki tippsportlast, aga säilitada ta endale kui naine. Kas sellest järeldub, et kes läheb kaht jänest püüdma, jääb ilma mõlemast?

Kuni viimase hetkeni teadsin, et Noorsooteatris mängib korraga kaks väga raskesti ligipääsetavat tükki — «Valge tee kutse» ja «Lendas üle käopesa» — enne kui läksin vaatama «lavakate» segakava. See öeldi koosnevat esimese kursuse etüüdidest. Ei oska millegagi võrrelda, pole nii noorte asju veel näinud. Särtsu oli küll. Tõsised palad ei tulnud nii hästi välja kui need, kus nalja saab. Juhan Lüvi mõisteti silmanähtavalt paremini kui Brechti. Kursusi on mitmesuguseid — vaiksemaid ja niisuguseid, mis endast varakult märku annavad, tundes tarvet end afišeerida. Säärased olid legendaarne seitsmes ja ka kümnes. Kõnealune lavakava pole muidugi veel kaugeltki A. E. Kerge «Kosjassõidu» tasemel, juba etenduse vorm ei võimalda seda. Ometi paistab siit midagi tulevat. (Juba nimede loetelu on atraktiivne: Ahmetov, Dvinjaninov, Nüganen, Rosberg.)

«Sorry, me oleme tulekull!» — «Okay, me ootame äral!»

VEIDI MEIE AJALOOLISEST MÄLUST Mart Laar

Meil ei ole veel piisavalt arusaamist muinsuskaitse vajalikkusest. Kuidas muidu oleks saanud võimalikuks M. Underi sünnimaja karistamatu mahalõhkumine, Muraste kooli lammutavad ümberehitustööd vendade Krustenite sünnikodus jms vandalistlikud teod. Oleme jäänud ainsaks liiduvabariigiks, kus puudub muinsuskaitse organisatsioon. Meie ajaloolise mälu on viimasel ajal üldse halvad lood.

«Murrangulised neljakümnendad» kangu-
tasid kodukohtadest lahti tuhandeid inimesi.
Tänapäeval on raske leida inimest, kes
teaks midagi kodukoha ajaloo, oskaks ju-
hatada mõne eesti kultuurile või ajalool-
olulise objekti juurde. Maale elama asunud
noortel puudub tihti tunnetuslik side oma uue
koduga. Enam ei viitsita kuulata vanurite
jutte läinud aegadest. Sajandite vältel põlv-
est põlve edasiantud traditsioonide lõng on lõpli-
kult katkemas. Mida aga tähendab ühe rahva
jaoks seljapööramine omaenda ajalool.

Suurt abi võiksid sellises olukorras osutada
kohalikud koduloolased. Paraku on aga ko-
duloolaste uurimused seni olnud laiaili pillat-
ud, puudub arvestus tööde temaatika ning
hulga üle, mistõttu on neid raske kasutada.
Ometi on tihtipeale tegemist üsnagi ainu-
laadset informatsiooni pakkuvate uurimust-
tega, millest võiks muinsuskaitsega tegele-
vate organite kõrval olla huvitatud ka tead-
lased. Huvipuudus on tekitanud olukorra, kus
osa koduloolasi ei julgegi oma töid enam
kuskile pakkuma minna. Ometigi on kodu-
loolaste töödes talletatud ajalooline tradit-
sioon, mida me tihtipeale enam kuskilt mujalt
kätte ei saa. Muinsuskaitseorganite ja elanik-
konna vahel tekkinud lõhe pidurdab uute
ajaloomälestiste arvelevõtmist. Kätte on jõud-
nud viimane aeg ulatusliku, laiade aktivis-
tide hulgale tugineva ajaloolise traditsiooni
kogumise organiseerimiseks. Viivitamine tä-
hendaks meile seda, et lahkuv põlvkond viiks
endaga kaasa terve eepohhi Eesti ajaloo-
st. Seetõttu pöördubki ENSV Kultuuriministeer-
iumi Muuseumide ja Kultuurimälestiste
Teaduslik-Metoodiline Nõukogu avalikkuse
poole üleskutsega saata andmeid kõigist meie
maa ajaloo ning kultuurilooga seotud mälest-
istest. Mõeldud on nii juba riikliku kaitse
all seisvaid kui sinna veel mittekuuluvaid
mälestisi.

Millised teated oleksid eriti teretulnud?
Praegu on päevakorda tõusnud tootmistege-
vusega seotud mälestiste ulatuslikum kaitse
alla võtmine. Nii oleksidki oodatud teated
oma ajal eesrindlikest majanduskompleksi-
dest, esimestest päriseksostetud taludest,
tehastest-töökodadest-jõujaamadest, veskitest,
meiereidest, igat sorti ühistutest jne. Huvi
pakuksid ka teated nende tegevuses silma-
paistnud tegelaste kohta. Teine suur ainevald-
kond, millest andmed tihti puudulikud on,
haarab möödunud sajandi II poole ning eriti
käesoleva aastasaja kohalikku kultuurielu.
Siia käiksid meenutused haridusasutuste,
igat sorti seltside, kooride, orkestrite tege-
vuse kohta. Hädavajalikud oleksid teated-
meenutused kohalikest suurkujudest, kelle

mälestuse jäädvustamine on kaasajal tõusnud
küllaltki tähtsaks probleemiks. Jutt on siin
eeskätt kohalikest kultuuri- ja haridustege-
lastest, kelle tõeliselt aatelite tööta oleks olnud
võimatu rahvuslikule kultuurile laiemaa baasi
ning toetajaskonna loomine.

Veidi põhjalikumalt on kogutud materjali
meie revolutsioonilise liikumise ning Suure
Isamaasõja ajaloo kohta. See ei tähenda aga,
et neid puudutavad teated poleks oodatud.
Vaja oleks just võimalikult konkreetseid mee-
nutusi nende aegade lahingupaikadest-lahin-
gutest, hukkunute matmiskohtadest jne. Kind-
lasti liigub rahva seas ringi ka mälestusi
varasemate, XIX sajandil toimunud vastu-
hakkude kohta. Senisest suuremat tähele-
panu vääriks kollektiviseerimine ning sõja-
järgsel perioodil toimunud terav klassivõitlus.
Võib-olla on suguvõsade traditsioonis talle-
tunud ka mingeid teateid Eesti varasemast
ajaloo- st: vanadest lahingupaikadest, hukku-
nute või katkuohvrite matmispaikadest, sõja-
teedest, kindlustustest, pelgupaikadest jms.
Algatuseks ootaks niisiis teateid inimeste käes
olevatest koduloolistest uurimustest, päeviku-
test, kultuuriloolist või ajaloolist huvi pakku-
vatest kirjavahetustest jms. Eesmärgiks pole
loomulikult nende omanike käest äravõtmine,
vaid mingi üldisemagi arvestuse sisseadmine
ning laiemat huvi pakkuvate materjalide pal-
jundamine, nende säilitamise organiseerimi-
ne. Teiseks tuleks aga algust teha rahva seas
ajaloo- ja kultuurimälestiste kohta liikuvate
andmete — meenutuste jms kirjapanekuga.
Seda võib teha loomulikult ka iga vanaini-
mene ise, kuid ka noorte abi ning initsiatiiv
oleksid eriti vajalikud.

Toodud loetelu pole loomulikult täielik
ega sellisena mõeldudki. Oleme nimelt tänu-
likud iga teate-mälestuskilude või uurimuse
eest. Aitab ju kõik see säilitada meie aja-
loolist traditsiooni. Au, raha ja kuulsust pole
mainitud tööst loota. Küll saab sel teel
aga otsest kasu tuua rahvuskultuuri säili-
tamisele ning arendamisele. Moodustavad ju
ajaloo- ja kultuurimälestised silla mineviku ja
oleviku vahel, seavad meid esivanemate
elu, töö ja võitlusega, sisendavad vastutus-
tunnet oleva ja tuleva ees. Ajaloomälestised
aitavad üleväl hoida meie ajaloolist mälu,
järelkult aga ka kõlbelist selgroogu.

Kuna mõnede küsimuste täpsustamiseks või
ettepanekute arutamiseks on võib-olla vajalik
korrespondendiga ühendusse astuda, oleks
soovitatav saadeti varustada ka oma aadressi
ja nimega. **Meie aadress on aga Muuseumide
ja Kultuurimälestiste Teaduslik-Metoodiline
Nõukogu 200 090 Tallinn, Postkast 322,
Väike-Karja 12/ Müüriava 22.**

TÄHELEPANU ! JUTUVÕISTLUS !

Ajakiri «Vikerkaar» kuulutab välja ÜLKNÜ ja ELKNÜ XX kongressile pühendatud jutuvõistluse. Võistlusele oodatakse töid, milles kunstilise mõjukusega avatakse paljukülgset meie noorsoo elu. Eriti oodatakse jutustusi, milles värvikalt ja arvestataval ideelis-kunstilisel tasemel kujutatakse

- meie noorsooliikumise revolutsioonilist minevikku;
- noore inimese töössesuhtumise ja mõttemaailma kujunemist;
- võitlust nõukoguliku elulaadi eest, tarbijalikkuse ja massikultuuri-ilmingute vastu;
- eeskuju pakkuvaid ja sotsiaalsest optimismist kantud elulisi olukordi.

Võistluses osalejate vanusepiire ei seata. Võistlustööde maht ei tohi ületada 1,5 autoripoognat (u 33 masinakirjalehekülge, 1800 tähe-ruumi leheküljel).

Võistluse võitjatele on ette nähtud järgmised preemiad:

1 esimene preemia	—	500 rubla
2 teist preemiat	—	à 300 rubla
3 kolmandat preemiat	—	à 200 rubla
2 eripreemiat	—	à 200 rubla,

millest üks silmapaistvaimale kommunistliku noore karakterit peegeldavale ja teine parimale nõukogude elulaadi kujunemist käsitlevale jutule.

Vastavatasemeliste tööde puudumise korral jätab žürii endale õiguse preemiasummade ümberjaotamiseks. Võitnud tööd avaldatakse ajakirjas üldiste honorarimäärade alusel. Ajakirjale jääb õigus autoritega kokkuleppel avaldada neidki töid, mis preemiat ei pälvinud, kuid pakuvad siiski huvi.

Võistlusjutud palume saata kolmes eksemplaris märgusõnaga varustatult (lisaks teine märgusõnaga varustatud ümbrik autori andmetega) ajakirja «Vikerkaar» toimetusse aadressil 200 031 Tallinn, Gagarini pst. 30. «Vikerkaar». Jutuvõistlus.

Jutuvõistluse viimane tähtaeg on 30. NOVEMBER 1986. A.

Vikerkaar

Toimetuse kolleegium:

Nelli Abašina, Boriss Bernštein, Valeri Bezzubov, Lehte Hainsalu, Jaak Jõerüüt, Ülo Kaevats, Maie Kalda, Natalja Morozkina, Mihkel Mutt, Rein Raud, Tatjana Teppe, Rein Veidemann, Peeter Viהלem.

Toimetus:

Peatoimetaja **Rein Veidemann** 601-772
Peatoimetaja asetäitja **Tatjana Teppe**
601-772

Vastutav sekretär **Jüri Ojamaa** 601-858
Algupärane ja tõlkekirjandus **Joel Sang**
601-858

Teadus, publitsistika ja kirjanduskriitika
Mihkel Tiks 601-858 **Kajar Pruul**
601-858 (Tartus teisip reedeni k 13—15
tel 33-396)

Keeletoimetaja **Tiina Lias** 601-858

Kunstiline toimetaja **Jüri Kaarma**
601-858

Tehniline toimetaja **Katrin Kuulmann**
601-858

Korrektor **Tiiu Vseviov** 601-858

Masinakiri **Viivi Tammik** 601-858

Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Toimetuse address: Tallinn 200031, J. Gagarini pst 30. Ladumisele antud 03. 06. 1986. Trükkimisele antud 10. 07. 1986. Ofsetpaber 70×100/16. Formaadile 60×90 kohaldatud tingi-ükipoognaid 7,8. Arvestuspoognaid 9,18. MB-00144. Tellimuse nr. 2201. EKP Keskkomitee Kirjastuse trükkokoda, Tallinn, Pärnu mnt 67-a, Trükiarv 23 000. Адрес редакции: Таллин 200031, Бульв. Ю. Гагарина, 30. Издательство «Периодика». Журнал «Викерkaar» № 2, август 1986. На эстонском языке.

Hind 45 kop.
78245

